

Genusperspektiv på kulturmiljövård

En diskussion om genus i bebyggelseantikvarisk
verksamhet

Terese Myrin

Uppsats för avläggande av filosofie magisterexamen i
bebyggelseantikvariskt program
30 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2009:1

GENUSPERSPEKTIV PÅ KULTURMILJÖVÅRD

– En diskussion om genus i bebyggelseantikvarisk verksamhet

TERESE MYRIN

Handledare: Nanne Engelbrektsson och Charlotta Hanner Nordstrand

Magisteruppsats, 30 hp
Bebyggelseantikvariskt program
Lå 2008/2009

Omslagsbilden föreställer en del av en väggmålning i den mexikanska stadsdelen Mission i San Francisco, USA. Mission är känt för sin mångfald av väggmålningar, ofta sådana där kvinnan har en framträdande roll i historiska händelser, sociala kamper eller personliga upplevelser. Fotograf: Terese Myrin.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

<http://www.conservation.gu.se>

Fax +46 31 7864703

Tel +46 31 7864700

Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

Master Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, MA/Sc, 2009

By: Terese Myrin

Mentor: Nanne Engelbretsson and Charlotta Hanner Nordstrand

Gender Perspective related to Cultural Heritage of Built Environments.

This Mag. thesis discusses how a gender perspective could be implemented in the management of cultural heritage focusing on the built environments in Sweden. The thesis further argues for the need of a gender perspective on the conservation of cultural heritage.

The two main approaches, additive through the perspective of the women's part in history and integrated gender perspective, are thoroughly presented in the thesis. In the additive gender approach built objects that represent women's experiences and lives are added to a history that traditionally represents men and their experiences. The integrated gender perspective includes a gender in all activities as an instrument in a historic analysis. The gender perspective illustrates the relation between the sexes. Not only does it focus on women but it is also used to analyse men and masculinity. Advantages and disadvantages of these two perspectives are analysed.

The thesis also includes a discussion on why a gender perspective is relevant and important in the work of cultural heritage preservation of built environments. A short review of Swedish National board of Antiquities' (Riksantikvarieämbetet) work with gender perspective is also covered. Finally, the management of cultural heritage focussing on the built environments is compared to the successful work and research of integrating gender approach in historic exhibitions at museums.

Title in original language: Genusperspektiv på kulturmiljövård – En diskussion om genus i bebyggelseantikvarisk verksamhet

Language of text: Swedish

Number of pages: 92

Keywords: gender, women, cultural heritage, history

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—09/01—SE

FÖRORD

Det här är en magisteruppsats (30 högskolepoäng) framlagd inom bebyggelseantikvariskt program vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Tankarna inför uppsatsen har vuxit fram under en längre tid. De första skisserna tog form redan under utbildningens början och har under senare år, parallellt med mitt arbete som stadsbyggnadsantikvarie i Karlstads kommun, successivt preciserats och prövats. Att skriva under en längre period har gett tid för idéer att mogna, och det praktiska arbetet har gett nya infallsvinklar på hur viktiga och samtidigt komplexa problem ett genusperspektiv kan rymma. Uppsatsen är därför skriven i problematiserande form och vill belysa vad ett genusperspektiv på kulturmiljövård kan medföra, snarare än att ge en heltäckande manual för genusperspektiv på kulturmiljöarbete.

Jag vill tacka mina handledare, Nanne Engelbrektsson som väglett mig den första tiden av uppsatsskrivandet och även deltagit med värdefulla kommentarer till slutprodukten, samt Charlotta Hanner Nordstrand, för stöd och handledning den sista och mest intensiva perioden av mitt skrivande. Jag vill också tacka alla som bidragit med hjälp, stöd och intressanta diskussioner, framförallt Hanna Gårdstedt, Evelina Sand, mamma Irene Olsson, Kajsa Obrink, Tomas Örn, Pernilla Schedin och Danijel Sejdinovic.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	8
Bakgrund	8
Problembeskrivning	9
Målsättning	11
Syfte	12
Frågeställningar	12
Avgränsningar	13
Metod och material	15
Tidigare forskning	16
Teoretisk referensram	19
Uppsatsens disposition	20
2. BEGREPPSDEFINITIONER	21
Jämställdhet	21
Könsroll	22
Genus	23
Feminism	24
Androcentrism	24
3. KULTURARVETS BETYDELSE OCH KULTURMILJÖSEKTORNS ANSVAR	26
Varför är kulturarv viktigt?	26
Kulturarv är politiskt	27
Kulturmiljösektorns ansvar	29
Urval och tolkning – antikvariens roll	30
Ett exempel från arkeologin på den manliga normen	33
Varför tar det sådan tid?	35
4. RIKSANTIKVARIEÄMBETETS INITIATIV	37
Kulturarv är mångfald	37
Agenda Kulturarv	38

5. KVINNOR I EN MANLIG NORM	41
Något om kvinnors villkor genom historien	42
Studier av byggnadsminnen i Skåne och fredningar i Norge	44
Wera Grahn's studie av "Månadens föremål"	46
6. KVINNOHISTORIA – ETT KOMPLETTERANDE PERSPEKTIV	49
Är genusperspektiv detsamma som kvinnohistoria?	49
Från värdighetsforskning till 1970-talets socialhistoria	50
Kulturmiljövården och kvinnohistoria	52
Kön och kulturarv	52
Kvinnohistoriska objekt och miljöer	53
Kritik mot det kvinnohistoriska perspektivet	54
Normen lever vidare	54
Osynliggörande	55
En "söndersmulning" av historien	55
Brist på analys av könsmaktsordning	55
Alla kvinnors historia?	55
Fördelar med ett kompletterande perspektiv	56
7. INTEGRERAT GENUSPERSPEKTIV	58
Två tongivande genusforskare - Scott och Hirdman	59
Mansforskning	60
Klass och genus	61
Hur kan ett integrerat genusperspektiv tillämpas?	62
Problem med genusperspektiv	63
Konsekvenser av att använda ett genusperspektiv	64
Genusperspektivet bidrar till en ny historieskrivning	64
Genusperspektivet påverkar framtiden	65
8. GENUS I MUSEERNAS UTSTÄLLNINGSVERKSAMHET – EN JÄMFÖRELSE MED KULTURMILJÖVÅRDEN	67
9. SLUTDISKUSSION	71
Materiella och immateriella värden	71
Går de två perspektiven att förena eller måste vi välja?	73
Att integrera ett genusperspektiv i praktiken	77
Fortsatt forskning	81
Konkret integrering av genusperspektiv	81

Lägesrapport	81
Förutsättningar för genusintegrering	81
Genus i kulturmiljöer	82
10. SAMMANFATTNING	83
Källor och litteratur	86
Otryckta källor	86
Tryckta källor och litteratur	87
Illustrationer	91

KAPITEL 1

INLEDNING

BAKGRUND

Ett intresse för feministiska frågor väcktes några år innan jag började studera till bebyggelseantikvarie. I samband med min utbildning på Institutionen för kulturvård fann jag att mycket av litteratur, kursinnehåll och historiskt material tog sin utgångspunkt i ett manligt perspektiv. Jag insåg att för att förändra det skulle det vara nödvändigt att dels problematisera den manliga normen, dels att det skulle finnas en vilja att föra in ett integrerat genusperspektiv. Efter att ha mött åsikten att det inte finns mycket skrivet om genusperspektiv som var användbart för kulturmiljövården började jag sammanställa en bibliografi med litteratur från relevanta ämnesområden. Eftersom kulturmiljövård i mångt och mycket är ett flervetenskapligt sammansatt kunskapsområde som är närbesläktat med flera andra fält visade det sig att det fanns många relevanta texter att tillgå. Bibliografin växte och växte.

Många bra texter fångade min uppmärksamhet och jag blev övertygad om att det var viktigt att även kulturmiljövården tog till sig kunskap om genusperspektiv, men även att fokusera mer på kvinnohistoria. Ju längre jag kom i min läsning desto tydligare blev det dock att det inte var så enkelt som jag hade trott. Det kanske inte bara var att tillföra några kvinnor till den vanliga (läs androcentriska) historien och tro att problemet var löst. Det är mer eller mindre den diskussionen jag fortfarande är inne i och som uppsatsen behandlar. Jag försöker närma mig *hur* man kan göra, bland annat genom att ta hjälp av genusteori i historisk forskning. Eftersom jag i mitt arbete som stadsbyggnadsantikvarie kunnat reflektera över de här frågorna i uppgifter med bygglov och samhällsplanering har nya infallsvinklar uppstått. En idealiserande teori - och en så mycket svårare praktik - har gjort frågan om *hur* än mer komplex. Det praktiska arbetslivet har bidragit till att uppsatsen blivit mer inriktad på hur bebyggelseantikvarier skall arbeta med genus i praktiken än att ha målet att täcka hela det teoretiska fältet. I uppsatsen vill jag närma mig ett möjligt arbetssätt för bebyggelseantikvarier att använda sig av genusperspektiv. Men också att argumentera för genusperspektivets relevans och väcka medvetenhet om vilka nya infallsvinklar och tillvägagångssätt perspektivet kan skapa i den kulturmiljövårdande verksamheten.

PROBLEMBESKRIVNING

Historia är en maktfaktor som har betydelse för vår plats i dagens samhälle, för kollektivets och individens identitet. Det är viktigt att sträva efter att alla får existera i en mångfacetterad historieberättelse på lika villkor. Vi behöver en mångfald av berättelser och vi behöver en rättvis och demokratisk historieskrivning där inte bara vissa grupper kommer till tals. Trots att historien har sett olika ut för olika grupper i samhället, eller just därför, bör vi lyfta fram de röster som traditionellt inte varit tongivande - kvinnor är ett exempel på en sådan kategori.

Samtidigt kan vi genom att studera genus i historien få en förståelse för hur ofta våra könsroller är kulturellt skapade. Vad som är manligt och kvinnligt har skiftat i olika tider och på olika platser och har använts som argument för olika syften. Män och kvinnor har inte lytt under samma lagar och förutsättningarna i samhället har inte varit desamma. Det är viktigt att bebyggelseantikvarier inte reproducerar en androcentrisk historieskrivning utan problematiserar den genom att använda genus som en kategori i kulturhistorisk analys. Genom att inte särskilja kvinnor från den traditionella historieskrivningen i en särskild kvinnohistoria vid sidan om, utan låta dem ingå på samma villkor som männen, kan vi också studera män och manlighet som kulturellt skapat. Härigenom ifrågasätts normen.

Genusperspektiv inom kulturmiljövårdens verksamhet är ett klart eftersatt forskningsområde. I närbesläktade ämnen har forskning och levande diskussioner förts under ett antal år. Arkitekturteorier både för byggnader och för stadsplanering med t.ex. trygghet som tema har utvecklats från ett kvinnoperspektiv till att även inbegripa ett genusperspektiv. Historisk forskning kan stoltsera med en diger genusforskning både i Sverige och internationellt där det inte är ovanligt att genushistoria finns som ett eget ämne på universiteten.¹ Arkeologi, etnologi, konstvetenskap ligger inte långt efter. På senare år har det i Sverige förts en genomgripande diskussion inom museiverksamheten. En statlig utredning om genus på museer har genomförts² och en ny kurs vid Uppsalas universitet, ”Det bekönade museet”, har infört ny litteratur i ämnet³. Kulturmiljösektorn⁴ har sedan 1970-talet haft en diskussion om klass, som jag idag skulle våga säga är integrerad. Ett liknande förlopp är önskvärt för genusperspektivet. Mångfaldsfrågor ur ett etniskt perspektiv har fått

---

¹ Framförallt i Holland, Storbritannien och USA, men även i Sverige.

² *Genus på museer: slutrapport från arbetsgruppen genus på museer* (2003)

³ Främst Aronsson och Meurling (2005) *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*

⁴ Med *kulturmiljösektorn* menar jag de institutioner där antikvarier arbetar – inte bara de statliga som länsstyrelser och Riksantikvarieämbetet, utan även museum och liknande arbetsplatser.

uppmärksamhet, bl.a. genom mångkulturåret 2006 och satsningar från Riksantikvarieämbetet⁵. Men genusperspektivet lyser med sin frånvaro.

Krav ställs från staten på att normer skall problematiseras.⁶ Länsstyrelser har ofta en ”jämtgreringsplan” eller liknande med målet att de olika verksamheterna skall integrera arbete med jämställdhet och genus. De kan vidare ställa krav på andra instanser, som museer eller bidragstagare, att verksamheten skall ha ett genusperspektiv. Här stöter vi på problem, bebyggelseantikvarier står frågande; vad är det som menas med begreppet genus och vad förväntas av oss? Resultatet kan, på grund av okunskap, till exempel bli ett särskilt kapitel om kvinnor i en text som för övrigt följer den traditionella historieskrivningen med mannen som norm, vilket särskiljer kvinnorna från normen och reproducerar den. Önskar man öka kunskaperna om kvinnors historia kan det dock vara ett korrekt tillvägagångssätt, men inte om man vill integrera ett genusperspektiv. I värsta fall tolkas genusperspektivet till att könen bland dem som arbetar i projektet ska vara jämnt fördelade, vilket är en fråga om jämställdhet. Regeringens rapport *Genus på museer* beskriver hur sammanblandningen av genusperspektiv med kvinnoperspektiv har resulterat i att genus i vissa sammanhang uppfattas som en kvinnofråga, och därmed får graden av kvinnorepresentation eller jämställdhet utgöra en måttstock för genusperspektivets förekomst.⁷ Det är inte fel i sig, men man har inte uppfattat begreppet genusperspektiv korrekt. Min erfarenhet är att i få fall beror detta på ointresse eller ovilja - snarare om brist på kunskap. Med ett genusperspektiv bör män och manlighet uppmärksammas på samma sätt som kvinnor, och relationen samt organisationen mellan könen blir intressant att studera.

För att genomskåda den norm som vi lever i dagligen, från det rosa eller blå täcket till relationer, på arbetsplatsen, i media, i historieskrivningen o.s.v., så behövs kunskap. Tyvärr har inte alltid kunskaper om kvinnohistoria eller om genusperspektiv varit integrerat i utbildningar inom kulturmiljövård – även om en förändring är på gång. Ofta har de som har teoretiska kunskaper om genus läst av eget intresse, vid sidan av ordinarie studier eller kanske som ett specialarbete inom utbildningen. Om genusperspektivet används i en kulturmiljövårdande verksamhet beror således ofta på om det finns någon eller några eldsjälar med ”specialintresset” genus på arbetsplatsen. Det är långt ifrån konsensus att det bör vara integrerat i verksamheten. Ibland räcker det inte ens med att kunskaperna finns där. För att en person med kunskaper och vilja att driva ett genusperspektiv skall ha något inflytande på verksamheten är min mening att det dels behövs

---

⁵ T.ex. omvärldsanalysen *Kulturarv är mångfald* (2004)

⁶ *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik* (1996) s.128

⁷ *Arbetsgruppen Genus på museer* (2003) s. 31

förankring och stöd i ledningen, dels att man inte är ensam utan kan diskutera och utvecklas med andra.

Vi behöver mer forskning och frågorna måste diskuteras. Bebyggelseantikvarier står idag utan tydlig vägledning från Riksantikvarieämbetet i genusfrågan. Direktivet är oklart – är genus en kategori som bör integreras i kulturmiljöarbete? Hur skall man i så fall göra? Med den här uppsatsen vill jag bidra till en diskussion om hur man kan införliva genusperspektivet i kulturmiljövårdens verksamhet. För- och nackdelar med två synsätt presenteras; ett *kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv* respektive ett *integrerat genusperspektiv*. Det demokratiska argumentet med delaktighet och alla grupperns rätt att få sin historia berättad är utgångspunkten, samt att kön är en oerhört väsentlig del i den totala förståelsen av ett historiskt sammanhang. Utifrån de här två synsätten ställer jag mig två frågor:

- Hur ska kvinnors och mäns liv och erfarenheter komma med i kulturmiljövårdens historieförmedlande på samma villkor?
- Hur skall bebyggelseantikvarier utveckla ett genusproblematiserande förhållningssätt till vårt byggda kulturarv?

I båda frågorna ryms den manliga normen och frågan om hur man kan förändra denna norm.

MÅLSÄTTNING

Den övergripande målsättningen med uppsatsen är att bidra till att den manliga normen i kulturmiljövårdens verksamhet uppmärksammas och ifrågasätts. Målet är dessutom att skapa en nyanserad och problematiserande skildring av män och kvinnor samt att könsmaktaspekter analyseras. Det innebär därmed ett slags emancipatoriskt mål där historieförmedlande är med och påverkar framtidens möjligheter till ett jämställt samhälle. Uppsatsen är på så sätt normativ i och med att jag tydligt tar ställning för genusperspektivets relevans och för målet med ett jämställt samhälle.

Målet är också att bidra till en tillämpbar genuspraktik inom kulturmiljövården, för att få en mer mångfacetterad förståelse av historien och vidga kulturmiljövårdens syn på vad som är kulturhistoriskt värdefullt. Genusperspektivet kan vara ett analysinstrument för att förstå gångna tiders kulturer och samhällsorganisationer och kan ge mottagaren en vidare bebyggelsehistorisk förståelse.

Uppsatsen belyser några infallsvinklar på hur man kan nå de här målen. Eftersom den är i diskuterande form så ges inga givna svar. Genusfrågorna kommer med all säkerhet att utvecklas i framtiden och ge oss nya verktyg till hur vi kan förhålla oss till historien. I uppsatsen vill jag försöka bidra till en begreppsmässig grund för ett fortsatt arbete med genusperspektiv i kulturmiljövårdens praktik.

SYFTE

Syftet med denna studie är:

- Att bidra till att utveckla en begreppsmässig bas för hur ett genusperspektiv kan användas inom kulturmiljövårdens teori och praktik.
- Att analysera valda forskningsansatser och försöka identifiera perspektiv och kunskapsfält som visar sig särskilt användbara för att kunna applicera ett genusperspektiv inom kulturmiljövårdens teori och praktik.
- Att diskutera fördelar, problem samt ev. motsättningar mellan perspektiven *kompletterande kvinnohistoria* respektive *integrerat genusperspektiv* samt utvärdera på vilket sätt de kan appliceras i kulturmiljöarbete.
- Att jämföra hur genusperspektiv kan tillämpas inom museal utställningsverksamhet – respektive inom kulturmiljövårdens verksamhet.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Följande frågeställningar är centrala i studien:

- Vad avses med begrepp som ”genus”, ”jämslälldhet” m.fl.?
- Varför är genusperspektiv på kulturarv, i form av kulturmiljöer, väsentligt?
- Vilka råd och riktlinjer ger Riksantikvarieämbetet angående genusperspektiv? Vilka initiativ har ämbetet hittills tagit?
- Vilka perspektiv och kunskapsfält inom relevanta kunskapsområden är särskilt användbara för att kunna anlägga ett genusperspektiv inom kulturmiljövården?

- Vilka svårigheter och fördelar kan identifieras med att anlägga ett *kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv*, respektive ett *integrerat genusperspektiv*, på kulturmiljövårdens praktik?
- Hur kan en avvägning mellan dessa båda perspektiv göras för att nå ett framkomligt arbetssätt? Inom vilka av en bebyggelseantikvaries arbetsuppgifter är de olika perspektiven tillämpbara? Finns det något inom kulturmiljövårdens verksamhet som gör det svårt att använda sig av ett genusperspektiv?
- Finns inspiration att hämta för kulturmiljövården från det arbete som har genomförts med genusperspektiv i museernas utställningsverksamhet? Skiljer sig förutsättningarna åt?

AVGRÄNSNINGAR

Jag har främst koncentrerat mig på historisk forskning eftersom den har kommit långt och är applicerbar på stora delar av kulturmiljövårdens tankesätt. Det finns dock många andra intressanta spår att följa med ett genusperspektiv som utgångspunkt. Man kan hitta inspiration från teorier i angränsande ämnesområden och man kan integrera andra sociala kategorier som *klass* och *etnicitet* som har betydelse för genusanalysen. Ett upplägg som inte ryms i detta arbete är att försöka ge en heltäckande redogörelse av angränsande discipliners forskning om genusperspektiv. Under tiden jag sammanställde bibliografin med litteratur som behandlade genus inom angränsande områden till kulturmiljövården funderade jag på om uppsatsen skulle kunna redovisa utvecklingen av genusforskningen inom dessa olika områden. Men det visade sig i vissa fall vara en omväg för att komma vidare i just kulturmiljövårdens arbetsområde – d.v.s. att starta en relevant diskussion om hur man skall arbeta med genus inom kulturmiljövården i Sverige.

Uppsatsen är inte en kartläggning av kvinnohistoria. Det finns sedan 1970-talet mycket skrivet om villkoren för kvinnor genom historien. Det är intressant att analysera hur samhället genom olika tider har sett olika ut för kvinnor och män och hur t.ex. arbetsdelning och maktpositioner har varit fördelade. Även om det är en förutsättning att ha vissa sådana kunskaper, för att förstå vikten av att komplettera historieskrivningen med kvinnors liv och erfarenheter, så är det inte uppsatsens syfte. Frågan behandlas endast kortfattat.

Jag behandlar endast flyktigt relationen mellan klass och genus. Klassfrågan är en intressant diskussion som kulturmiljösektorn har fört i decennier, vilket har bidragit till ett närmast integrerat förhållningssätt i dagens kulturmiljövård. Klass

ges inte så stort utrymme i denna uppsats då fokus ligger på det för bebyggelseantikvarier ännu outvecklade genusperspektivet. Queerperspektiv, där frågor om bi- och homosexualitet, transsexualitet och könsidentitet behandlas, kan på många sätt bidra i genusediskussionen. Bland annat genom att ifrågasätta normer för manlighet och kvinnlighet och ge oss legitimitet att ändra dem. Flera starkt underrepresenterade grupper i vår historieskrivning går att finna om vi använder oss av ett queerperspektiv. Mångfaldsfrågor ur ett etniskt perspektiv är också intressant när man diskuterar genus. De två kategorierna kan gå hand i hand och behandlar båda maktaspekten. Intersektionalitet är relevant och perspektiven ifrågasätter alla på ett eller annat sätt den härskande normen. Etnicitet liksom klass är kategorier som har betydelse för genus och dessa tre är ofta sammanflätade. Djupare diskussioner av detta slag har dock inte utvecklats här. Hade uppsatsen utgått från en fallstudie så hade det troligtvis även varit relevant att applicera ett etnicitet- och klassperspektiv.

Idag kan en bebyggelsesantikvarie ha många olika uppgifter, från bygglovshandläggning till stadsvandringar. Arbetsfältet utvidgas ständigt. För att avgränsa mig när jag diskuterar genusperspektivets applicering inom kulturmiljövården ligger koncentrationen på det som jag uppfattar är de vanligaste arbetsuppgifterna för en bebyggelseantikvarie i Sverige; beskrivning och värdering av kulturhistorisk bebyggelse samt bevarande av fysiskt kulturarv, det vill säga byggnader och miljöer i olika former. Det är viktigt att poängtera att ämnesområdet arkeologi, som också är en del av kulturmiljövården, inte behandlas specifikt i den här uppsatsen. Både kvinnohistoria och genusperspektiv finns redan företrädd inom arkeologisk forskning. Uppsatsens syfte är koncentrerat till bebyggelseantikvariernas verksamhet. Flera av diskussioner som behandlas kan dock vara applicerbara även inom arkeologisk verksamhet. Urbana frågor, som stadsplanering och trygghetsaspekter, tas inte heller upp. Inom det fältet finns det också forskning att tillgå.⁸ Med andra ord har jag fokuserat på bebyggelseantikvariernas verksamhet, eftersom det inte finns mycket forskning eller vägledning att tillgå där denna verksamhet kopplas till ett genusperspektiv.

Jag har valt att inte göra en fallstudie, även om det säkert varit intressant och givande, eftersom uppsatsens omfattning inte tillåtit det. Då hade andra delar av resonemang och diskussion varit tvunget att kortats ned.

---

⁸ Bland annat Listerborn, Carina (2002). *Trygg stad: diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*.

I uppsatsen tar jag den kvinnliga underrepresentationen i historieskrivningen och den manliga normen för givna och jag ägnar inte stor del i uppsatsen åt att bevisa att så är fallet. Detta förgivettagande bygger på forskning och litteratur från både historisk- och genusforskning. Jag har främst använt mig utav genusforskning kopplat till historia. Uppsatsen utger sig inte på något sätt för att vara heltäckande eller ta upp alla aspekter av genusperspektiv. Ämnet rymmer en ständigt pågående diskussion och ny forskning utvecklar och komplicerar frågorna.

METOD OCH MATERIAL

Valet av uppsatsämne började växa fram redan under mitt andra år på bebyggelseantikvariskt program. När jag sammanställde en bibliografi inriktad mot genus inom kulturmiljövård läste jag flera intressanta texter. Under tiden antecknade jag idéer och förslag till praktiska metoder i bebyggelseantikvariens verksamhet samt hur man skulle kunna föra in ett genusperspektiv i utbildningen på Institutionen för kulturvård. Dessa tankar har utvecklats med hjälp av litteraturen, några har jag förkastat, andra har omarbetats. Uppsatsen bygger således på litteraturstudier samt egna erfarenheter av det praktiska fältet.

När ämnet för uppsatsen väl var preciserat hade jag därför en ganska god uppfattning om vilken litteratur som var relevant, tack vare mitt tidigare arbete med bibliografin. Utgångspunkten för arbetet har varit en textkritisk läsning för att finna användbara utgångspunkter och begrepp för den fråga jag velat problematisera - det vill säga hur kulturmiljövården skall kunna applicera genusperspektiv i sin verksamhet. Avgränsningen var dock ett problem. Det finns mycket litteratur som behandlar ämnet genus och historia. En av de svåraste uppgifterna under uppsatsarbetet har därför varit att avgränsa valet av litteratur. Det var nödvändigt att sätta ett "läs-stopp" efter en viss tid i processen för att kunna färdigställa uppsatsen. En del av texterna har jag sedan sorterat utifrån uppsatsens huvudindelning; dvs. om de är intressanta för ett *kvinnohistoriskt perspektiv* respektive för ett *integrerat genusperspektiv*. Underrubriker inom dessa två perspektiv har efterhand uppstått.

Det var viktigt att ge läsaren en röd tråd, vilket i början kändes svårt eftersom jag inte följde forskningen inom området varken kronologiskt eller ämnesvis. Jag har valt att sortera diskussionerna utifrån de aspekter som var relevanta för hur den svenska kulturmiljövården skall kunna applicera texterna och diskussionerna i sin teori och praktik. Detta upplägg har senare visat sig vara mer eller mindre kronologiskt eftersom forskningen i stora drag har gått från att komplettera med kvinnohistoria till ett mer problematiserande genusperspektiv.

Att använda sig av ett genusperspektiv innebär att vara kritisk i läsning av både nutida, men framförallt, äldre litteratur. Att reflektera över sammanhanget, när texten är skriven, av vem och varför, är extra viktigt eftersom idéer om manligt och kvinnligt har ändrat sig över tid och i olika kulturer. Det mest givande materialet för uppsatsen har varit etnologen och genusforskaren Wera Grahn forskning. Framförallt hennes avhandling ”*Känn dig själv: Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*”⁹ samt den i januari 2009 utgivna rapporten *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning*¹⁰, som är det enda material jag funnit som behandlar genusperspektivets tillämpning på kulturmiljövården, fast då i Norge. Men även texter som *Kön och kulturarv*¹¹ från Riksantikvarieämbetet samt deras text *Kulturarv är mångfald*¹² har varit givande. Genushistorisk litteratur¹³ samt Hilda Knafves genomgång av byggnadsminnen¹⁴ är ytterligare exempel material som varit användbart. Under uppsatsens gång har jag hunnit med flera givande samtal, t.ex. med jämställdhetsdirektör Kajsa Obrink på länsstyrelsen i Skåne¹⁵, Pernilla Schedin, biträdande läns museichef på Värmlands museum¹⁶, Wera Grahn, samt min studie- och diskussionskamrat Hanna Gårdstedt¹⁷. Samtalen har i allra högsta grad utvecklat både mig och arbetet då ämnets komplexitet har blivit mer och mer tydligt. Ämnets relevans har också blivit mer tydligt allt eftersom mina kunskaper inom genusteorin har blivit större. Föreläsningar om genus och min egen ärendehandläggning på stadsbyggnadsförvaltningen i Karlstad har också bidragit till uppsatsens slutliga diskussioner. Arbetet är främst av problematiserande karaktär, där jag försöker bidra till en begreppsmässig bas för att öka förståelsen för genusperspektivets tillämpning inom kulturmiljösektorn. Resultatet är en diskuterande uppsats.

TIDIGARE FORSKNING

Ämnet för uppsatsen är ett exempel på *intersektionalitet*. Det sammanför de två ämnesfälten genus och kulturmiljövård. Behovet av forskning inom det här området är stort. I Sverige finns varken genusforskning inom det specifika ämnet

---

⁹ Grahn (2006)

¹⁰ Grahn (2009)

¹¹ Magnus och Morger (1994)

¹² Riksantikvarieämbetet (2004) *Kulturarv är mångfald*

¹³ Användbar genushistorisk litteratur har bl.a. varit Carlsson Wetterberg och Jansdotter (red.) (2004), Ericsson (red.) (1993), Hedenborg och Wikander (2003), Perlestam (red.) (2001)

¹⁴ Knafve (2003)

¹⁵ Samtal med Kajsa Obrink, jämställdhetsdirektör, Länsstyrelsen i Skåne län. Malmö, 20 november 2003.

¹⁶ Samtal med Pernilla Schedin, biträdande museichef vid Värmlands museum, Karlstad, 5 maj 2006.

¹⁷ Samtal med Hanna Gårdstedt, under hela uppsatsperioden.

kulturmiljövård eller metoder för hur man kan gå tillväga i praktiken. Ett enstaka undantag är boken *Kön och kulturarv* av Bente Magnus och Kersti Morger som kom ut 1994. Boken är en del av en serie skrifter i Riksantikvarieämbetets *Studier till kulturmiljöprogram för Sverige*. Serien avser att redovisa den kulturhistoriska referensramen bakom det urval av områden i Sverige som utpekats som riksintressanta för kulturmiljövården.¹⁸ Boken är endast femtio sidor lång och består av två kapitel. Bente Magnus skriver med arkeologi som utgångspunkt och Kersti Morger koncentrerar sig på byggnadsminnen. Genusbegreppet tas upp, men när det gäller byggnadsminnen så ligger allt fokus på att bevara miljöer som är kvinnohistoriskt intressanta, och boken kan därför inte ses som att den till fullo behandlar ett integrerat genusperspektiv.

Tidskriften *Kulturmiljövård* gav år 1990 ut ett nummer med temat "Ett annat perspektiv" vilket syftade på kvinnohistoria. Artiklar av Kersti Morger och Bente Magnus syns även här samt titlar som *Kvinnligt - manligt i ett helhetsperspektiv, I ett annat perspektiv, En riksantikvaries funderingar* och *Kvinnors arbete – ett dolt kulturlandskap*.¹⁹

Som ett bra exempel vill jag nämna en utmärkt antologi kallad *Tankar och texter, om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland* utgiven av ISKA²⁰, vilken innehåller reflektioner över arbetet med kulturarv i Västernorrland. Tre av texterna härstammar från seminariet *Manligt och kvinnligt i industrisamhällets kulturarv* i oktober 2002 och är föredömliga i sitt genusperspektiv t.ex. när de kan visa på att historieskrivningen blir en helt annan om vi väljer att se den ur kvinnors ögon.²¹ Genusperspektivet får här betydelse för hur historien blir återberättad.

I januari 2009 kom forskaren Wera Grahn ut med rapporten *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* på NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning). Hon undersöker hur kvinnor har representerats i den norska Riksantikvarens fredningar²² de senaste åren. Hon beskriver också kort fältet genusforskning och argumenterar för genusperspektivets relevans inom kulturmiljövården. Det är den text som ligger närmast den här uppsatsen i och med att den kombinerar fälten genus och kulturmiljövård. Wera Grahn skriver i rapporten att detta är ett gravt eftersatt forskningsområde, där det i dagsläget saknas djupgående kunskap.²³

---

¹⁸ Magnus och Morger (1994) s. 50

¹⁹ *Kulturmiljövård* 1990:3

²⁰ ISKA står för Industrisamhällets kulturarv.

²¹ Trenter (red.) (2003) *Tankar och texter*

²² Motsvarande Sveriges byggnadsminnen.

²³ Grahn (2009) s. 8

Jag har begränsat mina litteratursökningar till nordisk forskning. Troligtvis finns det väsentligt mycket mer internationell forskning än vad vi finner i Sverige. I USA gavs t.ex. antologin *Restoring Women's History through Historic Preservation* ut 2003. De flesta texterna behandlar kvinnors historia och hur man kan lyfta fram kvinnors fysiska kulturarv och bevara det. Några projekt redovisas och ett tjugotal olika författare ger en mångfald av perspektiv - där det kompletterande kvinnohistoriska perspektivet är övergripande.²⁴

Inom närbesläktade ämnen till kulturmiljövården finns det dock forskning att hämta i Sverige. Mest fruktbart för den här uppsatsen har varit historisk forskning och museologi. Det har getts ut flera antologier med historia och genus som tema t.ex. *Genushistoria – En historiografisk exposé, Genusperspektiv i historia – metodövningar* och *Genus i historisk forskning* för att nämna några.²⁵ USA är en föregångare i genushistoria, där bl.a. genusforskaren Joan Wallach Scott varit tongivande.

På senare år har en diskussion inom museivetenskapen uppstått, som likt kulturmiljövården dras med en manlig norm i utställningar och historieförmedlande. Regeringen tillsatte 2002 en arbetsgrupp med uppdraget att utreda hur genusperspektivet kunde få större genomslagskraft i museers verksamhet. Arbetet resulterade i rapporten *Genus på museer*, vilken bland annat redogjorde för slutsatsen att det borde öppnas ett resurscentrum för genusfrågor på museer.²⁶ Kort därefter startade kursen *Det bekönade museet* på Uppsala universitet²⁷ och 2005 kom antologin med samma namn ut²⁸, bestående av åtta texter med teori, praktiska exempel och försök till en metod: *Tjugo frågor till en utställning*²⁹.

I den arkeologiska forskningen finns en del att hämta, framförallt från Norge. Kvinnoforskningen startade på 1970-talet ur en slags värdighetsforskning med utgångspunkten att kvinnan i forntiden hade mer makt än vad man tidigare trott. Dagens diskussion handlar mer om hur vi tolkar in kön i arkeologiska lämningar, t.ex. hur vi tar för givet att ett föremål är manligt eller kvinnligt utifrån dagens genusmönster.

---

²⁴ Lee Dubrow och B. Goodman (2003)

²⁵ Carlsson Wetterberg och Jansdotter (red.) (2004), Perlestam (red.) (2001), Ericsson (red.) (1993)

²⁶ Arbetsgruppen *Genus på museer* (2003)

²⁷ På institutionen för ABM - Arkiv, Bibliotek och Museum.

²⁸ Aronsson och Meurling (red.) (2005)

²⁹ Maria Ahlsén, Johanna Berg och Kristina Berg (2005) s. 173-192

Forskning inom kulturgeografi och samhällsplanering har gett oss förståelse för mäns och kvinnors olika förhållande till rummet. Man har till exempel studerat den offentliga mannen kontra kvinnan i det privata rummet. Forskning och metoder för trygghet i det offentliga rummet har gett lyckat resultat då många kommuner idag är medvetna om genusperspektivets betydelse i samhällsplaneringen.³⁰

TEORETISK REFERENSRAM

Två begrepp är väsentliga för förståelsen av uppsatsen. Det är *kvinnohistoria* och *genusperspektiv*, vilka kommer att utredas noga i kapitel sex och sju. Men det kan ändå vara på sin plats med en kort introduktion. Med kompletterande kvinnohistoria menas en sådan historieskrivning där man sett att den befintliga historieskrivningen oftast utgår från mäns liv och erfarenheter och där man vill jämkna upp snedfördelningen med berättelser från kvinnors liv. Ofta behandlar en sådan kompletterande historieskrivning endast kvinnor vilket resulterar i att relationen mellan män och kvinnor, som många gånger inbegriper ett maktförhållande, går förlorad i diskussionen. Kvinnan ses som ett kön medan mannen förblir norm. När det däremot handlar om genusperspektiv är även mannens roll intressant ur forskningssynpunkt. Perspektivet sätter relationen mellan män och kvinnor i fokus, deras roller problematiseras och blir en givande del i historisk analys. Ordet *genus*, i motsats till *kön*, förmedlar att våra könsroller är socialt och kulturellt skapade och ändrar sig över tid och rum. Könsrollerna är med andra ord inte biologiskt givna. Med tillägget: ett *integrerat* genusperspektiv, vill jag förtydliga att man inte bör särskilja diskussionen om genus från ämnet man behandlar i övrigt, t.ex. genom att redovisa ett särskilt kapitel om kvinnor i en text där resten utgår ifrån det traditionella manliga perspektivet, utan att det skall ingå som en naturlig del i allt arbete. Med andra ord - ”genusglasögonen” skall alltid vara på.

Två vanligt förekommande ord i uppsatsen är *män* och *kvinnor*. Jag har ibland använt begreppet manligt och kvinnligt kodat för att understryka att det inte är biologiskt fastställt att ett visst kön skall göra en viss syssla, som t.ex. mjölka kor eller spela hockey, utan att samhället under en särskild tid på en särskild plats har givit företeelsen en koppling till ett av könen. Det finns ett förgivettagande i uppsatsen att kvinnor är underordnade män på flera plan.³¹

---

³⁰ Se t.ex. Listerborn (2002)

³¹ Se t.ex. Statistiska Centralbyråns årliga statistiksammanställning *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet*.

Jag vill förmedla ett relativistiskt synsätt på kulturarv, vilket innebär att det inte finns en definitivt sann historia. Vi väljer vilka historier vi vill berätta samt på vilket sätt och kulturarv skapas så ständigt i en process. Både betraktaren och objektet är mångfacetterade. Kulturarv och historieförmedling har ofta varit och är politisk och har inte sällan haft ett annat syfte än att bara berätta om vad som har hänt. Mer om detta finns att läsa i kapitel tre.

UPPSATSENS DISPOSITION

Uppsatsen börjar med att beskriva de två ämnesfälten genus och kulturarv var för sig. Det förstnämnda genom att definiera olika begrepp som jämställdhet, genus och feminism. Det sistnämnda genom att ställa frågan vad kulturarv har för betydelse för samhället samt något om hur normer kan påverka den kulturhistoriska urvalsprocessen. Sedan redogör jag kort i kapitel fyra för Riksantikvarieämbetets arbete med genus, för att se vilka riktlinjer som ges till bebyggelseantikvarier. I kapitel fem ges några exempel på hur kvinnor osynliggörs i en historieskrivning som bygger på en manlig norm, för att få en ytterligare förståelse för problemet.

Uppsatsen består av två huvudkapitel som behandlar olika sätt att förhålla sig till problemet att kvinnor är underrepresenterade i en historieskrivning som förmedlar en manlig norm. Kapitel sex, *Kvinnohistoria - ett kompletterande perspektiv*, redogör för den kvinnohistoriska forskningen och hur en sådan kan appliceras i kulturmiljövårdens praktik samt vad problemen med detta förhållningssätt kan vara. Kapitel sju, *Integrerat genusperspektiv*, beskriver hur genusforskning inom historia växt fram bland annat genom några tongivande forskare samt kritik mot den särskiljande kvinnohistorien. Det behandlar vidare möjliga konsekvenser av att anlägga ett genusperspektiv. I kapitel åtta jämförs museernas utställningsverksamhet, där forskning och diskussioner om genus har kommit långt, med kulturmiljövårdens praktik. Syftet är att se om det är något bebyggelseantikvarier kan lära av museisektorn. I slutdiskussionen ställer jag mig till sist frågan om hur kulturmiljösektorn skall arbeta, vad det är som sätter käppar i hjulen och om vi måste välja ett av de två olika perspektiven. Jag tar upp några aspekter av frågan hur bebyggelseantikvarier rent konkret kan arbeta med genusperspektivet i sin verksamhet.

KAPITEL 2

BEGREPPSDEFINITIONER

I följande kapitel redovisar jag några begrepp som är väsentliga för grundförståelsen av problembeskrivningen och genusperspektivet.

JÄMSTÄLLDHET

Jämställdhet är ett politiskt begrepp där frågor om hur pengar, tid och arbete fördelas mellan de båda könen är viktiga. Begreppet används oftast i betydelsen att kvinnor ska få lika rättigheter och möjligheter som män. Det kan röra sig om lika lön, lika rätt inför lagen, lika representation av män och kvinnor i olika församlingar och så vidare.³² Jämställdhetspolitiken förbereddes ideologiskt genom 1960-talets forskning och debatt kring könsroller och könsarbetsdelning och blev praktiskt genomförbart tack vare den ekonomiska högkonjunkturen och den växande offentliga sektorn. Kvinnor ställde krav och eftersom deras arbetskraft behövdes gick staten dem till mötes. Jämställdhetslagen trädde i kraft 1980 och samtidigt inrättades Jämställdhetsombudsmannen (JämO).³³

Det finns dock olika sätt att argumentera för hur vi ska uppnå jämställdhet. Har man ett biologiskt perspektiv menar man att könen ska vara jämställda men att vi i grunden är två olika varelser. Mäns och kvinnors hjärnor och kroppar är olika och vi är därför bra på olika saker och har olika uppgifter i samhället. Det kan man inte göra något åt utan man ska i stället se till att våra olika uppgifter skall bli lika mycket värda. Personer med den här åsikten kallas i debatten för biologister eller särartsfeminister – till skillnad mot likartsfeminister som vill fokusera på likheterna mellan könen. Den främsta kritiken av de biologiska förklaringarna är att de flesta skillnaderna mellan män och kvinnor inte är för evigt huggna i sten utan föränderliga och beror på uppmuntran och träning av vissa beteenden. Samt att en biologisk inställning inte i grunden förändrar ojämställdhet eftersom de områden i samhället som inbegriper makt fortsätter att tillhöra män, även om de traditionellt kvinnliga områdena skulle få högre status. Det finns flera olika åsikter kring orsak och verkan, men jämställdhet, i meningen att resurser bör fördelas lika mellan könen, är idag ett någorlunda integrerat och accepterat politiskt och samhälleligt mål.

---

³² Jämställdhet i översiktsplanering (2003) s. 19

³³ Clayhills (1992) s. 225

Jämställdhet är närbesläktat med jämlikhet, vilket rör alla människors värde och inte bara jämställdhet mellan könen. Jämlikhet innebär att alla människor är lika inför lagen oavsett t.ex. etnicitet, tro, sexuell läggning, klass, åsikt, handikapp eller kön.³⁴

KÖNSROLL

”En könsroll är summan av de normer för handlingsmönster och egenskaper som en person förväntas leva upp till på grund av sitt biologiska kön.”³⁵ Det är med andra ord de socialt och kulturellt betingade skillnaderna vi ser mellan könen när det gäller beteende, värderingar, resurser, makt och prestige.³⁶ Könsroll lanserades som socialvetenskaplig term på 1940-talet och blev ett centralt begrepp i nordisk forskning och debatt under 1950- och 60-talen. Kunskapen ökade om hur kvinnor respektive män genom uppfostran, social press etc. skolas till att passa in i en stereotyp roll som man eller kvinna.³⁷ När könsrollbegreppet introducerades i en bredare svensk debatt ville man först acceptera de olika könsrollerna som något som inte behövde förändras. Resonemanget i *Kvinnans två roller* år 1957 av Alva Myrdal och Viola Klein gick ut på att kvinnan borde klara av att vara både yrkeskvinna och maka/mor. Ingenting sades om mansrollen. Eva Moberg problematiserade några år senare dubbelkravet på kvinnan i sin essä *Kvinnans villkorliga frigivning*.³⁸ Hon hävdade att både hos män och hos kvinnor är det allmänmänniska det primära, medan det könsbundna kommer i andra hand. Könen bör inte tilldelas olika roller och allra minst bör kvinnan få en dubbel uppsättning, det vill säga både yrkeskvinna och ansvarig för hem och barn. I både män och kvinnors människoroll ingår det som en plikt och tillgång att ta hand om de barn man satt till världen. Samhället bör därför organiseras så att kvinnor är ekonomiskt oberoende och alla män tar sin hälft av hemarbetet. Så det som till en början användes som ett värdeneutralt begrepp, blev efter vidare forskning och debatt en utgångspunkt för samhällskritik. Man påvisade att de stela könsstereotyperna, som inte tog till vara individuell begåvning och kreativa resurser, hade negativa följder både för enskilda människor och för samhället i stort. Könsroller uppfattades som stereotypa mallar vilka respektive kön mer eller mindre tvingas in i, vare sig det är medvetet eller inte.³⁹ Idealet är att könsrollerna inte ska hämma människor så att de kan leva fritt och bejaka sina drömmar.

---

³⁴ Nationalencyklopedin på nätet - *Jämställdhet*

³⁵ Clayhills (1992) s 326-327

³⁶ Nationalencyklopedin på nätet - *Könsroll*

³⁷ Clayhills (1992) s. 326

³⁸ Tryckt första gången i antologin *Unga liberaler* (1961) och tyckt på nytt i hennes bok *Kvinnor och människor* (1962) tillsammans med en översikt av den efterföljande debatten.

³⁹ Clayhills (1992) s. 326

GENUS

Begreppet genus infördes i den svenska forskningen i början av 1980-talet och har ersatt samt utvecklat tänkandet kring begreppet könsroll. Könsrollsbegreppet ansågs inte vara tillräckligt för att förklara maktstrukturer. Genus kunde beskriva relationen mellan könen, istället för att bara beskriva rollerna separat.⁴⁰ Genus sätter både män och kvinnor i fokus. Kvinnors generella underordning i förhållande till män som grupp, samt de maktaspekter som uppstår, analyseras.⁴¹

När man väljer att använda *genus* istället för *kön* så är det för att poängtera att våra könsroller är socialt konstruerade och förändras över tid och rum, de är därmed inte biologiskt bestämda och oföränderliga. Man skiljer härmed mellan ett socialt och ett biologiskt kön. Var gränserna går mellan dessa diskuteras.⁴² Både män och kvinnor ingår i denna kulturella konstruktion, som får konsekvenser för både individen och samhället i stort. Inom den akademiska forskningen har begreppet genus sedan det slog igenom på 1980-talet varit ett omstritt och mångfacetterat begrepp och tolkningarna varierar, vilket gör det svårt att beskriva på ett enkelt sätt.⁴³ Wera Grahn's beskrivning av genusperspektivet i sin rapport *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* belyser begreppet:

Trots vissa skillnader mellan olika genusperspektiv finns det ändå vissa gemensamma nämnare. För det första att utgångspunkten är kön. Det är det prisma man håller upp och ser på världen igenom. Och det är alltså inte ett biologiskt kön som står i centrum, utan det socialt och kulturellt skapade. Det är dessa kulturellt och socialt skapade konstruktioner som undersöks. Innehållet i och gränserna för vad som uppfattas som manligt och kvinnligt granskas och stereotypa föreställningar lyfts fram för att ifrågasättas. För det andra handlar ett genusperspektiv också om relationer mellan manligt och kvinnligt/kvinnor och män. För det tredje problematiseras asymmetriska maktrelationer mellan dom här kategorierna. För det fjärde finns ett emancipationiskt syfte med, vilket innebär att målet är att förändra ojämlika förhållanden mellan könen.⁴⁴

Mer om genus i kapitel sju - *Integrerat genusperspektiv*.

---

⁴⁰ Nationalencyklopedin på nätet - *Genus*

⁴¹ Jämställdhet i översiktsplanering (2003) s. 19

⁴² Dahlgren och Florén (1996) s. 128

⁴³ Lena Martinsson - föreläsning på "Genusdagen" samt Arbetsgruppen Genus på museer (2003) s.

30

⁴⁴ Grahn (2009) s. 10

FEMINISM

Det finns många olika ”feminismer” och olika betydelser av att vara feminist. Lena Gemzöe har i Bildas bok *Feminism* beskrivit begreppet feminist med den allmänt erkända definitionen: ”En feminist är en person som anser att kvinnor är underordnade män och att detta förhållande bör ändras.”⁴⁵ Gemzöe skriver att en feministisk syn inte förnekar att kvinnor som enskilda individer kan ha makt i vissa situationer. Feminismen påstår däremot att kvinnor *generellt* sett har mindre makt än män. Det handlar inte om individuella kvinnor och män utan om ”kollektiv”. Det finns en struktur av ojämlikhet mellan könen som är synlig inom alla samhällsområden.⁴⁶

”Man föds inte till kvinna, man blir det”, skrev Simone de Beauvoir i *Det andra könet* år 1949 och påpekade så att de egenskaper som ansågs kvinnliga var skapade av samhället. En rad böcker kom ut under 1960- och 70-talen som protesterade mot det förhärskande sättet att beskriva kvinnan, samtidigt som man drev hennes rätt till lönearbete och fri sexualitet. I jämställdhetspolitiken eftersträvas kvinnors lika rättigheter med män i samhället. Feminismen vill dock ha en mer grundläggande och strukturell förändring. Likhetstänkandet, d.v.s. att likheter och inte skillnader mellan könen är det betydelsefulla, har kommit att dominera den moderna feminismen, som omfattar en mängd olika riktningar. Men den minsta gemensamma nämnare är som sagt övertygelsen om att vi lever i ett patriarkalt samhälle och åsikten att detta borde förändras.⁴⁷

ANDROCENTRISM

Androcentrism kommer av det grekiska ordet *andros* som betyder *man*. Ordet betecknar ett system där det manliga utgör centrum och norm. Det kvinnliga blir då det annorlunda, det avvikande. Även om man talar om att könen kompletterar varandra, är mannen det första, det överordnade och normgivande.⁴⁸ Lena Gemzöe skriver att grunden i den kritik feminismen framför mot traditionell vetenskap är att det som där framställs som något som gäller för alla människor i själva verket handlar om män. Det som vetenskapen kallar en universell sanning kritiserar feminismen för att vara en sanning formulerad av, om och för män och har falska anspråk på universalism. Denna ensidiga fokusering på män och mäns

---

⁴⁵ Gemzöe (2002) s. 13

⁴⁶ Ibid. s. 16

⁴⁷ Nationalencyklopedin på nätet - *Feminism*

⁴⁸ Nationalencyklopedin på nätet - *Androcentrism*

aktiviteter kan benämnas androcentrism.⁴⁹ Ordet kan även användas i betydelsen att människan står i centrum.

---

⁴⁹ Gemzöe (2002) s. 118-119

KAPITEL 3

KULTURARVETS BETYDELSE OCH KULTURMILJÖSEKTORNS ANSVAR

VARFÖR ÄR KULTURARV VIKTIGT?

Grundtesen i kulturmiljövårdens verksamhet är att byggnader och miljöer är historiska dokument som berättar om vårt samhälles framväxt och om vår historia, liksom ett historiskt dokument i ett arkiv eller på ett museum. En bebyggelseantikvarie gör ofta en prioritering (i sammanhang som t.ex. planering, bygglov, kulturmiljöprogram eller byggnadsminnen) av vad som är värdefullt med en byggnad eller en bebyggelsemiljö. Bebyggelseantikvarien förmedlar därmed på ett konkret sätt vad från detta historiska sammanhang som är viktigt och förtjänar att lyftas fram som särskilt intressant.

Den fysiska miljön är oftast lättare att återvända till än till exempel händelser och relationer som har förändrats. En miljö eller byggnad kan ge en trygg punkt för minnen och känslor.⁵⁰ Kulturarvet är vårt kollektiva minne. Det är därför viktigt vad som bevaras, eftersom det i hög grad påverkar vad människor kan få kunskap om. Människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia står sämre rustade när de skall delta i förandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter. Det går att förstå av regeringens kulturproposition från 1996/97 där man beskriver vilket brett begrepp kulturarv är.⁵¹ Propositionen förklarar att:

Kulturarvet är inte bara en omistlig utan också en ofrånkomlig del av vår kulturella helhet och identitet. (...) Alla människor har del i tillkomsten av kulturarvet oavsett kön, ålder, härkomst, social ställning, utbildning, talang eller sysselsättning. Kulturarvet är både det materiella och det immateriella, det skolade konstnärliga och det folkliga, det unika och det vanliga. Det bevaras i institutioner som arkiv, bibliotek och museer och i utvalda kulturmiljöer, men det finns också runt om oss i vardagslandskapet, hemmen och på arbetsplatserna.⁵² (...) Vi har ett ansvar för att bevara och berika kulturarvets mångfald och att lämna vidare till nästa generation. (...) Kulturarvets betydelse hör samman med den kulturella identiteten.

---

⁵⁰ Magnus och Morger (1994) s. 48

⁵¹ *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik* (1996) s. 128

⁵² *Ibid.* s.126

Identiteten är sammansatt och kan t.ex. bottna i etniska och sociala förhållanden, ett geografiskt område eller religion.⁵³

Kulturarvets demokratiska funktion innebär att alla medborgare oavsett kön, klass, etnisk bakgrund o.s.v. ska kunna identifiera sig med och tillgodogöra sig kulturarvet. Dessa aspekter betonas också i de olika styrdokument som reglerar de skattefinansierade kulturarvsinstitutionerna. Wera Grahn beskriver i avhandlingen *Känn dig själv* vad staten menar med den demokratiska funktionen i kulturarvet⁵⁴.

En av de centrala utgångspunkterna för kulturpolitiken är att jämna ut skillnader som finns mellan olika grupper och att särskilt värna de röst- och resurssvaga gruppernas intressen. När det gäller kulturarvsområdet uttalas särskilt att: 'Kulturarvet är inte neutralt. Det är ett kulturpolitiskt ansvar att synliggöra såväl klasskillnader som könsskillnader och skillnader mellan stad och land.'⁵⁵

Vidare står det i regeringens kulturproposition 1996/97 att:

Det kan hävdas att kvinnornas och den unga generationens kulturarv idag är underrepresenterat och att de vuxnas, och framför allt männens, kulturarv utgör normen. Frågan om vems kulturarv som bevaras och förmedlas är av betydelse, t.ex. för hur könsroller och generationsfrågor kan uppfattas.⁵⁶

Kulturarvet i sig behöver inte nödvändigtvis vara demokratiskt, användningen av det kan tjäna både demokratiska och odemokratiska syften, påpekas i den offentliga utredningen *Frågor till det industriella samhället*⁵⁷. Det kan vara odemokratiskt t.ex. genom att det kan förmedla främlingsfientlighet och motverka av strävan för kvinnors, mäns och andra sociala gruppers jämlikhet. Kulturarvsinstitutionerna har en särskild skyldighet att ta kritisk ställning för förmedling av demokratiska värden.⁵⁸

KULTURARV ÄR POLITISKT

Att den här uppsatsen skrivs nu och inte för 40 år sedan är inte en slump. Jämställdhet har idag blivit ett samhällspolitiskt mål och den feministiska debatten är levande. Ett integrerat genusperspektiv kan berätta en hel del om

---

⁵³ Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik (1996) s. 127

⁵⁴ Bl.a. i Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik (1996)

⁵⁵ Grahn (2006) s. 6

⁵⁶ Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik (1996) s. 128

⁵⁷ Utredningen om en statlig satsning på det industriehistoriska kulturarvet (1999) *Frågor till det industriella samhället: slutbetänkande*. (SOU 1999:18)

⁵⁸ Grahn (2006) s. 6 där hon hänvisar till SOU 1999:18 s. 17 f

nutiden även om syftet såklart är att berätta om det vi applicerar perspektivet på. Precis som klassdiskussionen på 1970-talet var en samhällsövergripande diskussion, inte bara inom kulturmiljövården, påverkar dagens debatt om jämställdhet i samhället även vårt sätt att förhålla oss till kulturarvet. Lena Gemzöe skriver att själva verksamheten att producera kunskap inte är en neutral, objektiv verksamhet, utan något som gynnar en viss grupps intressen.⁵⁹ Ibland hörs åsikten att genus är ett nytt politiskt korrekt påbud i ”perspektivträngseln”. Det är då viktigt att minnas att i stort sett allt urval och historieberättande är politiskt på något sätt och så har det varit i Sverige åtminstone sedan 1600-talet och sannolikt ännu längre tillbaka i tiden. Utpekande av statarlängor, berlinmuren, runor, satsningar på mångfald, utställningar om samer eller skönhetsideal är politiskt. Självklart bör vi hela tiden diskutera och kritisera den politiska aspekten, men vi får inte tro att vi för den skull står utanför och kan vara objektiva. Vi måste våga ha ett ideal, ett mål, annars blir inte kulturmiljövården en faktor som är med och driver samhället framåt utan verkar snarare som en stagnerande faktor.

Kersti Morger uttrycker det fysiska kulturarvets förmåga att uttrycka makt i Riksantikvarieämbetets *Kön och kulturarv*:

Kulturminnena har under historiens gång haft en samhällskonserverande uppgift, de har legitimerat makten och tjänat som materiella symboler för den rådande ideologin. De monument, byggnader och miljöer som bevarats därför att de ansetts tillhöra kulturarvet, speglar därför inte bara hur synen på kulturarvet växlat utan även vems historia de förmedlar. Vad som anses föråldrat, modernt eller framtidsdugligt är inte en gång för alla givet. Sådana värderingar är ofta tecken på förmågan att hävda sig. Slott och herresäten, fästningar och minnesstenar förmedlar en slags historia. De visar även vems intressen som gjort sig gällande.⁶⁰

Uppfattningar om historien har betydelse för hur vi orienterar oss i nuet och för vår syn på framtiden. Historia har alltid använts för att legitimera både det som vi vill ska finnas kvar, samt krav på förändring, det har varit ett politiskt redskap och använts för kollektiva identitetsbyggen. Historia kan få effekten att den kan mana till handling genom att väcka vrede över vad som har skett, och påminna om vad som inte får upprepas. Det har varit en vanlig drivkraft för nya gruppers krav på att få sin historia skriven i det sena 1900-talet, skriver Peter Aronsson i texten *De samtida historiebrukens mål och värde*. Han menar att en lika viktig drivkraft är också den gamla stoltheten över tidigare bedrifter, arbeten och strävanden som även den har effekten att den kan påverka framtiden.⁶¹

---

⁵⁹ Gemzöe (2002) s. 128

⁶⁰ Magnus och Morger (1994) s. 32

⁶¹ Aronsson (2004) s. 80-81

Regeringens kulturarvsmål i kulturpropositionen från 1996/97 uttalar att vårt historiska arv är en del av vår samtid. Historisk kontinuitet bidrar till människors identitet och trygghet. I tider av snabba samhällsförändringar är tillgången till kunskap om kulturarvet av särskild betydelse.⁶² Regeringens bedömning är att statens insatser bör syfta till att jämna ut de skillnader som finns mellan olika grupper av människor när det gäller bevarandet av och tillgången till kulturarvet. Skälen för denna bedömning är att alla människor har ett kulturarv och vi alla har rätt att få detta uppmärksammat och erkänt. Denna inriktning skall gälla som utgångspunkt för regeringens bedömning av verksamhetsområdena museer och utställningar, kulturmiljö och arkiv.⁶³

KULTURMILJÖSEKTORNS ANSVAR

Har kulturmiljösektorn ett ansvar för om en manlig norm återskapas i det som framställs som kulturarv? Har bebyggelseantikvarier ett ansvar för vilka åsikter, intressen och värderingar det är som förs vidare vid till exempel urval och kulturhistoriska prioriteringar? Som vi har sett i texten ovan är svaret på den frågan - ja. Riksantikvarieämbetet menar också i sin omvärldsanalys *Kulturarv är mångfald* att kulturmiljösektorn har ett sådant ansvar.⁶⁴ ”Det är kulturmiljösektorns ansvar att, via de berättelser en plats besitter - men också via de berättelser den hela tiden tillförs - säkra att en mångfald av berättelser synliggörs och bevaras.”⁶⁵ ”Kulturmiljösektorn behöver arbeta på ett sätt som möjliggör omtolkningar och nytolkningar av platser och som motverkar att en plats förenklas.”⁶⁶ Wera Grahn beskriver i sin rapport från NIKU⁶⁷ om kulturarvssektorns stora ansvar för vad som inkluderas och exkluderas. Det är människor som jobbar med urval och beskrivningar, inte anonyma institutioner och system i sig, som bestämmer vad som ska räknas som kulturarv eller inte. Wera Grahn menar att detta innebär ett: ”ansvar för vilka grupper av människor som känner sig inneslutna eller uteslutna ur den kulturella kulturarvsgemenskapen. Det är ett oerhört viktigt uppdrag att ta på största allvar.” Verksamheten har en hög trovärdighet och allmänheten uppfattar det som lyfts fram som sant.⁶⁸ Bente Magnus ställer sig i boken *Kön och kulturarv* frågan om det spelar någon roll att kulturmiljövården speglar en manlig norm. Det gör det menar hon - om kulturmiljöerna ”skall representera hela landets 10 000-åriga historia från stenålder till nutid... och spegla hela befolkningens historia”, som

---

⁶² Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik (1996) s. 129

⁶³ Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik (1996) s. 126

⁶⁴ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 17

⁶⁵ Ibid. s. 9

⁶⁶ Ibid. s. 11

⁶⁷ NIKU står för Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning

⁶⁸ Grahn (2009) s. 13

det sägs i förordet till Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige.⁶⁹ I samma skrift har Kersti Morger studerat Sverker Jansson och hans för kulturmiljövårdens utveckling betydelsefulla bok *Kulturvård och samhällsbildning*⁷⁰. Hon skriver:

Den sociala betydelsen i samband med värderingsfrågor var viktig för Sverker Jansson. Han framhåller att idéerna förskjutits och förändrats i takt med samhällets utveckling varvid äldre värderingsnormer, i den utsträckning de fanns, inte längre fyllde de krav som ställdes, när kulturminnen sattes in i ett större sammanhang, eller när begreppet kulturminnen fick en vidare mening. Traditionellt, menar han, har man fått värderingarna gratis. Värderingsbegreppet måste därför utredas och angripas för att inte värdering och tyckande skall bli samma sak. Han menar att den vetenskapliga värderingens innebörd och omfattning borde ägnas mer uppmärksamhet. Idémässiga synpunkter måste ligga till grund för bevarandet.⁷¹

I kulturpropositionen 1996/97 är man ett par decennier senare inne på samma linje och menar också att kulturarvet har en funktion i samhällsdebatten:

Verksamheterna måste bedrivas på ett ännu mer medvetet sätt än i dag. Sektorn skall sprida de särskilda kunskaper och perspektiv som kulturarvet möjliggör. Den skall ta aktiv del i samhällsdebatten och bidra till en långsiktigt hållbar utveckling.⁷²

URVAL OCH TOLKNING – ANTIKVARIENS ROLL

Allt som hänt blir inte utvalt att ingå i den officiella historieskrivningen. Historia bör därför betraktas som ett urval, en tolkning och en sammanställning. Historia förkortar alltid det som skett och ger det en tolkning.⁷³ I den tolkningen överför vi våra egna föreställningar om kön på historiskt material. Håkan Berglund-Lake skriver i *Tankar och texter* att en berättelse inte är inneboende i det förflutna utan något vi gör med den. Detta innebär att berättelsen blir olika beroende på vem som talar och att samma material kan ge olika berättelser. Det finns alltså inte ett sätt att foga samman det förflutna på – utan flera. Likaså finns det inte inneboende egenskaper i vissa händelser, platser och personer som gör dem mer historiska i jämförelse med andra. Detta kan enbart ske om någon person betonar och lyfter fram vissa händelser, platser och personer som mer historiskt betydelsefulla än

---

⁶⁹ Magnus och Morger (1994) s. 9 där Bente Magnus hänvisar till Riksantikvarieämbetets *Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige: förteckning: underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6 §* (1990)

⁷⁰ Jansson (1974)

⁷¹ Magnus och Morger (1994) s. 33

⁷² *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik* (1996) s. 129

⁷³ Hedenborg och Wikander (2003) s. 12

andra och uttrycker det skriftligt eller muntligt – men först då, menar Berglund-Lake. Eftersom berättelserna alltid har en upphovsman som lever i en viss tid blir de en produkt av denna tid.⁷⁴ Det är viktigt att inte föra vidare en oreflekterad norm så att det historiska kulturarvet reproducerar stereotyper. Könrollerna är en del av oss som personer och normerna kring dem är svåra att genomskåda. Det behövs kunskaper om könsmaktsförhållanden och om hur vi skapar könsroller för att kunna se hur vi applicerar dem på människor och företeelser genom historien.

”Historia skrivs utifrån dagens frågor, förhoppningar och räddhågor” skriver Cecilia Trenter i inledningen till antologin *Tankar och texter*. När ett kulturarv skapas handlar det om frågor i nuet och i framtiden. Det finns en maktpotential i rätten att definiera samhällets gemensamma minne. Vårt intresse för det förflutna bottnar i en vilja att förklara och förstå var vi och det samhälle vi skapar idag kommer ifrån, menar Trenter.⁷⁵ ”Kulturarvet är klart anti-demokratiskt” och ”Kulturarvet har alltid varit elitistiskt” skriver Gregory Ashworth i *Thoughts on the political uses of the past*.⁷⁶ Kulturarv och historia skrivs av vinnarna, påpekar han. Det kulturarv som presenteras på museer och genom byggnader är ett arv från dem som segrade och behöll makten och som följaktligen etablerade museerna och byggnaderna som berättar deras historia.⁷⁷ Vi bör således vidga våra historier, se lite mer än det som redan är skrivet och bekräftat. I en slottsmiljö, något som vi kanske ser som överklassens kulturarv, arbetade många människor med olika status i samhällets hierarki. Skulle inte slottsmiljön även kunna vara stalldrängens eller pigans kulturarv, om deras historier också berättades? På liknande sätt beskrivs den tunga industrin som en manlig arena, men där fanns oftast flertalet kvinnor - nästan uteslutande på utbytbara och monotona arbetsuppgifter. Städning, tvättning och matbESPisning vid industrier är ”osynliga” arbetsuppgifter som ofta bemannas av kvinnor. Att få syn på nya fenomen behöver inte nödvändigtvis vara en additiv process. Det kan räcka med att rikta blicken mot välkända, redan utforskade fält utifrån ett nytt perspektiv med nya frågor och nya kunskaper i bagaget. Karin Lindvall menar i skriften *Agenda Kulturarv* att mångas deltagande och tolkningar behövs när historien, eller snarare historierna, skall berättas. Inte minst för att det faktiskt finns lögner och mer eller mindre sannfärdiga versioner av historien.⁷⁸ I omvärldsanalysen *Kulturarv är mångfald* förmedlar Riksantikvarieämbetet att:

Alla utpekanden och uppmärksammanden av kulturarv kan innebära ett direkt eller indirekt osynliggörande av andra. Kulturarv definieras på detta

---

⁷⁴ Berglund-Lake (2003) s. 14

⁷⁵ Trenter (2003) s. 9

⁷⁶ Ashworth (2001) s. 26 (Författarens översättning av citaten från engelska.)

⁷⁷ Ibid. s. 27

⁷⁸ Lindvall, Karin (2002) s. 11

vis i samtiden och är alltid i någon mån politiskt. Det är kulturmiljösektorns ansvar att reflektera kring och uppmärksamma detta förhållande. Detta förutsätter ett kulturarvsarbete vars attityder och förhållningssätt kännetecknas av ett aktivt kulturarvsbruk som kombineras med en medveten och kritisk historiesyn.⁷⁹

Ett genusperspektiv hjälper oss att inte vara konfliktundvikande eller ensidiga i historieskrivningen.⁸⁰ Om vanan är att utesluta det som anses vara onormalt eller inte representativt så får vi aldrig ett alternativ till de normerande berättelserna. I och med att vi inte får kännedom om ”de avvikande historierna” så uppmärksammar vi inte heller normen, eftersom den inte problematiseras. En slentrianmässig tradering av berättelser som hör till normen ger inte utrymme att finna legitimitet och identitet i roller som står utanför normen. Normerna om kärnfamiljen, heterosexualitet, hur en riktig man eller en bra kvinna skall vara idag, kan utmanas och vidgas att släppa in fler till en legitimitet genom att visa på att det även existerat en mängd olika familjeformer, homosexualitet, gossebarn i rosa spets och muskulösa rodderskor genom historien. De ger möjlighet för fler bilder av människor och företeelser som inte ingår i dagens könsroller. I industristäderna levde till exempel många ogifta mödrar. Så många som en fjärdedel av alla födselar i storstäderna var så kallade ”oäkta” vid sekelskiftet 1900. De ”oäkta” barnen ackorderades ut i fosterhem eller ibland kunde flera kvinnor som bodde tillsammans, släktingar eller arbetskamrater, hjälpas åt med barnpassningen. Syskonboende, kvinnokollektiv och inneboende var vanligt bland fattiga och lägre medelklass i städerna.⁸¹ Har det möjligen funnits ett moraliskt syfte under 1900-talet att undanhålla berättelser om alternativa familjeformer? Att många människor levde på andra sätt än i kärnfamiljen kan inte ha varit en bra information att sprida, om kärnfamiljen var den norm som samhället ville vidmakthålla.

Katarina Ek-Nilsson diskuterar tolkningar i boken *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Ting och företeelser har aldrig en entydig innebörd, menar hon, utan upplevs alltid genom en viss tolkning. En sten kan vara en gränsmarkering, ett vapen, en souvenir, en skulptur – allt beroende på vad vi gör den till. Det är genom hur vi använder tingen, pratar om dem, skriver om dem, berättar anekdoter om dem, som de får sin innebörd. Bilder och tolkningar läggs till varandra i en ständigt pågående process, som kan vara både bekräftande och förändrande.⁸² Föreställningar om sociala relationer finns

---

⁷⁹ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 13

⁸⁰ *Ibid* s. 17

⁸¹ Frangeur, Renée (2003) s. 69

⁸² Ek-Nilsson (2005) s. 86

även inbyggt i fysiska ting; färger, former och uttryck har olika genuskodningar.⁸³ När det gäller tolkningar av personer är kön en viktig faktor, menar Ek-Nilsson.⁸⁴ Som ett exempel jämför hon författarna Selma Lagerlöf och August Strindberg som trots många likheter dem emellan, framställs och representerar olika egenskaper som ”passar” med deras kön. Selma Lagerlöf framställs som den regionala sagoberätterskan medan August Strindberg återges som en mångfacetterad och politisk europé.⁸⁵ Författarnas kön blir en avgörande faktor för hur de beskrivs.

ETT EXEMPEL FRÅN ARKEOLOGIN PÅ DEN MANLIGA NORMEN

Ett mycket talande exempel på vår roll i tolkningen av historien beskrivs i skriften *Genusforskning inom arkeologin*. Den är författad av Elisabeth Arwill-Nordbladh och är en del av en serie om genusperspektiv på olika ämnen.⁸⁶ Berättelsen som jag vill återge handlar om spår i forntiden och visar på ett tydligt sätt hur mannen får stå för det allmänmänskliga. Sommaren 1999 kunde man läsa följande text i en av våra större dagstidningar:

Barfotasteg sätter spår i förhistorien. För så där ca 26 000 år sedan snavade en liten pojke till på det leriga golvet i en grotta i Frankrike. Fyra av hans barfotasteg har satt sina spår och arkeologerna är hänfödda. (Svenska Dagbladet 13 juni, 1999)

Några månader senare uppmärksammades fyndet i ytterligare en dagstidning:

Ett steg från stenåldern. Ett spår. Efter en liten pojke. Världens äldsta spår. Där i grottan slipade antagligen han och hans pappa benrester för 26 000 år sedan. (Göteborgsposten 3 december, 1999).

I tidskriften *Populär Historia* (nr 5 1999) presenterades återigen fyndet. Där stod att ”Forskarna tror att fotspåren kommer från en pojke i 10-årsåldern som för cirka 25 000 år sedan gick barfota över grottans fuktiga lergolv”.⁸⁷ Elisabeth Arwill-Nordbladh analyserar fotspårens innebörd:

---

⁸³ Wera Grahn, seminarium på Institutionen för kulturvård (2006)

⁸⁴ Ek-Nilsson (2005) s. 58

⁸⁵ Ibid. s. 86

⁸⁶ Skriftserien ges ut i samarbete mellan Högskoleverkets jämställdhetsråd och Nationella sekretariatet för genusforskning.

⁸⁷ Arwill-Nordbladh (2001) s. 6

Fotspår är alldeles särskilt suggestiva lämningar från det förflutna. De är på en gång tydliga och direkta avtryck av en enskild individ från ett speciellt tillfälle, samtidigt som de är allmänmänniska. Därmed får man också lättare att identifiera sig med den människa som tog just det steg vi ser spåret av. Ett fotspår kan hjälpa till att överbrygga det stora och närmast ofattbara tidsdjup som ligger mellan oss och den förhistoriska tid från vilket det kommer.⁸⁸

Arwill-Nordbladh påpekar dock att tidningarnas presentationer rymde ett problem. Fotspårens storlek hade visat att de kom från ett barn. Att det skulle kunna hänvisas till en pojke är däremot mer tveksamt. Någonstans på vägen mellan upptäckt och publicering hade barnet blivit en pojke. Tidningsartiklarna fick det dessutom att låta som att den bedömningen hade gjorts av forskarna. Arwill-Nordbladh berättar att i de etablerade metoder som används för att göra könsbestämningar inom arkeologin utgår man från själva benmaterialet. Även då är det osäkert. I fyndet i den franska grottan hade man inte funnit några ben, det handlade ju om ett fotavtryck. Därför blir det svårt att sätta någon tilltro till könsbestämningen av fotspåren.

Varför har då fotspåren uppfattats som steget från en pojke? Kanske har grottmålningarna förknippats med jaktmagi, där jakten på ett oproblemiskt sätt tolkats som en manlig verksamhet. Eller kan det vara så att fotspåret genom sin allmänmänniska karaktär utan reflektion har förts samman med vår tids uppfattning om mannen som människans norm? Hur det än må vara med orsakerna så får det betydelse för vår uppfattning om förhistorien.⁸⁹

Elisabeth Arwill-Nordbladh påpekar att följderna blir att män och manliga aktiviteter blir synliga medan förhistoriens kvinnor osynliggörs. Förhistorien maskuliniseras och bekräftar vårt eget samhälles uppfattningar om mannen som norm.⁹⁰ Hon menar att förhistoriska förhållanden ofta får tjäna som argument för att vissa kvinnliga och manliga roller alltid har funnits, eller att deras verksamheter har delats upp på ett visst sätt. Lika viktigt som att analysera de fysiska fynd som görs är det att försöka förstå och värdera den kunskaps- och värderingssyn som präglar den nutida forskningen, menar Arwill-Nordbladh. Forskarens eller samhällets genusideologi finns alltid där som en av bakgrunderna till vilken tolkning vi gör. I sin tur så påverkar denna genustolkning de rådande uppfattningarna genom att antingen bekräfta eller visa på alternativa genusordningar.⁹¹

---

⁸⁸ Arwill-Nordbladh (2001) s. 7

⁸⁹ Ibid. s. 8

⁹⁰ Arwill-Nordbladh (2001) s. 8-9

⁹¹ Ibid. s. 10-11

VARFÖR TAR DET SÅDAN TID?

Vad, i kulturmiljösektorn, är det som gör att det är så trögt att komma igång och använda ett genusperspektiv eller lyfta fram kvinnors historia? Wera Grahn, som forskat om genus i museisektorn, menar att ett motstånd mot att kvinnliga objekt kommer in kan finnas, medvetet eller omedvetet. Känslan av att de trivialiserar kulturarvet, som traditionellt har varit väldigt monumentaliserat, kan uppstå. Köken och sömnaden har inte hög status. Det finns ett hot i att få in kvinnor, eftersom fältet kan nedvärderas.⁹² Bengt O.H. Johansson och Nils Blomkvist har en annan analys i förordet till boken *Kön och kulturarv*:

Kulturmiljövården befrämjar i bästa syfte ”det gamla”. Denna omständighet gör med jämna mellanrum dess företrädare en smula oroliga för att verksamheten dessutom bidrar till att konservera förstockade värderingar. Vi tror väl inte att den i det stora hela gör det, men en fråga som vi inte kommer ifrån är att vi lätt kan negligera vissa gruppers historia, om de spår de har efterlämnat i den yttre miljön är jämförelsevis svaga, eller om vi inte kan tyda dem. En sådan fråga rör kvinnorna, med andra ord minst halva befolkningen, vilken tidsperiod vi än avser. (...) Ända sedan det kvinnohistoriska perspektivet artikulerades på 1960-talet har det känts som ett problem att Sveriges kulturminnen och kulturmiljöer förefaller ge en så otydlig spegling av detta perspektiv.⁹³

Kulturmiljösektorn är inkörd i vardagsspår som lätt kan bli till en ond cirkel. Det finns inte lika många källor om kvinnor, de har inte producerat, manifesterat sig själva genom byggnadsverk och inte ägt resurser på samma sätt som män. En annan viktig faktor till att inte bryta rådande mönster är bristande kunskaper, och ibland – ointresse. Vi ingår också alla, varken vi vill det eller inte, i de könsrollsmönster som är norm i vårt samhälle i dag. Det är viktigt att vara medveten om att det inte går att utse en absolut objektiv historieskrivning. Man behöver granska sin egen roll samt de tolkningar man gör utifrån sina egna förutsättningar och kulturella värderingar.⁹⁴

En intressant tanke som Wera Grahn framför i sin rapport *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* är att kulturmiljövården inte prioriterar genusperspektiv och kvinnors historia på grund av dess ifrågasättande av samhällets maktförhållande. Hon jämför de satsningar man gjort de senaste åren på det maritima kulturarvet i Norge - ett område som präglas av en manligt kodad historia. Hon menar att just det fältet är intressant att jämföra med kvinnors

---

⁹² Wera Grahn, seminarium på Institutionen för kulturvård (2006)

⁹³ Magnus och Morger (1994) s. 5

⁹⁴ Wera Grahn, seminarium på Institutionen för kulturvård (2006)

kulturarv eftersom det har lyfts fram först på senare år och även det varit ett eftersatt och osynliggjort område. Stora satsningar har nu gjorts för att freda det maritima kulturarvet - en hel apparat för kulturminnesbevarande har satts i verket, beskriver Grahn. Det har lett till uppmärksamhet, pengatillskott och fredningar och förslaget har relativt snabbt omsatts i planer som sedan övergått i konkreta handlingar. Riktlinjer och föreskrifter har tillkommit och inte minst har pengar tillförts. Medan det inom området för kvinnors liv och historia i Norge inte har gjorts mer än att ett seminarium hölls år 1988. Grahn menar att en av förklaringarna är att det visat sig att kulturarvsinstitutionerna har svårt att ta sig an ett ämne där striden kring en fråga ännu inte har lagt sig.⁹⁵

Det maritima området är inte lika omtvistat och ställer inte lika stora rättvisekrav med bäring ända in i nutid som historien om kvinnors liv och arbete. Det gör att det för vissa medarbetare sannolikt kan kännas olustigt att ta sig an ett sådant ämne. Då blir det en lättare utväg att lämna det därhän.⁹⁶

---

⁹⁵ Grahn (2009) s. 16-17

⁹⁶ Ibid. s. 17

KAPITEL 4

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS INITIATIV

Vad finns det för underlag för att bebyggelseantikvarier ska få handledning i att införa ett genusperspektiv i sin verksamhet? Finns det någon vägledning för att arbetet ska bli lättare? En av uppsatsens frågeställningar är vilka råd och riktlinjer som Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ger angående genusperspektiv.

I de statliga målen för kulturmiljöområdet är demokrati- och mångfaldsperspektiv viktiga inslag enligt RAÄ:s skrift *Kulturarv är mångfald*. En markering av detta är att myndigheterna inom Kulturdepartementets ansvarsområde sedan år 2000 bland annat har till uppgift att främja en samhällsutveckling som kännetecknas av jämställdhet mellan kvinnor och män.⁹⁷ Riksantikvarieämbetet skall ha till uppgift att självständigt följa kulturmiljöarbetet på den regionala och lokala nivån samt utvärdera detta och ”utveckla de olika stödfunktioner som kan behövas”, står det i kulturpropositionen 1996/97.⁹⁸ Av det material som Riksantikvarieämbetet har producerat, som kan tänkas ha koppling till genus, är det projektet *Agenda Kulturarv* samt arbetet med kulturell mångfald som ligger närmast till hands.⁹⁹ Jag har därför gjort en översiktlig studie av två dokument som redovisar arbetet med *Kulturarv är mångfald* samt *Agenda Kulturarv* för att se vilken syn på genusperspektiv som Riksantikvarieämbetet har - samt om - och i så fall hur - man ger kulturmiljösektorn verktyg för att arbeta med genus.

Som redan nämnts har Riksantikvarieämbetet även gett ut boken *Kön och kulturarv* som en del av *Studier till kulturmiljöprogram för Sverige* år 1994. Denna diskuteras i kapitel 6.

KULTURARV ÄR MÅNGFALD

Riksantikvarieämbetet gjorde år 2004 en fördjupad omvärldsanalys som behandlar kulturmiljöarbetets roll kopplat till ökad kulturell mångfald. Skriften som redovisar analysen heter *Kulturarv är mångfald* och i dess sammanfattning står det:

En självklar utgångspunkt för analysen är att samhället och kulturarvet är och alltid har varit mångkulturellt. Det är just mångfalden som gör kulturarvet

---

⁹⁷ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 6

⁹⁸ *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik* (1996) s. 159

⁹⁹ Mailkorrespondens med Birgitta Elfström och telefonsamtal med Karin Arvastson, RAÄ.

och kulturmiljöarbetet intressant. Detta gäller inte minst från demokratisk synpunkt och i ett rättighetsperspektiv. Mångfalden består av alltifrån etniska, språkliga och religiösa likheter och skillnader, till skillnader och likheter i klass, generation, genus och sexuell läggning. De dominerande perspektiven har betydelse för vilka kulturarv och vilka kulturmiljöer samhället väljer att uppmärksamma.¹⁰⁰

Riksantikvarieämbetet legitimerar här genus som en kategori i mångfaldsarbetet men tar inte någon gång i skriften upp vad detta kan innebära. Fastän man definierar begreppet mångfald så brett är det inte ett brett perspektiv som man förmedlar i sina exempel. I stället ligger fokus på mångfaldsfrågor i betydelsen av etnicitet; migration och internationalisering, globalisering, samt Sveriges minoriteter nämns. Folk- och världsmusikfestivalen och Hammarkullekarnevalen tas upp som exempel, samt utställningen *Romer och resande*. Ändå poängteras att man har valt att använda begreppet mångfald som ett samlingsbegrepp även för genus, generation, klass, sexuell läggning och funktionshinder. Förutom det mångkulturella perspektivet sätter man även barn och ungdomar i fokus och redovisar goda exempel samt ger förslag på hur man kan arbeta. Både etnicitet och generation ges utrymme på ett sätt som hade varit möjligt även för genus.¹⁰¹

I mångfaldsarbetet är Riksantikvarieämbetets ambition att verka för att kulturmiljöområdets verktyg ska vara tydliga och tillgängliga.¹⁰² Hur tydliga och tillgängliga är verktygen för att arbeta med genus som kategori i mångfaldsarbete när man inte diskuterar *hur* detta kan göras? Tas det för givet att svaret på frågan "Hur?" är enkel? Och vad menar man egentligen med begreppet genus? Handlar det enbart om uppmärksammande av kategorin kvinnor?

AGENDA KULTURARV

Projektet Agenda kulturarv var en satsning i syfte att lyfta fram och diskutera frågor om kulturarvsarbetets roll, utgångspunkter och arbetssätt i samtiden och framtiden. Detta bland annat för att de arbetssätt som länge präglat kulturmiljöområdet är formade i ett annat samhälle än det vi har idag. Agenda kulturarv drevs under åren 2001-2003 gemensamt av länsstyrelserna, Länsmuseernas samarbetsråd och Riksantikvarieämbetet.¹⁰³ I projektet har frågor om omvärldsorientering, demokrati och delaktighet varit centrala. Projektet har resulterat bland annat i en nationell programförklaring som ska vara en plattform

---

¹⁰⁰ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 3

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.* s. 28

¹⁰³ *Ibid.* s. 9

för - och ett stöd i arbetet med - att förnya kulturmiljöarbetets, inriktning, demokratiska förankring och slagkraft.¹⁰⁴

I texthäftet *Inspiration Diskussion* för Agenda kulturarv finner jag ett konkret uttalande om genus. Det är Peter Aronsson som i sin artikel *Att förnya kulturarvet* radar upp sju sakliga aspekter som han tycker kan poängteras mer i arbetet med kulturarv. En av dessa lyder:

Ett förnyat *identitetsarbete* pågår på alla plan, där inte bara det mångkulturella utan även det privata: kön, personlighet och grupptillhörigheter uppfattas som i allt mindre grad tillskrivna och i allt högre grad som valda relationer. För mig som kommer från universitetsområdet är genusaspekten, som där är påbjuden, märkvärdigt frånvarande i diskussioner om såväl målsättningar som medel. Den har dock nått museivärlden med viss kraft. Där pågår diskussioner om olika förhållningssätt: ”mainstreaming” eller ”särskilt fokus på”? Vad görs redan och vilka insatser är av nöden?¹⁰⁵

I övrigt vidareutvecklas inte genusperspektivet vidare i denna artikel. Poängen i denna korta kommentar är dock tydlig – kulturmiljösektorn ligger efter när det gäller genusperspektivet som flera andra ämnen redan har kommit långt med. Karin Lindvall snuddar också vid begreppet i hennes intressanta artikel *Historieanvändning och politik – mot en ny kulturarvsidéologi* där hon ställer sig frågan vad som verkligen motiverar att vi har en kulturarvspolitik och en kulturarvssektor.¹⁰⁶ Hon menar bland annat att historia och kulturarv ”kan vara bra att tänka med”:

Att förstå saker och ting med och att få perspektiv på samtiden och dess självklarheter med. Historien kan ju så tydligt visa på att det inte finns ett absolut sätt att vara människa på, eller t ex man eller kvinna eller barn. Att det inte finns ett givet sätt att organisera gemensamma angelägenheter på. Att mänsklighet, kvinnlighet, manlighet, identiteter, samhällsinstitutioner, vanor, tankesätt, självklarheter av alla de slag faktiskt skapas historiskt.¹⁰⁷

Mellan raderna kan man tolka in genusperspektivets relevans i Karin Lindvalls artikel. Det uttalas dock aldrig uttryckligen. Flera gånger närmar hon sig, som t.ex. när hon beklagar att kulturarvssektorn inte alltid ägnar sig åt det som är viktigt för det gemensamma eller åt de för hela samhället och många människor viktiga historier som ingen annan ägnar sig åt. ”Vi kanske ibland ägnar oss åt

¹⁰⁴ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 7

¹⁰⁵ Aronsson (2003) s. 70

¹⁰⁶ Lindvall (2002) s. 4

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 11

sådant som många (män) är intresserade av t ex båtar, järnvägar, smedjor.”¹⁰⁸
Efter genomläsning av Agenda kulturarvs inspirations- och diskussionsskrift finner jag inte någon vidareutveckling av vad genusperspektivet kan innebära för kulturmiljövården.

Ordet genus förekommer på senare tid i Riksantikvarieämbetets olika publikationer, men aldrig eller sällan med en fördjupning av vad det innebär, inte heller med råd eller vägledning.¹⁰⁹ I *Det moderna samhällets kultur arv* från 2006 skriver man t.ex.:

Det handlar alltså om vilken historiesyn man har - vems samhälle och vems historia är det vi berättar om och bevarar? Klass, genus, generation och etnicitet är viktiga perspektiv som hjälper till att ställa många intressanta frågor kring det moderna samhällets miljöer.¹¹⁰

Här anger man genus som ett av många perspektiv, i en mycket vanlig formulering med upprädnad av perspektiv som klass, generation och etnicitet. Alla perspektiv är självklart viktiga. Problemet är att genusperspektivet varken diskuteras vidare eller att genus definieras. Slutsatsen är att Riksantikvarieämbetet ger ett mycket magert underlag, i form av stödfunktioner, för kulturmiljösektorn att arbeta vidare med genus. Det enda konkreta material som går att applicera på kulturmiljövården är *Kön och kultur arv* från 1994 som ger uttryck för ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv. Mycket har hänt inom genusforskningen sedan dess.

---

¹⁰⁸ Lindvall (2002) s. 12

¹⁰⁹ Jag har inte läst igenom alla Riksantikvarieämbetets publikationer, men sökt på RAÄ:s hemsida och fått sökhjälp av Tomas Örn på samhällsavdelningen, programenheten RAÄ. Jag har även haft mailkontakt med Birgitta Elfström samt samtalat över telefon med Karin Arvastsson på RAÄ.

¹¹⁰ *Det moderna samhällets kultur arv* (2006)

KAPITEL 5

KVINNOR I EN MANLIG NORM

Att argumentera för att kvinnor är underordnade män i Sverige och i världen idag skulle inte behövas. Utgångspunkten i uppsatsen är att kvinnor som grupp är underordnade män i vårt samhälle och således även inom kulturmiljöområdets teori och praktik. Tar man del av forskning och statistik i ämnet så inser man snart att vi ännu inte lever i ett jämställt samhälle. *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet* från Statistiska centralbyrån utkommer en gång om året och redovisar de skillnader som finns mellan kvinnor och män i livets olika områden. När det gäller löner och representation på olika områden med inflytande och makt så ligger kvinnor fortfarande efter i statistiken.¹¹¹ Wera Grahn skriver i sin rapport *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* att det handlar om en strukturell underordning av kvinnor i samhället.

Men detta innebär inte att alla kvinnor alltid är underordnade män på alla områden. Det finns både högavlönade kvinnliga chefer och politiker, och män som tar huvudansvaret för hem och barn. Problemet är att fördelningen är mycket ojämn generellt sett. Högavlönade kvinnliga chefer och politiker tillhör fortfarande undantagen. Likaså män som tar huvudansvar för hemmet.¹¹²

Kunskap är också en form av makt, det är de flesta överens om. I *Kulturarv är mångfald* skriver Riksantikvarieämbetet att den som har tolkningsföreträde och äger initiativet har makten att definiera den normerande synen på historien, det vill säga vilken ”berättelse” och föreställning om ett samhälles historia och framtid som ska lyftas fram.¹¹³ Lena Gemzöe beskriver den manliga normen i vetenskapen:

Den kunskap som vetenskapen frambringat har tagit som sin utgångspunkt endast en liten del av mänskligheten och utgett den för att vara hela mänskligheten. Denna kunskap har använts för att spegla världen så att de som sitter i centrum av makten och utmålar sig själva som normen också är de som framstår som de mest *verkliga*. De andra lever ett liv i en skuggig periferi.¹¹⁴

---

¹¹¹ *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet 2008* (2008) från SCB. Man kan även ta del av (SOU 1998:6) kvinnomaktutredningen: *Ty makten är din – myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*.

¹¹² Grahn (2009) s. 11

¹¹³ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 12

¹¹⁴ Gemzöe (2002) s. 129

Vid ett seminarium om genus och historia på Värmlands museum diskuterades basutställningen *Jag Herulen* som handlar om Värmlands historia. Frågan gällde om utställningen förmedlade ett manligt perspektiv eller inte. Det var flera som ansåg att så var fallet. Vid en närmare granskning var utställningen ofta opersonlig och till synes könsneutral. På grund av detta tolkar vi lätt in ett manligt perspektiv när vi får frågan, eftersom mannen är norm (och kvinnan är ”könad”). För att vi skall tolka in ett kvinnligt perspektiv behövs en person som representerar en kvinna, det behövs ett tydligt kön. Annars råder normen och vi tolkar själva in män och manlighet i de föremål och händelser som visas för oss.¹¹⁵ Det är ett vardagligt exempel på hur vi är inskolade att tänka med den manliga normen som utgångspunkt. Normer har ju den egenskapen att verka helt självklara och naturliga, och det är det som gör dem så svåra att upptäcka.

NÅGOT OM KVINNORS VILLKOR GENOM HISTORIEN

Samhällets organisationsformer och lagarnas särbehandling av kvinnor har varit begränsande faktorer genom historien. I arbetslivet fanns krav på utbildning och specifik kompetens som kvinnor inte hade möjlighet, eller rätt, att skaffa sig. Kvinnor hade till exempel inte rätt att delta i arkitektutbildningar i Sverige förrän år 1897.¹¹⁶ Det begränsade handlingsutrymmet har i sin tur medfört att tydliga fysiska spår efter kvinnors liv och arbete är svårare än mäns att upptäcka, menar Kersti Morger i *Kön och kulturarv*.¹¹⁷ Särskilt arbetarkvinnornas handlingsutrymme var begränsat genom lagstiftning, rättigheter till arv, begränsning av rösträtt och annat politiskt inflytande samt tillgång till utbildning o.s.v.¹¹⁸ Förutom de arbetsuppgifter som fanns inom jordbruket och hushållet kunde kvinnor finna okvalificerade arbeten som biträden inom handeln och hantverk eller som hantlangare i gruvor och bruk. Mekaniseringen av till exempel textilindustrin medförde att arbetsuppgifter delades upp mellan könen. Män på tekniska poster med ansvar och kvinnor vid rutinjobb vid maskinerna.¹¹⁹ Under slutet av 1800-talet ökade kvinnorna i antal vid gruvor, bruk och fabriker. Industriexpansionen medförde stora förändringar för kvinnors arbetsmarknad. De allra flesta arbetstillfällena fanns i städerna. I orter som dominerades av textilindustri, som t.ex. Norrköping, kunde kvinnorna utgöra 50 procent eller mer av industriarbetarna. Medan i en stad som Eskilstuna, som dominerades av tung industri, var 15 procent av industriarbetarna kvinnor. Detta enligt Kersti Morger,

---

¹¹⁵ Seminarium *Genus och historia inom museiverksamhet*, Värmlands museum, Karlstad den 12 september 2005.

¹¹⁶ Werner (2006) s. 16

¹¹⁷ Magnus och Morger (1994) s. 35-36

¹¹⁸ Magnus och Morger (1994) s. 39

¹¹⁹ Ibid. s. 41-42

som skriver om kvinnors arbetsmarknad i *Kön och kultur*.¹²⁰ Arbetsdelningen mellan män och kvinnor var mycket tydlig, inte bara när det gällde arbete i hemmen utan även i industrin. Den riktigt tidiga textilindustrin var mansdominerad om man bortser från det hemarbete som spinnerskor utförde som bisyssla i hemmen. Mästare, gesäller och lärlingar utgjordes enbart av män och vävning för hand i fabrikerna utfördes av män. Men mekaniseringen av textilindustrin innebar att fler kvinnor började anställas på monotona arbetsuppgifter. Om kvinnorna skulle kunna delta på en högre nivå var det nödvändigt att de kunde få yrkesutbildning, en möjlighet som de inte hade. I de industrier som grundades under senare delen av 1800-talet utformades arbetsuppgifterna för att passa det man tyckte var manligt respektive kvinnligt. Nya mönster för arbetsdelningen mellan könen skapades allt eftersom kvinnor kom in i ett yrke som tidigare varit manligt kodat. Ju viktigare arbetet blev desto mer definierades det som manligt, skriver Kersti Morger. Kvinnorna fanns inom ett begränsat antal branscher och den övervägande majoriteten hade lågt kvalificerade, rutinbetonade och dåligt betalda arbeten.¹²¹

Illustration 1. Enskede mejeri, 1944. Traditionellt var mejeriyrket ett typiskt kvinnoyrke i Sverige. Men under 1900-talets första hälft genomgick yrket en maskuliniseringsprocess som var förknippad med införandet av en ny teknik. På bilden ser vi en tydlig uppdelning mellan kvinnor och mäns arbetsuppgifter. Foto från Arla Foods bildarkiv hos Centrum för Näringslivshistoria.

¹²⁰ Magnus och Morger (1994) s. 39-40

¹²¹ *Ibid.* s. 40

Bondesamhället lämnade efter sig en måttstock av arbetsvärdering där pigan hade hälften av drängens lön och en syster ärvde hälften av vad hennes bror fick. När det gällde lönerna ansåg man att en ogift kvinna inte var familjeförsörjare – alltså behövde hon inte heller en försörjarlön. Förvärvsarbete betraktades som en nödlösning för de kvinnor som ännu inte blivit maka och mor och som därför var tvungna att försörja sig själva. Då man aldrig kunde veta om en kvinna plötsligt blev gift eller gravid, satte man för säkerhets skull kvinnorna i enkla och rutinbetonade uppgifter där de var lätta att ersätta. Eftersom kvinnan var billig arbetskraft öppnades också nya yrken upp för henne. Den offentliga sektorn sparade pengar genom att anställa kvinnor på folkskolor, inom sjukvården, på post- och kommunalkontor. Därför vittnar bland annat lärarinnebostäder, sjukstugor, bibliotek och postkontor ofta om kvinnors yrkesliv.¹²²

STUDIER AV BYGGNADSMINNEN I SKÅNE OCH FREDNINGAR I NORGE

Hilda Knafve har skrivit en uppsats vid Institutionen för kulturvetenskaper i Lund där hon bland annat undersöker hur Skånes 188 byggnadsminnen representerar kvinnohistoria. Hon kommer fram till att majoriteten av de skånska byggnadsminnena könsmässigt har utgjort blandade miljöer. Detta gäller till exempel för bostäder, utbildningsanstalter, hälsovårdsinrättningar, kulturinstitutioner och så vidare. Trots att miljöerna har använts av både män och kvinnor har de i stor utsträckning utformats av män och uppkallats efter män. Inte sällan förknippas de just med män. Byggnadsminnena har namn som Paul Jönska gården, Jöns Jons gård, Hans Raffns gård, Jacob Hansens hus o.s.v. Ett enda byggnadsminne av 188 stycken är uppkallat efter en kvinna: Fru Grövels medeltida gård i Lund. Huset blev byggnadsminne år 1993 och visar en typisk högreståndsmiljö. De byggnader som bär synliga spår av kvinnors verksamheter, förutom till exempel bevarade kök och pigkammare, är högreståndsmiljöer som slott och herrgårdar. Till exempel änkesätet Oretorp vid Maltesholm samt en byggnad som är av religiös karaktär: det medeltida nunneklostret Bosjökloster. Ser man på byggnadsminnen där män har arbetat finns det ett flertal militära anläggningar, fyrar, järnvägsstationer och fabriker. Sammanlagt blir det 38 byggnadsminnen i Skåne som är manliga arbetsplatser, räknar Knafve. Däremot finns det endast något byggnadsminne där det på samma sätt tydligt framgår att brukarna varit kvinnor. Det finns dock några byggnadsminnesförklarade arbetsmiljöer som varit könsmässigt blandade, som posthus, lasarett, brunnshotell och televerk.¹²³ Men här ligger skyddsföreskrifterna på exteriörerna och de har genomgått stora invändiga förändringar. Ser man på vad länsstyrelsen och

---

¹²² Magnus och Morger (1994) s. 40-41

¹²³ Knafve (2003) s. 20

Riksantikvarieämbetet skriver om de få byggnadsminnesförklarade kvinnliga arbetsplatserna handlar texterna om de manliga arkitekterna. När länsstyrelsen t.ex. skriver om Centralposthuset i Malmö är det Ferdinand Boberg, Erik Lallerstedt och den påkostade arkitekturen som uppmärksammas. Knafve tolkar det som att byggnaderna inte har byggnadsminnesförklarats för att utgöra exempel på kvinnors arbetsmiljöer, utan är arkitektoniska arv som står som monument över den manlige arkitekten snarare än att de visar en kvinnlig arbetsplats. Ett annat exempel på prioritering efter en manlig norm är citadellet i Landskrona som blev tvångsarbetsanstalt för kvinnor år 1902. Då rymdes här även en textilfabrik. I dag är det den militära anläggningen besökaren möter och textilfabriken är riven.¹²⁴ Undersöks endast byggnadsminnesmärkningar mellan 1993 och 2003 så har flera utpräglat manliga arbetsmiljöer utsetts men ingen utpräglat kvinnlig. Det är byggnader som företrädevis står som monument över män och som är ritade av manliga arkitekter som har blivit byggnadsminnen. Exempel i Skåne län är Villa Westman, Tegnärmuseet och Bruniushuset i Lund, Jörgen Kocks gård, Källs Nöbbelövs prästgård, Norra Vrams prästgård, Beijerska huset i Malmö, gråbrödraklostret i Ystad o.s.v. Det kan man jämföra med att ingen arbetsplats och endast två bostadsmiljöer går att sammankoppla med kvinnor, Fru Grövels gård i Lund samt Rosenvingeska huset i Malmö.¹²⁵ Hilda Knafve drar slutsatsen i sin uppsats att en besökare utifrån skulle, med dagens urval av byggnadsminnen i Skåne, kunna tro att slotten har varit skånska landsbygdens vanligaste bostadstyp och att staden bara bestått av finare hus från medeltiden samt att kvinnor i mycket liten utsträckning verkat annat än i det undångömda köket. Medan ett stort antal byggnader där män varit verksamma är skyddade för framtiden, är det endast, med lite god vilja, ett par enstaka byggnader som bevarats för att visa kvinnors verksamheter utanför hemmet.¹²⁶

Den manliga dominansen bland byggnadsminnena som Hilda Knafve beskriver i sin uppsats redovisar också Wera Grahn i sin rapport¹²⁷ från NIKU. Hon har där studerat den norska Riksantikvarens fredningar¹²⁸ de senaste åren och den offentliga presentation de ges.¹²⁹ Studien visar att endast ett mycket smalt skikt av de norska samhällsmedborgarnas kulturarv är representerade. Liksom Hilda Knafve visade är det oftast fasadarvet och arkitekten som är argumentet för fredandet. ”Arkitektoniska element och konsthistoriska stilarter radas upp och talet om autenticitet är slående. Människor av kött och blod får en mer

---

¹²⁴ Knafve (2003) s. 21

¹²⁵ Ibid. s. 29

¹²⁶ Ibid. s. 30

¹²⁷ Grahn (2009) Rapport 27, *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning*

¹²⁸ Motsvarande Sveriges byggnadsminnen.

¹²⁹ Grahn (2009) s. 3

underordnad position (...)”¹³⁰ skriver Grahn. Hon finner inte någon arbetsplats som har fredats på grund av att den representerar någon särskild social kategori, även om det finns exempel på byggnader där sådan argumentation hade varit möjlig, t.ex. vid en dynamitfabrik och ett sjukhus. Det är i stället arkitekter och andra framstående norska män i den borgerliga klassen som lyfts fram i motiveringstexterna. Maskulinitet kopplats ihop med vällyckade, prisbelönta och välkända högutbildade norska män som lämnat betydande materiella spår efter sig. När hantverkarbostäder väl har fredats beskrivs yrkestitlarna men inte namnen på dessa personer. Inget antyds heller om att det är någon annan än dessa hantverkarmän som skulle ha bott i bostaden. En anonym manlig arbetare träder fram i en värld utan kvinnor.¹³¹ Efter hennes genomgång av fredningar:

(...) blir den kulturminnesmärkta människan otvetydigt en man och en välbärgad och välutbildad sådan därtill. Till och med den manlige arbetaren får röst genom konservativt välbärgade sammanslutningar, men förblir själv tämligen stum och anonym. Det här är alltså dessutom en värld som förefaller vara dränerad på allt som har med kvinnor och kvinnligt liv att göra.¹³²

Grahn tycker inte att det är så konstigt att det finns en skevhet i urvalet från kulturminnesvårdens tidiga dagar, men däremot att det fortfarande förekommer idag.¹³³ Resultatet blir en mycket onyanserad bild av hur människor levde förr i tiden, med ett sådant smalt urval av det som anses vara värt att minnas, skriver hon.¹³⁴

WERA GRAHNS STUDIE AV ”MÅNADENS FÖREMÅL”

Historieskrivningen berättar om hur man kan vara som man och som kvinna. En del av det som har hänt ”förr i tiden” lyfts fram till idag. Wera Grahn menar att det ofta berättas en väldigt likartad berättelse om kvinnor och om män - oavsett vad man berättar om. Det är begränsade och fyrkantiga könsroller. Män är aktiva subjekt och kvinnor återfinns i den privata miljön eller som passiva objekt. Det vanligaste är dessutom att vi får ta del av människor som är etniskt helsvenska med en borgerlig kultur i bakgrunden. Framförallt för kvinnorna så markeras även om de är gifta eller har barn, den heterosexuella kärnfamiljen är alltid utgångspunkten. Det är en väldigt reducerande berättelse menar, Wera Grahn.¹³⁵

---

¹³⁰ Grahn (2009) s. 21

¹³¹ Ibid. s. 25

¹³² Ibid. s. 26

¹³³ Ibid. s. 23

¹³⁴ Grahn (2009) s. 3

¹³⁵ Wera Grahn. Föreläsning på Institutionen för kulturvård. Göteborg, 16 november 2006, samt Grahn (2006) s. 127 ff

Hon har i doktorsavhandlingen *”Känn dig själv”*: genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer studerat Nordiska museet ur ett genusperspektiv. Som en del i studien ingick ”Månadens föremål”. På Nordiska museet fanns ett uppdrag att varje månad välja ett föremål och skriva om det. Uppdraget skiftade mellan personalen, som uppfattade detta som en extra uppgift utöver sina vanliga. Det är när man har bråttom och inte har möjlighet att sätta sig in i ett föremåls kontext som det lätt blir det man redan känner till, menar Grahn. En stiliserad bild av det kollektiva minnet kommer fram. Hon sorterade de föremål som under en tid valts ut till ”Månadens föremål” och fick fram tre olika kategorier:

1. Män spelar huvudrollen, visar en manlig sfär. (60 % av föremålen)
2. Föremål från en traditionellt kvinnlig sfär. (25 % av föremålen)
3. Neutralt. (15 % av föremålen)

Föremålen ur kategori ett, där män bar huvudrollen, var bland annat ett par jeans, ett par långkalsonger av sämskinn, två graverade kopparplåtar, ett spelschatull och ”Föremål nr1”; en yllekjol. Den gemensamma nämnaren för kategori ett är att namnen på männen som är involverade är nämnda vid för- och efternamn samt ofta titel, levnadsår och beskrivningar av deras livshistoria. Namnet kan vara fetstilt och tidsangivelser finns redovisade. Yrkeslivet är det väsentliga, männen genomgår äventyr och beskrivs som hjältar. Aktiva och framgångsrika ord får illustrera både mannen och föremålet, som t.ex. rutinerad, slitstark, idé, patent, egen tillverkning, succé, strykande åtgång, äventyr.¹³⁶

Föremålen ur kategori två med kvinnlig anknytning är ”Dockan mamma”, ”Reginas klänning”, behåar, hattar och Selma Lagerlöf. Karakteristiskt för de här beskrivningarna är att endast förnamnen nämns, t.ex. Tyra och Regina. Till och med Selma Lagerlöf nämns endast vid förnamn, så som man sällan eller aldrig gör med t.ex. August (Strindberg). Behåns konstruktör benämns anonymt som ”en amerikanska”. Den gemensamma nämnaren för föremålen med kvinnlig anknytning är att kvinnorna endera utmålas som offer eller knyts till en hemmiljö. Exemplet ”Dockan Mamma” tillhör Tyra som var barnhemsbarn. Hon fick inte leka med dockan men döpte den till mamma eftersom alla andra barn hade en mamma utom hon. Texten knyter kvinnans liv till rollen som barn och mor och man får reda på att hon aldrig gifte sig och fick några egna barn. Offerrollen och familjesfären är tydlig. Flera av föremålen är textila. När det kommer till hatttillverkningen så ”sysslar” kvinnorna med något, de arbetar inte. Om Selma Lagerlöf skulle man kunna berätta så mycket intressant, men man väljer att även

---

¹³⁶ Grahn (2006) s. 127-204

knyta hennes liv till hemmets sfär, nämligen föremålet ”Havremjöl från Mårbacka”, och berättar att hennes livsprojekt var att återskapa barndomshemmet Mårbacka. Att denna kvinna satt i Svenska Akademien, var politiskt aktiv och levde ett mycket intressant liv redovisas inte.¹³⁷

Även Hilda Knafve har undersökt hur män och kvinnors namn har skrivits ut i texter om byggnadsminnena i Skåne. Kvinnor från lägre samhällsklasser nämns mycket sällan och då endast fru eller dotter och i bästa fall med förnamn, medan mäns hela namn genomgående skrivs ut, oberoende vilken socialgrupp de kommer från. Till exempel ”kopparslagaren Anders Bergman” eller ”arrendatorn Anders Andersson” medan den sista bofasta i Örumshuset endast benämns ”Elna”.¹³⁸

På frågan varför män och kvinnor skildras så olika, svarar Wera Grahn att det saknas kunskap. Åldern är hög på dem som jobbar på museerna och ingen kontinuerlig utbildning ges till personalen. Det är även en strukturell fråga, även om kunskapen skulle finnas hos personalen så måste museiledningen vara aktiv i frågan, först då kan det hända något. Dessutom finns inget vetenskapligt forum där det här diskuteras, det finns ett ointresse. Grahn påpekar att hur texterna har formulerats inte har att göra med om författaren är man eller kvinna, det är kunskapen om genus som är relevant och vanans makt får oftast styra. Eftersom till exempel Nordiska museet är en offentligt finansierad statlig institution så bör man ställa krav på ett genusperspektiv, menar Wera Grahn.¹³⁹

---

¹³⁷ Grahn (2006) s. 127-204, s. 193

¹³⁸ Knafve (2003) s. 21-22

¹³⁹ Wera Grahn. Föreläsning på Institutionen för kulturvård. Göteborg, 16 november 2006

KAPITEL 6

KVINNOHISTORIA - ETT KOMPLETTERANDE PERSPEKTIV

ÄR GENUSPERSPEKTIV DETSAMMA SOM KVINNOHISTORIA?

Jag anser att ett *integrerat genusperspektiv* och ett *kompletterande kvinnohistoriskt förhållningssätt* är två olika perspektiv eller arbetssätt, även om de ibland kan tyckas flyta in i varandra. Används ett kvinnohistoriskt perspektiv fokuserar man på kvinnors historia, oftast med syftet att lyfta fram dem från sin mindre synliga position, men även att komplettera och nyansera historieskrivningen med kvinnors liv och perspektiv. Ett genusperspektiv däremot lägger större vikt vid den könsordning, de maktrelationer, som finns mellan könen. Med ett genusperspektiv kan man till exempel analysera hur manlighet skapas och vidmakthålls samt att se hur ett samhälles organisering av olika arbetsuppgifter har kopplats till kön. Som vi har sett i föregående kapitel har vi behov av att fylla de tomrum som finns i historien med kvinnors berättelser och manifestationer. Utgångspunkten är att kvinnors historia inte är lika väl representerad som mäns och därför behövs det ett särskilt fokus på kvinnors kulturarv som kan komplettera det befintliga och skapa en mer jämn representation. Det kvinnohistoriska perspektivet ger möjligheter till det. I kulturmiljövårdens verksamhet innebär det t.ex. att man i större utsträckning synliggör kvinnor samt föremål, platser och miljöer som är knutna till deras liv. Resultatet kan till exempel bli att textilindustrier, klappbryggor, interiörer o.s.v. bevaras. Miljöer som anses ”kvinnligt” kodade.

Lena Gemzöe beskriver i boken *Feminism* utvecklingen inom forskningen från kvinnohistoria till genushistoria. Det är viktigt för förståelsen av båda perspektiven att förstå deras framväxt. Gemzöe konstaterar att det manliga perspektivet har präglat vetenskapens frågeställningar och att intresset i huvudsak varit fokuserat kring män. I historien, i litteratur- och kulturhistorien och i studier av andra kulturer har människan jämförts med mannen. Kvinnor har varit osynliga. På grund av det började kvinnohistoriska forskare synliggöra kvinnor genom att skriva kvinnors historia, söka upp kvinnliga författarskap, beskriva kvinnors liv i världens kulturer och så vidare, inom varje område. Arbetet var, enligt Gemzöe, nära knutet till den växande kvinnorörelsen som hade ett behov av kunskap om alla aspekter av kvinnors liv. Men – synliggörandet av kvinnor och all den kunskap som producerades, gav också insikten om att de nya kunskaperna inte bara kunde adderas till den traditionella vetenskapen på något

enkelt sätt. Den del av historien som utgjordes av berättelser om kvinnor, gjorde också anspråk på att vara ”mänsklig” och tillhöra den ”normala” historien, vilket måste leda till en omprövning av den tidigare vetenskapens uppfattning om vad det innebar att vara människa, skriver Lena Gemzöe. I sina studier kunde kvinnoforskarna visa att i alla samhällen och genom historien är organisationen kring kön en grundläggande struktur, på alla nivåer i samhället. En viktig teoretisk hållpunkt blev då att dessa könsstrukturer var sociala och kulturella konstruktioner. Det var då begreppet genus infördes och studierna inriktade sig inte enbart på kvinnor, utan genusforskarna började även studera män, genuskonstruktioner som skapats i ett samhälle samt relationen mellan könen.¹⁴⁰ I de följande två kapitlen diskuterar jag fördelar och nackdelar med att använda perspektiven/arbetsätten *kompletterande kvinnohistoria* respektive *integrerat genusperspektiv* i kulturmiljövårdens verksamhet.

FRÅN VÄRDIGHETSFORSKNING TILL 1970-TALETS SOCIALHISTORIA

Pionjär för den kvinnohistoriska forskningen i Sverige var Ellen Fries, Sveriges första kvinnliga filosofie doktor. Hon disputerade 1883 i ämnet historia och fortsatte sedan att forska om kvinnors historia. Fries ambition var att synliggöra kvinnorna bakom de män som redan hade gjort sig stora i historieskrivningen. Framförallt ville hon peka på det storslagna och märkvärdiga hos de kvinnor hon skildrade. Orsaken till detta var att Fries ville övertyga om att kvinnors insatser var lika betydelsefulla som mäns. Samtidigt var det de storslagna och de adliga kvinnorna som det fanns mest historiskt material att forska utifrån.¹⁴¹ Ellen Fries var starkt engagerad i kvinnosaksfrågor och forskning om kvinnor var ett självklart led i det politiska arbetet för att kvinnor skulle nå jämställdhet med män i samhällslivet. Emancipatoriska strävanden har mer eller mindre uttalat varit inspirerande och drivande för många kvinnohistoriska studier, kanske de flesta, menar Maria Sjöberg som skriver om den kvinnohistoriska forskningens utveckling i boken *Genusperspektiv i historia*. Det skulle dröja så länge som till 1970-talet innan kvinnohistorisk forskning åter blev aktuell.¹⁴² Då fortsatte man att söka efter epoker och sammanhang där kvinnor varit starka. I forskningen framkom att kvinnor fått stå tillbaka under t.ex. den senare medeltiden, såväl inom religionen som inom ekonomins område. Automatiskt framstod då tidigare perioder som mer gynnsamma. Under 1970-talet började man även behandla kvinnans ställning i bondesamhället. Man framhöll hennes ekonomiskt och

---

¹⁴⁰ Gemzöe (2002) s. 127-129

¹⁴¹ Sjöberg (2001) s. 8-9

¹⁴² Ibid. s. 10-11

självständiga, starka ställning.¹⁴³ På liknande sätt som under Ellen Fries tid, ville många kvinnohistoriska forskare ge en motbild till en "eländesbild" som fanns av kvinnans situation genom historien samt en motbild till att det bara blivit bättre och bättre för kvinnorna. De ville hellre lyfta fram kvinnors insatser - och de för kvinnor positiva sidorna - i det äldre samhället. Det blev en debatt mellan "värdighetsforskare" och de "eländesforskare" som beskrev kvinnors förtryck och elände.¹⁴⁴ Värdighetsforskarna kritiserades för att de dels blundade för det återkommande i maktförhållandena mellan könen, dels bidrog till en mytbildning av det förflutna.¹⁴⁵

Under slutet av 1970-talet ökade som tidigare nämnts intresset för kvinnans historia. Kvinnoforskarna tog sin utgångspunkt i moderna, samhällstillvända och ofta radikala samhällsteorier.¹⁴⁶ I samhällsdebatten betonades allt oftare jämställdhetsaspekter och kvinnans rättigheter. Universiteten och forskningen gick inte fria från kritiken. De hade varit koncentrerade på utbildning av, och forskning om, män utifrån manliga perspektiv. Det fanns ett demokratiskt och moraliskt värde i att också lyfta fram kvinnan. De utgör halva mänskligheten, skriver Stellan Dahlgren och Anders Florén i boken *Fråga det förflutna*.¹⁴⁷ Att kvinnofrågorna var aktuella i samhällsdebatten under 1970-talet bidrog till forskning om kvinnors villkor genom historien. En annan anledning till att kvinnoforskningen blomstrade upp under den här tiden var att en majoritet av forskarna länge varit män. Nu började kvinnorna ta större plats i den akademiska världen. En viktig förklaring är också att intresset för folkets historia, särskilt de undertrycktas, blev mycket stort under 1960- och 70-talen. När man diskuterade kvinnors och mäns skilda maktpositioner relaterade man ofta till det ekonomiska systemet och kapitalismen.¹⁴⁸ (Mer om detta under Klass och genus, kap. 7) Flera av teorierna under 1970-talet byggde på historiska processer, kanske främst kapitalismens framväxt. Socialhistorien riktade sitt sökarljus mot hushållet och familjen, vilket gjorde att även kvinnan synliggjordes.¹⁴⁹ I allmänhet intresserade sig de socialhistoriska forskarna mest för klassförhållanden, men kvinnorna integrerades ibland som variabel. I familjehistorisk forskning var detta tydligt. Barnafödslar och giftemålsåldrar kartlades utan att man var särskilt ute efter kvinnors villkor. De kom så att säga med på köpet i en forskning där klassförhållanden var det mest väsentliga.¹⁵⁰

---

¹⁴³ Sjöberg (2001) s. 14

¹⁴⁴ Berggren (1993) s. 4

¹⁴⁵ Sjöberg (2001) s. 14

¹⁴⁶ Carlsson Wetterberg och Jansdotter (2004) s. 5

¹⁴⁷ Dahlgren och Florén (1996) s. 127

¹⁴⁸ Sjöberg (2001) s. 11

¹⁴⁹ Dahlgren och Florén (1996) s. 127

¹⁵⁰ Sjöberg (2001) s. 11

KULTURMILJÖVÅRDEN OCH KVINNOHISTORIA

Sverker Janssons bok *Kulturvård och samhällsbildning* kom ut 1974 och fick stor betydelse för många inom kulturmiljösektorn, särskilt under 1970- och 80-talen. För att få en större klarhet i vilka värderingar som fanns hos dem som arbetade med att definiera vårt kulturarv då, har Kersti Morger studerat det synsätt som kommer till uttryck i Sverker Janssons bok. Hon konstaterar att den inte alls berör manliga eller kvinnliga frågeställningar. Morger menar att det inte var vanligt att diskutera kvinnoaspekter i bevarandedebatten vid den tidpunkt då boken skrevs och föreslår att det förmodligen kan förklaras med att det 1974 inte fanns så mycket kvinnoforskning inom ämnet historia som kunde ge underlag för kulturmiljövården. Avsaknaden av ett kvinnligt perspektiv har dock inte varit total inom sektorn. Enligt de värderingsnormer som kom till uttryck i Sverker Janssons skrift fanns det inte några hinder att uppmärksamma byggnader eller miljöer med kvinnlig anknytning. Men eftersom det inte fanns någon företrädare för detta synsätt – problemet var inte formulerat – fick det naturligtvis heller inte någon genomslagskraft, menar Kersti Morger.¹⁵¹

Kön och kulturarv

År 1994 publicerade, som tidigare nämnts, Riksantikvarieämbetet boken *Kön och kulturarv*. Bente Magnus skriver på norska om *Genusperspektiv på den fysiska kulturarven* vilket handlar om det fornhistoriska kulturarvet. Kersti Morger lägger fokus på byggnadsminnen. Syftet med hennes text är att peka ut exempel på byggnader och miljöer som ur ett könsperspektiv, som hon benämner det, saknas i det nuvarande urvalet av kulturmiljöer.

Frågor uppkommer då hur byggnader och miljöer formades av kvinnlig verksamhet och vilken roll olika juridiska, ekonomiska och politiska maktstrukturer spelade när byggnaderna och miljöerna kom till. Kan man avläsa detta förhållande i den fysiska miljön och behöver detta tydliggöras? Syftet är också att visa olika kulturmiljöers symbolvärde och representativitet och att synliggöra deras källvärde.¹⁵²

Morger utgår från att manliga föreställningar och handlingar utgör norm och att kvinnligt beteende är avvikande. Hennes lösning på detta problem är att lyfta fram kvinnor och deras historia. Det är klapphus, landshövdingegårdar m.fl. miljöer som anses kvinnligt kodade. Inte någonstans analyserar hon manlighet vare sig utifrån ett genus- eller ett könsperspektiv, det handlar i stället till stor del om att lägga till kvinnor till historien - varför boken, enligt min mening, lättast sorteras

---

¹⁵¹ Magnus och Morger (1994) s. 32-33

¹⁵² Ibid. s. 32

in under ämnet kompletterande kvinnohistoria. Morger närmar sig dock ett mer integrerat genusperspektiv några gånger, bl.a. i sammanfattningen:

Upprepade gånger har jag frågat mig om det är nödvändigt att söka efter miljöer och byggnader som på ett tydligt sätt förmedlar kvinnors liv och arbete. Kvinnorna finns ju överallt och har därmed satt sin prägel på de flesta miljöer. Trots detta har kvinnorna i hög grad varit osynliga. Är en byggnad avsedd för kvinnlig verksamhet, t.ex. en flickskola, ett lanthushållsseminarium m.fl., annorlunda utformad än en byggnad för manligt arbete? Mejeriernas utformning och maskinutrustning samt textilindustrin antyder detta. Analysen borde därför inriktas på att belysa sådana frågeställningar.¹⁵³

KVINNOHISTORISKA OBJEKT OCH MILJÖER

Eftersom kulturmiljövården mycket sent börjat anlägga ett kvinnohistoriskt perspektiv, har det ofta inneburit att ett sådant inte använts när det kunde ha varit befogat. Kvinnors villkor ingår i alla historiska sammanhang och det är få historiska frågor som inte berör dem, skriver Kersti Morger.¹⁵⁴ Men anledningen till att ett kvinnohistoriskt objekt eller en miljö är bevarad behöver inte ha varit att man ville bevara och lyfta fram just det kvinnohistoriska perspektivet. Margareta Biörnstad, som var riksantikvarie mellan 1987 och 1993, tar fäboden som exempel. Hon anser att det är den enda byggnaden med stark kvinnlig anknytning som vi i Sverige har vårdat oss om (!). Det beror knappast på ett kvinnoperspektiv, utan på att fäbodarna tack vare sin speciella användning har kunnat bevaras i mer autentiskt skick än övrig bebyggelse och därför blivit naturliga bevarandeobjekt, menar Biörnstad.¹⁵⁵

Män har genom historien (och än idag) ägt resurser och i många fall även makten att omforma den fysiska omgivningen på ett annat sätt än kvinnor. Män har byggt slott och borgar, fästningar och hus, fabriker, broar och transportleder.¹⁵⁶ I och med arbetsuppdelningen mellan könen så har kvinnor och män delvis haft olika erfarenheter och upplevelser. Vissa miljöer har under en bestämd tid varit uppdelade så att enbart kvinnor arbetade där. Bostaden anses av många som en sådan kvinnlig sfär. Lanthushållsseminarier, lärarinneseminarier, flickseminarier och handarbetsseminarier vittnar om kvinnors utbildningsmöjligheter. Barnavårdscentraler, sjukstugor och andra vårdbyggnader är och var ofta arbetsplatser för kvinnor. De första förskolorna på 1950-talet hade stor betydelse

---

¹⁵³ Magnus och Morger (1994) s. 46-47

¹⁵⁴ Ibid. s. 31

¹⁵⁵ Ibid. s. 32

¹⁵⁶ Ibid. s. 33

för kvinnors möjligheter till förvärvsarbete. Vissa kollektivhus underlättade också för kvinnor. Det finns bostäder som är avsedda endast för kvinnor, som t.ex. änkehus. Miljöer av symboliskt värde, som gården Fogelstad, eller av personhistoriskt värde som t.ex. Ellen Key eller Selma Lagerlöfs bostäder, är viktiga ur kvinnohistorisk synpunkt. Miljöer och byggnader som berättar om kvinnors liv är inte svåra att finna.¹⁵⁷ Men vi behöver samtidigt ha en analys av hur kvinnornas arbete och liv präglades av att de var just kvinnor.

KRITIK MOT DET KVINNOHISTORISKA PERSPEKTIVET

Ett tacksamt arbetssätt för bebyggelseantikvarier skulle kunna vara att använda ett kvinnohistoriskt perspektiv, med syftet att råda bot på en sned fördelning och göra det byggda kulturarvet mer allmängiltigt. Rent praktiskt skulle man då uppmärksamma objekt och miljöer som är kvinnligt kodade. Det är relativt lätt och det är inte givet att man behöver problematisera makt, hierarkier eller ens nämna män. Mannen kan snarare vara osynlig i detta berättande. Relationen mellan män och kvinnor tas inte alltid upp, det som förmedlas är istället ”kvinnokultur”. Ett kompletterande perspektiv innebär inte automatiskt, som vi har konstaterat, att man applicerar ett genusperspektiv. Man skulle dock kunna ha en kompletterande metod och i den presentera genusteorier. Men vad får det för följder om vi enbart använder denna kompletterande kvinnohistoriska metod? Vad finns det för risker?

Normen lever vidare

I det kompletterande kvinnohistoriska perspektivet pekas det ut objekt och miljöer som anses kvinnligt kodade. Ett uppenbart problem med ett sådant arbetssätt är att allt det som inte är ”kvinnlig historia” uttalat är ”manlig historia”. Mannen fortsätter att utgöra normen i den ordinarie historieskrivningen och kvinnor får ”kvinnohistoria” vid sidan om. Ett kvinnohistoriskt perspektiv adderar på så sätt kvinnors historia till den befintliga, androcentriska, historieskrivningen. I sin eftersträvan att representera kvinnorna blir det även separatistiskt. Den för genusforskningen viktiga forskaren Joan Wallach Scott menade att, genom att tala om vad som är manligt och kvinnligt och värdera de olika aktiviteterna, reproduceras könsmakten. Vi förstärker på så sätt isärhållandet och dikotomierna manligt/kvinnligt.¹⁵⁸ Kvinnohistoria blir ”det andra” och utanförskapet lever vidare.

---

¹⁵⁷ Magnus och Morger (1994) s. 41-42

¹⁵⁸ Dahlgren och Florén (1996) s. 128

Osynliggörande

Utgångspunkten i det kompletterande kvinnohistoriska perspektivet är att synliggöra kvinnor och deras föremål, byggnader och miljöer. Resultatet kan t.ex. bli att textilindustrier, klappbryggor och interiörer bevaras. En fallgrop som är lätt att hamna i är att dessa miljöer blir "kvinnliga" miljöer medan alla de andra miljöerna automatiskt blir "manliga". Alla de kvinnor som finns inom de områden där männen dominerar blir paradoxalt nog osynliggjorda. Det finns kvinnor även i gruvor, tyngre industrier som packerskor, städerskor, vid matbespisningar och rullande band, försäljare och dubbelarbetande kvinnor av olika slag. Risken är stor, att om man koncentrerar sig på objekt som är specifika för kvinnor, så är det lätt att glömma bort, och på så sätt osynliggöra, kvinnor på alla andra områden i livet (men främst i arbetslivet).

En "söndersmulning" av historien

Även om det kan finnas ett moraliskt syfte i att även kvinnans historia ska finnas med, så ser många forskare det som tveksamt att bara skriva kvinnans historia. Det leder till att man skär ut en del av historien, en historisk kategori eller grupp och studerar den utan att den sätts i sitt sammanhang. Det blir vad Stellan Dahlgren och Anders Florén, i boken *Fråga det förflutna*, kallar en "söndersmulning" av historien.¹⁵⁹ En sådan kategorihistoria kan betraktas som en urholkning av historieforskningens vetenskaplighet. Forskningen ska, menar flera kritiker till en kompletterande historieskrivning, behandla *samhällets* historia.¹⁶⁰ Begreppet integrerat genusperspektiv kan delvis ses som ett svar på denna kritik, som jag visar längre fram.

Brist på analys av könsmaktsordning

Det kvinnohistoriska perspektivet går inte på djupet med varför kvinnan gör just det hon gör i det fallet man studerar. Frågor om varför t.ex. en arbetsuppgift ansågs tillhöra kvinnan i just den tiden på den platsen, behöver inte nödvändigtvis analyseras. Könsmaktsordningen ges ingen plats, relationen till männen uteblir, och utpekandet av ett kvinnligt objekt kan bli till synes platt när det inte sätts i ett vidare sammanhang.

Alla kvinnors historia?

Det är lätt att hamna i schablonmässiga fack med klara gränser för vad som är manligt och kvinnligt. Man kan fråga sig - hur kan man framställa kvinnor som grupp, när det finns så många olika kvinnokulturer? Det kvinnor har gemensamt är dock underordningen. Få kulturer, om någon, kan kallas för ett matriarkat. Över hela världen har kvinnor generell lägre status. Klass, etnicitet och sexuell

---

¹⁵⁹ Dahlgren och Florén (1996) s. 127

¹⁶⁰ Ibid. s. 124

läggning är dock faktorer som flätas samman med könstillhörighet och har stor betydelse för att förstå ett helt sammanhang och bör ingå i en analys av ett kvinnohistoriskt objekt eller miljö. Wera Grahn skriver i sin text *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* att de här olika kategorierna samverkar och förstärker en underordning eller en överordning i samhället. Identitet skapas inte enbart utifrån en kategori, som kön, utan i skärningspunkter mellan olika maktordningar, som är viktiga att ha med i en analys.¹⁶¹

FÖRDELAR MED ETT KOMPLETTERANDE PERSPEKTIV

Kvinnohistoriker täcker område efter område med forskning om kvinnors liv som förut inte varit till allmän kännedom. Att få denna kunskap är mycket värdefullt, och en förutsättning för att kunna väva in den i den befintliga, androcentriska, historieskrivningen. De kunskaperna kan så småningom ligga till grund för ett mer integrerat genusperspektiv.

Min erfarenhet är att det vanligaste sättet att arbeta med de här frågorna idag är med ett kompletterande perspektiv och att man inte sällan benämner det för ett genusperspektiv. Fördelen med ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv som arbetssätt är att man använder sig utav en kategori (kvinnor) på ett sätt som är vanligt inom kulturmiljövårdens verksamhet – det vill säga användandet av *representativitet* som en värderingskategori. Byggnader och miljöer bevaras ofta med argumenten att de representerar en grupp i samhället, en arkitekturstil, en företeelse eller en period. Ett ”kvinnohistoriskt värde” kan därför vara ett användbart argument i en kulturhistorisk värdering, eftersom det är utformat på ett sätt som bebyggelseantikvarier är vana. Här är det dock oerhört viktigt att ha en bred syn på vad som visar kvinnors historia.

Ett annat argument för det kompletterande perspektivets fördelar är att man inom kulturmiljövårdens verksamheter ofta stannar på en materiell nivå. Inte sällan är välbevarade fasader, restaureringar, material och teknikfrågor centrala i bebyggelseantikvariernas arbete. Det är inte alltid möjligt att inom ramen för en sådan uppgift hitta möjligheter till att förklara komplexiteten i en fysisk miljö, att komma nära människorna - och med dem genus som en kategori i en kulturhistorisk analys. Det kvinnohistoriska perspektivet är då lättare att använda än ett integrerat genusperspektiv, som ställer högre krav på att vi ser bortom en välbevarad träpanel eller rätt kulör på putsen. I de fall vi stannar vid det materiella kan det kvinnohistoriska perspektivet användas i urvalsprocessen och i värderingen av vad som skall prioriteras, vad som är viktigt med en byggnad. Här

---

¹⁶¹ Grahn (2009) s. 13

har man möjlighet att bevara och belysa de spår av kvinnor som finns och bidra till att råda bot på kvinnans osynlighet i historieskrivningen.

I slutdiskussionen återkommer jag till för- och nackdelar med *kompletterande kvinnohistoria* respektive *integrerat genusperspektiv* som arbetssätt för bebyggelseantikvarier.

KAPITEL 7

INTEGRERAT GENUSPERSPEKTIV

Genusperspektivets införande i historisk forskning bottnar bland annat i en kritik mot kompletterande kvinnohistoria. Det kvinnohistoriska perspektivet handlar, som vi har sett, om att lyfta fram kvinnorna i historien. Men det innefattar inte nödvändigtvis könsmaktsrelationer. ”Kvinnor är och har varit det underordnade och underrepresenterade könet och framställningar av och diskussioner kring kvinnors livsvillkor förs därför alltid i ljuset av könsmaktsrelationer.” Det skriver arbetsgruppen för regeringens rapport *Genus på museer*.¹⁶² Att använda ett genusperspektiv innebär att relationen mellan könen samt maktspekten är väsentlig. Det ingår en medvetenhet om de sociala konstruktionerna av manligt och kvinnligt och en möjlighet att se dem som föränderliga och påverkbara. Med andra ord så handlar det inte om att ”lägga till” kvinnor till historien på det sätt som det kompletterande kvinnohistoriska perspektivet gör - utan om att uppmärksamma båda könen i relation till varandra.¹⁶³ Med genusperspektivet behandlas således även män som en grupp som är präglad av sitt kön. Män liksom kvinnor har tilldelats vissa egenskaper och roller i olika tider och i olika kulturer. En verksamhet kan fokusera enbart på män och ”manliga” aktiviteter och ändå integrera ett genusperspektiv i framställning och analys. Genusperspektivet skiljer sig på så sätt från det kompletterande kvinnohistoriska perspektivet där kvinnan blir den som avviker och i historieskrivningen framhålls som något specifikt utöver det ordinarie.¹⁶⁴

Inom ämnet historia är genusperspektivet väl utvecklat. Susanna Hedenborg och Ulla Wikander skriver om kvinnors villkor genom historien i boken *Makt och försörjning*. De definierar genusperspektivet så här:

Genom att använda ordet genus markerar vi att vi inte vill beskriva en biologiskt determinerad (förutbestämd) utveckling. I stället är vi som historiker intresserade av relationen mellan kvinnor och män, hur den förändrats och var någonstans vi kan finna förklaringar till maktindelningen i samhället. Vi kallar det att lägga ett genusperspektiv på historien. Det betyder att vid varje lämpligt tillfälle försöka begripa hur kvinnor respektive män har agerat eller behandlats – lika eller olika – och vilka följder detta haft för samhällets utseende och resursernas fördelning.¹⁶⁵

---

¹⁶² Arbetsgruppen Genus på museer (2003) s. 31

¹⁶³ Ibid. s. 30-32

¹⁶⁴ Ibid. s. 31

¹⁶⁵ Hedenborg och Wikander (2003) s. 21

Ett missförstånd om genusperspektiv är att det handlar om att göra män till syndabockar. Det behöver inte ligga en manlig konspiration bakom förhållandet att kvinnor generellt sett är underordnade män, skriver Wera Grahn i sin rapport från NIKU. Däremot handlar det om att flytta fram djupt inrotade tankemönster som finns hos oss alla mer eller mindre, så att dessa kan förändras.

Genusperspektivet handlar om att tänka i nya banor och granska de föreställningar vi har om vad som är kvinnligt och manligt, så att könet inte sätter gränser för individen.¹⁶⁶ Wera Grahn tar också upp ett annat missförstånd om

genusperspektivet. Nämligen att de som förespråkar ett genusperspektiv anser att man alltid ska ha genus som utgångspunkt och enda perspektiv. Grahn menar att vi inte alls måste ge genusperspektivet första prioritet, men om vi väljer bort det måste vi veta varför vi gör det. ”Vi måste med andra ord aktivt ta ställning till kön. Vi måste alltid vara medvetna om vad vi fyller begreppen manligt/kvinnligt och kvinnor/män med i förhållande till den verksamhet vi bedriver och tänka på vilka betydelse och konsekvenser detta har.”¹⁶⁷ Ett annat missförstånd kan vara att de som förespråkar ett genusperspektiv inte anser att det finns några biologiska skillnader mellan könen. Det är inte det som menas med genusperspektiv.

Genusforskare koncentrerar sig på de skillnader och likheter mellan män och kvinnor som *inte* är biologiska, utan som är socialt konstruerade, och som hävdar att flera biologiska förklaringar, både idag och genom historien, i själva verket är sociala konstruktioner. Som t.ex. att kvinnor har ”flinka fingrar” och därför passar bra vid det monotona sorteringsbandet i fabriken eller att kvinnor p.g.a. sin fysik och sina hjärnor inte passar vid de tekniska utbildningarna.

TVÅ TONGIVANDE GENUSFORSKARE - SCOTT OCH HIRDMAN

Den amerikanska genusforskaren Joan Wallach Scott lade på 1980-talet fram teorin att språk avslöjar kategorier - hur vi tänker - vilket yttrar sig i att vi konstruerar genus i språket. Scott menade att könsmakten var förankrad i sättet att klassificera och ordna verkligheten.¹⁶⁸ Hon diskuterade olika nivåer där genus konstrueras, allt från långlivade kulturella normer till den enskilda människans konkreta socialisering, och hur dessa nivåer är beroende av varandra.¹⁶⁹ Sättet att koppla genusbegreppet till språket har dock mött kritik. Flera genushistoriker har velat se mer konkreta grunder för snedfördelningen av makt mellan könen, t.ex. i samhällets ägarförhållanden och i arbetsfördelningen, vilket har fört genus närmare klassbegreppet.¹⁷⁰ Joan Wallach Scott påpekar att i stället för att som

---

¹⁶⁶ Grahn (2009) s. 11

¹⁶⁷ Ibid. s. 11

¹⁶⁸ Florén och Ågren (1998) s. 125

¹⁶⁹ Sjöberg (2001) s. 16

¹⁷⁰ Florén och Ågren (1998) s. 125

inom kvinnoforskningen inrikta sig för snävt och specifikt på kvinnor, används genus som en relativ term där män och kvinnor definieras utifrån varandra och ingen av dem kan förstås genom helt separata studier.¹⁷¹ Flera socialhistoriker har tagit intryck av Scotts definition av genus och hon har inspirerat många genusteoretiker.¹⁷²

I Sverige publicerade Yvonne Hirdman en betydelsefull artikel ungefär samtidigt som Scotts arbete kom i tryck. Hirdman försökte där besvara frågan hur det kan komma sig att kvinnor generellt, geografiskt och historiskt, har ett lägre socialt värde än män. I sitt svar utvecklade hon Scotts tankar. Det ”genussystem” som hon presenterade byggde på två principer. Den första om isärhållandet av könen - att män och kvinnor tillskrivs olika egenskaper. Den andra om hierarkin dem emellan, det vill säga, den manliga normens överlägsenhet. Hirdman använder begreppet *kontrakt* för att understryka båda könens delaktighet i genussystemet och sätta relationen emellan dem i centrum. Begreppet kontrakt är också användbart för att poängtera att genusordningen varierat över tid.¹⁷³

MANSFORSKNING

I och med att relationen mellan könen sätts i fokus med genusperspektivet, inbegriper det studier av både män och kvinnor. Mansforskningen har dock länge varit ett eftersatt område inom genusforskningen. Det har fått till följd att den manliga identiteten fortfarande setts som den norm mot vilken den kvinnliga jämförts och studerats.¹⁷⁴ Men på senare tid har det kommit bidrag till genusforskningen där män och manlighet är det centrala. Det är studier som behandlar just konstruktionen av manlighet. Manligt kodade områden, stater, ideologier, organisationer och yrken analyseras ur ett genusperspektiv. Mäns maktrelationer med andra män uttrycks i sociologiska termer, till exempel homosociala. Sociologen Robert W. Connell är en av de forskare som banat väg för mansforskningen genom att analysera manlighet som samhällsföreteelse. Han diskuterar främst maskuliniteters inbördes relationer. Mansforskningen har flera likheter med den tidiga kvinnohistoriska forskningen - båda drivs till exempel av ambitionen att synliggöra. Det finns en kritik mot att mansforskningen länge har diskuterat manlighet utan att sätta det i relation till kvinnlighet eller till samhälleliga maktförhållanden i stort. Manlighet studeras ibland som kulturella konstruktioner oberoende av sociala och ekonomiska förhållanden.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Scott (2004) s. 82

¹⁷² Florén och Ågren (1998) s. 125

¹⁷³ Sjöberg (2001) s. 16-17

¹⁷⁴ Dahlgren och Florén (1996) s. 129-130

¹⁷⁵ Sjöberg (2001) s. 18-19

KLASS OCH GENUS

Genus står sällan ensam som den kategori som påverkar social status och livsvillkor. Etnicitet, klass, generation med flera sociala kategorier påverkar och är en oerhört viktig del av helhetsbilden. Eftersom det har forskats en del om relationen mellan just genus och klass vill jag här redovisa några av de diskussionerna. Vissa forskare menar att genus är en mer allmän kategori än klass eftersom den inte, som i det marxistiska klassbegreppet, är låst vid den ekonomiska strukturen. Genusordningen är närvarande oavsett vilken klass eller etnisk tillhörighet man tillhör.¹⁷⁶ Joan Wallach Scott menar att man kan se att genus löper parallellt genom alla samhällsklasser och att det inte är nödvändigt att ge någon av kategorierna en primär betydelse, utan att de båda maktstrukturerna - tillsammans med etnicitet - skapar ett hierarkiskt system som är olika organiserat i olika tider och kulturer. Man kan därmed se att ojämlika maktförhållanden organiseras längs åtminstone tre axlar. Alla tre kategorierna klass, etnicitet och genus ger en signal om ett engagemang för en historia som omfattar de förtrycktas berättelser och en analys av innebörden och arten av deras förtryck, menar Joan Wallach Scott.¹⁷⁷

Maria Sjöberg beskriver relationen mellan klass och genus i boken *Genusperspektiv i historia*. Hon skriver om den engelska historikern Alice Clarks, som spred uppfattningen att kapitalismen hade gjort det sämre för kvinnorna. Clarks gjorde en studie i början av 1900-talet, vilken gick ut på att makar under 1600-talet varit relativt jämställda tack vare att arbetet utfördes gemensamt. Med kapitalismens framväxt försämrades kvinnors ställning och de blev mer underordnade än tidigare.¹⁷⁸ Industrialiseringen blev negativ för kvinnorna eftersom kvinnors inflytande minskade när produktion och reproduktion separerades, d.v.s. då mäns arbeten flyttade ut från hushållen och kvinnorna så småningom följde efter.¹⁷⁹ Denna försämringstanke fick motstånd på 1970-talet. Heidi Hartman lanserade då en tvåsystemteori som visade att kapitalismen som ekonomiskt system i själva verket, trots att det egentligen inte var ekonomiskt nödvändigt, förvaltade en maktstruktur mellan könen som fanns långt innan kapitalismen, där kvinnor underordnades män. Tvåsystemteorin försökte förklara hur kvinnors ställning i samhället påverkades av både kapitalismen och patriarkatet.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Dahlgren och Florén (1996) s. 129

¹⁷⁷ Scott (2004) s. 82-83

¹⁷⁸ Sjöberg (2001) s. 11-12

¹⁷⁹ Frangeur (2003) s. 65

¹⁸⁰ Sjöberg (2001) s. 12

HUR KAN ETT INTEGRERAT GENUSPERSPEKTIV TILLÄMPAS?

Ett integrerat genusperspektiv innebär att alltid ha "genusglasögonen" på. Att försöka se igenom givna föreställningar om kön, att se kvinnor i "manligt kodade" miljöer likväl som att se män i "kvinnligt kodade" miljöer. Att problematisera var kvinnor och män befinner sig fysiskt/rumsligt, hur arbetsuppdelningen ser ut, om det finns skillnader i ekonomisk status, hur maktfördelningen ser ut eller hur man skolar in pojkar och flickor i deras könsroller. Det innebär studier av både manliga och kvinnliga domäner och hur de värdesätts av samhället. Jag benämner det ett *integrerat genusperspektiv* då perspektivet bör finnas med i all verksamhet, integrerat som en naturlig del och inte som något specifikt som skall uppmärksammas i särskilda sammanhang, t.ex. i enkönade, kvinnliga miljöer. En genushistoriker är intresserad av relationen mellan män och kvinnor, hur den har förändrats över tid samt var man kan finna förklaringar till uppdelningar av makt och arbetsuppgifter. Hur har kvinnor respektive män agerat eller behandlats och vilka följder har det haft för forrådet av samhället och resursernas fördelning?¹⁸¹ Historikern Natalie Zemon Davis föreslog redan 1975:

Jag tycker att vi bör intressera oss för både kvinnors och mäns historia, att vi inte bara ska arbeta med det underordnade könet mer än vad en klasshistoriker helt kan koncentrera sig på bönder. Vårt mål är att förstå *könens*, genusgruppernas, betydelse i det förflutna. Vårt mål är att upptäcka könsrollernas och den sexuella symbolikens spännvidd i olika samhällen och perioder, att ta reda på vilken mening de hade och hur de bar sig åt för att bevara den sociala ordningen eller främja förändring av den.¹⁸²

Att se konkreta exempel på hur skilda villkor mellan män och kvinnor manifesteras i en fysisk kulturmiljö är inte alltid en lätt uppgift. I vissa fall är miljöns särprägel mycket tydlig, i andra fall krävs motiveringar som är mer komplicerade. "Det gäller också att övervinna ett traditionellt tänkande och ett förhållningssätt som präglas av yrkesrollen och dess värderingar."¹⁸³ Det menar Kersti Morger i *Kön och kulturarv* där hon skriver att när vi betraktar t.ex. ett flickseminarium kan det:

(...) utöver sin märklighet ur arkitektonisk synvinkel även berätta om att kvinnors räckhåll i fråga om utbildning var utomordentligt begränsad. Skiljer de sig i sin utformning från pojkläroverken på något sätt? Problemet är således inte enbart att välja ut några byggnader för deras symbolvärde. Det intressanta blir också att analysera deras utformning. Har byggnaden som var

---

¹⁸¹ Hedenborg och Wikander (2003) s. 21

¹⁸² Scott (2004) s. 82

¹⁸³ Magnus och Morger (1994) s. 31

avsedd för kvinnor i sin utformning anpassats efter manliga normer eller har den ett utseende som visar att den byggts och var ägnad för kvinnor?¹⁸⁴

PROBLEM MED GENUSPERSPEKTIV

När genus som kategori ingår vid historiska analyser blir snart ett mönster av underordning av kvinnor och överordning av män tydligt. En känsla av att stigmatisera kvinnor kan uppstå, eftersom det oftast blir ett maktperspektiv där kvinnor har lägre status i könsmaktsordningen. Kanske kan eller vill inte flera av dagens kvinnor identifiera sig med en underordning. Som ett försvar mot en sådan stigmatisering kan en vilja att enbart visa upp ”starka” kvinnor i maktpositioner uppstå, som kanske inte alltid – om berättelsen blir för ensidig - är representativa. Risken finns att vi återgår till den värdighetsforskning om kvinnor som pågick under det sena 1800-talet. Samtidigt är det viktigt att inte hamna i fällan att utmåla kvinnor automatiskt till offer.¹⁸⁵ Detta är en balansgång som man måste vara medveten om. Både diskriminering och hjältebravur har förekommit i historien och det gäller att ge en nyansrik och medveten återberättelse av varje historisk företeelse eller händelse i sig.

Ett tydligt problem som uppstår i införandet av ett genusperspektiv i kulturmiljövårdens praktik är att det inte alltid är lätt att applicera i alla de arbetsuppgifter som bebyggelseantikvarier har. När det gäller inventering och dokumentering befinner man sig oftast på en materiell nivå - eller på en så översiktlig nivå - att man sällan får möjlighet till närmare studier av hur människorna levde och organiserade sig, till exempel på en arbetsplats eller i en bostad. Det är komplicerat att anlägga ett integrerat problematiserande genusperspektiv på aspekter som rör konstruktion, material eller olika arkitekturstilar. Där visar genusperspektivet sina svaga sidor i bebyggelseantikvariens praktik. Det kan då vara lättare att tillämpa ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv, genom att prioritera en miljö, byggnad eller del av byggnad som berättar om kvinnors liv. Genusperspektivet förutsätter att vi närmar oss människorna och/eller samhällsorganisationen som helhet - inte materialen. Mer om detta i den avslutande diskussionen.

---

¹⁸⁴ Magnus och Morger (1994) s. 41

¹⁸⁵ Som vi t.ex. har sett exempel på i Wera Grahn's studie om ”Månadens föremål” på Nordiska museet. Grahn (2006) s. 127 ff

KONSEKVENSER AV ATT ANVÄNDA ETT GENUSPERSPEKTIV

Genusperspektivet bidrar till en ny historieskrivning

Genusperspektivet innebär automatiskt ett kritiskt förhållningssätt till redan befintlig historieskrivning i och med att det ifrågasätter den manliga normen. Utifrån genusperspektivet kan man analysera och ifrågasätta källor, tolkningar, ideologiska ståndpunkter och presentationer i form av skrift, tal eller bild. Allt det som vi kallar för historia och som återspeglas i det allmänna medvetandet och som i stort sett uteslutande fram till mitten av 1900-talet har författats av män.¹⁸⁶ Det finns ett samband mellan makten att beskriva världen och andra former av makt. Kritiken av den mansdominerade historien syftade till en början till att lyfta fram kvinnor i ljuset, men den har också gett nya perspektiv på kunskap och makt.¹⁸⁷ Genusforskare utmanar den traditionella historieskrivningen, genom att påstå att könet spelar roll.

Joan Wallach Scott skriver i *Genus – en användbar kategori i historisk analys* att kvinnoforskare tidigt påpekade att det skulle föra med sig ett helt nytt ämnesinnehåll när kvinnors perspektiv integrerades i historieskrivningen. Det skulle också tvinga fram en kritisk omprövning av de normer och premisser som existerade för historisk vetenskap. Genom att ”skriva in” kvinnorna i historien omdefinieras samtidigt de traditionella föreställningarna av vad som är historiskt betydelsefullt, skriver Joan Wallach Scott. Att använda genusperspektivet fullt ut samt att föra in kvinnor i den redan befintliga historieskrivningen innebär att vi får ett helt nytt perspektiv på vår historia och kanske en helt ny historieskrivning.¹⁸⁸ Joan Scott Wallach menar att:

Undersökningar av dessa frågor kommer att frambringa en historia som ger nya perspektiv åt gamla frågor (om hur till exempel politiskt styre införs eller hur krig påverkar samhället), omdefiniera de gamla frågorna i nya termer (till exempel genom att ta hänsyn till familjer och sexualiteten i studiet av ekonomi och krig), göra kvinnor synliga som aktiva deltagare och skapa analytisk distans mellan det förflutnas skenbart fasta språk och vår egen terminologi.¹⁸⁹

Den amerikanska historikern Joan Kelly visade i en berömd artikel från 1977 vilken renässansens påstådda frihet egentligen var för kvinnor, skriver Maria Sjöberg i *Genusperspektiv på historia – metodövningar*. I denna tidsepoks umgängesliv var utvidgade erotiska möjligheter tillåtna för de italienska

---

¹⁸⁶ Stanford (1995) s. 14

¹⁸⁷ Gemzöe (2002) s. 128

¹⁸⁸ Scott (2004) s. 82-83

¹⁸⁹ Ibid. s. 106

stadsstaternas män medan samtidigt raka motsatsen gällde för kvinnor. För dem förstärktes kyskhetsidealet. Kelly ifrågasatte att historikerna periodiserade det förflutna enbart utifrån villkor som gällde män. Frågan blev: ”Hur skulle historien periodiseras om även kvinnors villkor togs med i beräkningen?”¹⁹⁰

Genusperspektivet påverkar framtiden

Det historiska perspektivet innebär att man kan betrakta sin samtid med nya ögon.¹⁹¹ Genom att studera historien ur ett genusperspektiv ser vi att det som har ansetts manligt eller kvinnligt har förändrats över tid. Genom den förståelsen kan vi också se på våra egna könsroller som föränderliga. Det blir då möjligt att ifrågasätta och förändra strukturer av makt och fördelning.¹⁹² På så sätt är historisk förståelse av könen en del av en förändringsprocess i dag och i framtiden. I stort sett har de flesta genusteorier ett emancipatoriskt syfte, d.v.s. utgångspunkten är att det finns ett ojämlikt förhållande mellan könen i samhället och att detta bör förändras, vilket bruket av genusperspektiv inom kulturmiljövården då bidrar till. En ny slags historieskrivning kan bidra till att vidga seendet kring vad våra könsroller innebär, bryta reducerande stereotyper, och på så sätt bidra till strategier för ett jämställt samhälle i framtiden.¹⁹³ Wera Grahn diskuterar med hjälp av Nietzsche kopplingen mellan historieskrivning och framtiden. Den historia som kulturmiljösektorn väljer ut berör inte bara dåtiden och nutiden utan sträcker sig ända in i framtiden. Hur vi uppfattar framtiden och kan tänka på den menar Nietzsche är beroende av hur historien framställs. Med detta synsätt är det alltså inte betydelselöst hur bilder och berättelser om ”förr i tiden” konstrueras, skriver Wera Grahn.¹⁹⁴ I *Agenda kulturarvs* skrift beskriver Karin Lindvall olika identiteters relativitet, bl.a. manligt och kvinnligt. Hon skriver så här:

Man kan med historien förstå både deras relativitet och hur det faktiskt gått till när de skapades. Och därmed att de kan, och kanske också hur de kan, förändras. Att utvecklingen är en skapelsehistoria med mänskliga aktörer som gjort val. Historien kan ge förståelse för varför det är som det är och varför vi (vilka vi än är) är som vi är och samhället som det är. Ibland kan historien också ge idéer till hur det skulle kunna vara. Med historien kan nya perspektiv öppnas, man kan stiga in i nya världar som kanske får en att tänka

---

¹⁹⁰ Sjöberg (2001) s. 12-13

¹⁹¹ David Tjeder, Att göra män av pojkar: vår tids manlighetsideal och problemen med dem. Föreläsning, 28 september 2005.

¹⁹² Hedenborg och Wikander (2003) s. 181

¹⁹³ Scott (2004) s. 106

¹⁹⁴ Grahn (2009) s. 12

på nya sätt och se sin samtid, sig själv och sin omgivning, sina vanor och villkor, i ett nytt ljus.¹⁹⁵

Hur kulturmiljövården agerar i frågan om genusperspektivet får så betydelse för forrådet av samhället i framtiden. Riksantikvarieämbetet förmedlar betydelsen av kulturarvets mångfald för framtiden i *Kulturarv är mångfald*: ”Arbete med historia och kulturarv tar sikte på framtiden och är värdefulla resurser för samhället. Genom att lyfta fram olika delar av historien läggs grunden för forrådet av en önskvärd framtid.”¹⁹⁶ I och med att de som arbetar inom kulturmiljövården är med och skapar normer - vad som betraktas som normalt och onormalt genom historien - så bidrar man mer eller mindre oreflekterat till att reproducera och återskapa de normer som påverkar oss och vår framtid - en slags instruktionsbok, som Wera Grahn kallar det för.¹⁹⁷ Om ett medvetet använt genusperspektiv tillämpas inom kulturmiljövården kan man på så sätt långsiktigt bidra till samhällets strävanden efter jämställdhet och aktivt ta ställning mot konservativa och stereotypa normer.

---

¹⁹⁵ Lindvall, Karin i *Agenda Kulturarv* (2002) s. 11

¹⁹⁶ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 12

¹⁹⁷ Grahn (2009) s. 12

KAPITEL 8

GENUS I MUSEERNAS UTSTÄLLNINGSVERKSAMHET – EN JÄMFÖRELSE MED KULTURMILJÖVÅRDEN

Innan jag diskuterar vidare de för- och nackdelar som finns med ett *kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv* respektive ett *genusperspektiv*, och om de kan förenas i kulturmiljövårdens praktik, vill jag göra en jämförelse med museisektorns arbete med genus. Man kan fråga sig vad det är som gör det svårare att arbeta med genus i kulturmiljösektorn än i museisektorn - om det nu är svårare? Kan det vara så att kulturmiljövården inte har möjlighet att leda och föra en dialog med besökaren/brukaren på samma direkta sätt? Valet av ett bebyggelsehistoriskt objekt ger snarare en indirekt och ofta långsiktig förmedling av vad som är viktigt. Museiarbetare har en hög medvetenhet om att de som skapare av t.ex. en utställning har makt över hur historien förmedlas. Föremål och berättelser genomgår flera olika filter. Man samlar in vissa objekt och väljer att visa några av dem. I en utställning visas föremålen på ett medvetet skapat sätt, samtidigt som text förklarar hur man kan tänka kring företeelsen. Det är en tydlig förmedling av fakta och värderingar som bebyggelseantikvarier inte alltid får möjlighet till i de fysiska objekt som omger oss i vardagens miljöer. Det kan också vara så att bebyggelseantikvarier är så upptagna av materiella värden och arkitektoniska uttryck att närheten till människorna, och med dem berättelser om genus, inte får utrymme.

På senare år har genusfrågor fått ett ordentligt uppsving inom museisektorn. År 2003 publicerade Kulturdepartementet *Genus på museer: slutrapport från arbetsgruppen genus på museer*¹⁹⁸. Uppsala universitet har gett en kurs i *Det bekömda museet* och publicerat en bok med samma namn¹⁹⁹. Wera Grahn har lagt fram avhandlingen *"Känn dig själv" Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*²⁰⁰ vid Linköpings universitet och det finns en förening för genusfrågor i museerna²⁰¹, för att bara nämna några exempel. Det är en märkbar skillnad mot icke befintliga satsningar på genus inom kulturmiljövård.

---

¹⁹⁸ Arbetsgruppen Genus på museer (2003)

¹⁹⁹ Aronsson och Meurling (2005)

²⁰⁰ Grahn (2006)

²⁰¹ Föreningen för genusfrågor i museerna

Jag redovisar här några utdrag av diskussionerna från museisektorn. Katarina Ek-Nilsson, som är medlem i *Föreningen för genusfrågor i museerna*, definierar musealisering i texten *Titanen och Sagodrottningen* som ”det vi kollektivt minns, det som vi kallar för vårt kulturarv och är resultatet av olika val som man avskilda sociala, politiska eller ideologiska skäl valt att bevara och presentera”. Dessa minnen som vi valt ut är i ett eller annat avseende symbolbärande.²⁰² Studiet av musealisering är studiet av dessa urvalsprocesser, hur de går till och varför de går till på ett visst sätt. Det handlar om att kritiskt granska och problematisera den egna verksamheten. Urvalsprocessen, menar Ek-Nilsson, sker genom:

1. *Fokusering* – det är något man vill berätta om.
2. *Tematisering* – man väljer tema.
3. *Stereotypisering* – en miljö eller person blir en stereotyp som är bärare av detta man ville berätta om.²⁰³

I kulturmiljövårdens verksamhet är det inte självklart att urvalsprocessen sker i denna ordning. Utan ett aktivt ställningstagande för vad man vill berätta om sker inte en medveten fokusering i första steget. I stället startar processen ofta med att en ansökan om byggnadsminnesförklaring, en bidragsansökan, bygglovsansökan eller liknande, inkommer till en bebyggelseantikvarie. Den som ansöker har redan valt en stereotypisering för något den vill berätta om. För att bebyggelseantikvarien skall kunna göra en medveten urvalsprocess är det viktigt att redan i förväg ha genomgått steg ett - fokusering. Vad är det man vill berätta om? Vad är glömt, underrepresenterat, vad behövs det fler och mer levande berättelser om? Om man sedan går till steg två, tematisering, och frågar sig vad det finns för fysiska spår som representerar denna berättelse, så har man valt ett tema. Det ligger sedan till grund för steg tre, stereotypiseringen. Det vill säga att aktivt ta ett beslut om vilka byggnader och miljöer i länet/kommunen som representerar detta tema. Det kanske sedan tar sig uttryck i form av prioriteringar av vilka ansökningar som ska bifallas, vilka som ska få bidrag, eller vilka byggnader och miljöer som ska få ett högre förvanskningsskydd i den kommunala plan- och bygglovsprocessen. På detta sätt gör man ett försök att aktivt ta del i urvalsprocessen i stället för att passivt vänta in. Normer om vilken historia som är viktig att berätta måste problematiseras i ett tidigt skede för att ett genusperspektiv skall få en verklig betydelse i urvalsprocessen. Särskilt eftersom vi är så vana (vilket är så normer fungerar) att leva och tänka efter en manlig norm. Problematikeringen av kön behöver ske i ett tidigt skede, redan i den första fasen – fokuseringen. En metod för detta kan vara att upprätta en policy för vad

---

²⁰² Ek-Nilsson (2005) s. 54

²⁰³ Ibid. s. 56

man vill berätta om, vilka prioriteringar man bör göra, och då använda sig av ett genusperspektiv. Kompletterat med att i klartext prioritera objekt med kvinnohistoriska kopplingar för att råda bot på en snedfördelning i berättelser.

Det har visat sig att det är ytterst ovanligt att en länsstyrelse själv tar initiativ till att väcka fråga om byggnadsminnesförklaring. Man har också sett att de som står som sökande till en ansökan om byggnadsminnesförklaring ofta är män av svenskt ursprung.²⁰⁴ Därmed inte sagt att det är säkert att vi skulle få fler kvinnohistoriska miljöer om fler kvinnor ansökte om byggnadsminnesförklaringar. Vi lever alla i samma norm av vad som har status och är viktigt, präglade av vår traditionella historieskrivning. Oavsett detta är det ett intressant faktum att reflektera över. Beror det på att fler män än kvinnor är ordföranden i olika föreningar och grupper, och att de gör en ansökan där ordföranden står som sökande, eller att män äger fler byggnader än kvinnor, generellt sett?

Åter till museisektorn. Det finns i vissa fall kvar en tro på möjligheten att kulturhistoriska och historiska museer kan producera sann och objektiv kunskap om historien, menar Wera Grahn.²⁰⁵ Det finns en överenskommelse mellan samhället i övrigt och museimän såväl som vetenskapsmän att de förväntas förse samhället med fakta som äger sanningshalt. I museimontern finns dock inte alla moment, alla tolkningar och översättningar som gjorts redovisade, bara vissa delar av ett ofta brokigt förflutet. I utställningar är slutresultatet en konstruerad offentlig, kollektiv berättelse om vårt förflutna. Detta sker till priset av att vissa beståndsdelar av kontexten och de många aktörernas inblandning osynliggjorts eller transformerats, skriver Wera Grahn i texten *Från vardagsartefakter till museala fakta*.²⁰⁶ Hon tar forskaren Bruno Latour till hjälp och betraktar museet som ett laboratorium där det som vi benämner ”vårt kulturarv” föds. Samma renings- och transformationsprocesser som Latour menar äger rum i ett laboratorium, försiggår också i ett museum. På samma sätt som naturvetenskapliga fakta produceras i laboratoriet, förvandlas vardagsartefakter till museala fakta i museet. Här genomgår tingen en renings- och översättningsprocess. Det som framförallt inte finns med, det som verkar ha försvunnit från museimontern, är inblandningen av alla aktörer som kantat tingens väg in i museet. Tingen transformeras, vissa delar behålls, en stor del läggs till.²⁰⁷ Här är vi återigen i en urvalsdiskussion. Wera Grahn skriver i sin avhandling *Känn dig själv* att museiföremål inte ”stelnar” vare sig till form eller till betydelse:

---

²⁰⁴ Knafve (2003) s. 30

²⁰⁵ Grahn (2005) s. 98

²⁰⁶ Ibid. s. 98-99

²⁰⁷ Grahn (2006) s. 96-97

De har haft en historia både före och efter den initiala stelningsfasen. Dessutom fortsätter de att förändras även efter att de kommer in i museet och framförallt har deras tillskrivna betydelser varierat såväl i olika kontexter utanför som i museet. (...) Det Latour gör är att visa att varken ting eller det vi uppfattar som naturvetenskapliga och tekniska fakta är "neutrala" eller "objektiva", utan resultat av en interaktion mellan både mänskliga och ickemänskliga aktanter som skapar ett nätverk.²⁰⁸

Museitjänstemän har en relativt hög medvetenhet om att de väljer ett föremål, omvandlar det och "skapar" historia. Inom kulturmiljövärden är transformeringen inte lika tydlig. Objektet finns där ute i verkligheten, de rycks inte ur ett sammanhang till en konstruerad utställningsmiljö och omvandlandet blir därmed inte lika uppenbart.

Ofta stannar bebyggelseantikvarier kvar med blicken vid fasad och material. Kanske finns en upplevelse av att inte kunna påverka hur objektets historia förmedlas och att man därför koncentrerar sig på det materiella bevarandet i sig, där man anser sig mer objektiv. Men hur gör bebyggelseantikvarier egentligen sina prioriteringar? Vad är viktigt att bevara? Ligger fokus endast på fasader? Vilken tidsepok i bebyggelsemiljöns historia lyfts fram? För att göra människorna i miljön synliga måste man kanske välja vilken eller vilka period/perioder i en bebyggelsemiljöns historia som ska förmedlas - men könsrollerna har kanske ändrats över tid? Förstärks på något sätt en uppdelning mellan könen i förmedlandet - är den formad av våra föreställningar - eller är det något vi kan vara någorlunda säkra på? Plockas det, ändras, ställs i ordning, läggs det fram eller tas bort föremål? Skapas manliga platser (utomhus?) och kvinnliga platser (inomhus?) På vilket sätt transformeras våra byggda miljöer i ett liknande laboratorium som museiutställningen?

---

²⁰⁸ Grahn (2006) s. 39

KAPITEL 9

SLUTDISKUSSION

MATERIELLA OCH IMMATERIELLA VÄRDEN

Kan kulturmiljövårdens syn på vad som är kulturhistoriskt värdefullt påverka lättheten eller svårigheten att införa ett genusperspektiv i verksamheten? Hur påverkar t.ex. den allmänt vedertagna värderingen att ett objekt skall vara välbevarat för att ha ett högt värde? En tanke är att kvinnors arv i hög grad *brukades* samt att det inte manifesterades i statussymboler på samma sätt som mäns, eftersom man inte har haft samma förutsättningar när det gäller makt, status eller ekonomi. Hur påverkas i så fall det kvinnligt kodade kulturarvet av värderingar som att objekt bör vara välbevarad för att de ska anses ha ett högt kulturhistoriskt värde? Är det så att dessa byggnader inte har samma slags förutsättningar?

I fråga om byggnader, som inte är arkitektmässigt utformade, är enhetlig utformning, ursprunglighet, tekniskt utförande och sällsynthet inte relevanta begrepp. Kyrkor, slott, borgar och herrgårdar samt offentliga byggnader dominerar klart en sådan generell värdeskala. Därför kan man inte arbeta med en sådan. Om man gör det medför detta också automatiskt ett snävt urval med byggnader av en speciell art.²⁰⁹

Det skriver Kersti Morger i *Kön och kulturarv*. Frågan ”fasadarv eller kulturarv?” blir intressant i diskussionen om genus. Om man tänker sig att genusperspektivet hade högsta prioritet inom kulturmiljövården skulle kanske arbetssättet förskjutas från att främst fasader och materiella värden uppmärksammas - till att immateriella värden i högre grad värdesätts? Både för att fånga upp kvinnors historia, samt för att lättare närma sig människorna och genusperspektivet på ett djupare plan. I Riksantikvarieämbetets skrift *Kulturarv är mångfald* lyfter man fram de immateriella värdena och menar att:

I kulturmiljön knyts den materiella livsmiljön samman med de immateriella aspekterna av tillvaron. Därigenom kan verksamheten bidra till att kulturella likheter och skillnader fokuseras och kan belysas ur historiska och humanistiska perspektiv på ett sätt som gagnar en differentierad historiesyn och det mångkulturella samhällets utveckling.²¹⁰

---

²⁰⁹ Magnus och Morger (1994) s. 33

²¹⁰ Ibid. s. 8

De immateriella värdena bidrar med andra ord till att få in ett mångkulturellt perspektiv, i vilket genusperspektivet ingår.

Hilda Knafves granskar i sin uppsats avslag av byggnadsminnesförklaringar och motiveringen till avslagen. Hon finner att byggnader ofta sägs ha ett stort kulturhistoriskt värde, men att de inte har en tillräckligt välbevarad exteriör. Detta gällde till exempel Märta von Schwerins skola i Svalöv. I avslaget skriver länsstyrelsen att skolan har mycket stora kulturhistoriska värden samt är viktig för bybildningen. Men eftersom byggnaden har genomgått förändringar är den inte synnerligen märklig. Ett annat avslag gällde kvarteret Gamla Bryggan i Landskrona. Ett av husen var den elementärskola för flickor där Selma Lagerlöf undervisade i tio år. I avslaget skriver länsstyrelsen att kvarteret har stora kulturhistoriska och stadsbildsmässiga kvalitéer. Avslaget motiveras med att husets autenticitet har minskat eftersom äldre byggnadsdelar ersatts av nyare.²¹¹ Knafve ifrågasätter en syn på förändring som t.ex. visar sig i yttranden om att en byggnad skall vara unik, intakt eller näst intill intakt såväl interiört som exteriört för att komma ifråga som byggnadsminne. Med sådana krav blir det nästan omöjligt för t.ex. en industri som varit i bruk fram till våra dagar att byggnadsminnesförklaras, menar hon. Samtidigt som en sträng linje hålls vid avslag av byggnader som är kopplade till kvinnor och lägre socialgruppers historia, godkänns isoleringar, nytillverkade dörrar och fönster eller carportar på andra redan befintliga byggnadsminnen.²¹² Hilda Knafve skriver i sin uppsats att:

Trots att kriteriet för byggnadsminnesförklaring sedan 1920 varit ett kulturhistoriskt värde och inte endast t.ex. ett arkitektoniskt, är det ganska uteslutande mycket påkostade byggnader de kulturvårdande myndigheterna intresserat sig för, både i praktiken om man ser på vad för slags byggnader de skyddat, och i sina publikationer. Myndigheternas syn på vad som är kulturarv verkar alltså i hög grad vara exklusivt estetisk.²¹³

I förarbetet till kulturminneslagen år 1960²¹⁴ nämns att exempel på skyddsvärda byggnader kan vara verk av de stora arkitekterna från 1600- och 1700-talen, medeltida stenhus och timmerhus, herrgårdar och prästgårdar. Om ett flertal liknande anläggningar fanns bevarade och hela kategorin genomgick förändringar skulle man välja den äldsta. Personanknytning kunde ge en byggnad mervärde. Som exempel på sådana personer räknas John och Nils Ericsson, Lars Levi Laestadius samt Carl Larsson.²¹⁵ Med inställningen att det är makt och

---

²¹¹ Knafve (2003) s. 27

²¹² Ibid. s. 28

²¹³ Ibid. s. 30

²¹⁴ Förarbete till Kulturminneslagen (1960:690) Del 1. 74f., enligt Knafve (2003) s.8

²¹⁵ Knafve (2003) s. 8

berömmelse som skall bevaras så kommer inte kvinnorna att synas förrän i objekt som uppförts långt in på 1900-talet, om ens då. Det är det arvet, genom byggnadsminnena, som vi fortfarande har att förvalta. I dagens kulturmiljövård är det därför viktigt att tillföra en rejäl motvikt med andra slag av byggnadsminnen. Samtidigt måste vi behandla de redan befintliga på något sätt. Det kan man till exempel göra genom att lyfta fram annan information än den som ansågs relevant då minnet utsågs, se på byggnadsminnet ur ett annat ljus – se på det med ett genusperspektiv. Ur kvinnohistorisk synpunkt kan det även vara intressant att bevara helhetsmiljöer. På till exempel en gård kan det finnas fler byggnader som var viktiga för den ekonomiska hushållningen, som brukades av kvinnor och var en del av vardagslivet. Vid bevarande endast av en huvudbyggnad kan flera spår av kvinnlig verksamhet försvinna. Kersti Morger skriver om införandet av ett kvinnohistoriskt perspektiv att: ”Det kommer sannolikt att innebära att fler mindre uppseendeväckande byggnader och miljöer betraktas som omistliga. Behovet av att göra dem levande kommer också att öka.”²¹⁶

En annan aspekt att fundera över är att bebyggelseantikvarier ibland väljer att ”frysa” en byggnad till en viss tidsepok. Under en byggnads livstid ryms det en mängd människor. De påverkar ständigt byggnaden i en process.²¹⁷ Vad innebär det för genusperspektivet? Att reflektera kring ett ställningstagande om att en viss tidsperiod är särskild viktig, kan bli betydelsefullt för genusperspektivet. Är det möjligt att en viss period tillmätts högre eller lägre status på grund av dess koppling till händelser och historieberättande förknippat med ett visst kön?

GÅR DE TVÅ PERSPEKTIVEN ATT FÖRENA ELLER MÅSTE VI VÄLJA?

Diskussionen kommer här till sin kärna. Vi har en historieskrivning där kvinnan är underrepresenterad. Som historieförmedlare med ett demokratiskt ansvar behöver kulturmiljösektorn göra något åt det. Samtidigt är vi i behov av att diskutera genus som en avgörande kategori för hur människor har levt genom tiderna. Således bör även män och deras könsroller uppmärksammas på samma sätt som kvinnors, och könsroller bör problematiseras i ett integrerat genusperspektiv. Kan vi uppnå båda dessa mål har vi nått mycket långt. En tanke är att de två perspektiven kanske löser två olika problem? Det kompletterande kvinnohistoriska arbetssättet löser problemet med en underrepresenterad historia, vilket rymmer den demokratiska rättviseaspekten. Det integrerade genusperspektivet går steget längre och ger en möjlighet till att

---

²¹⁶ Magnus och Morger (1994) s. 48

²¹⁷ Wera Grahn, seminarium på Institutionen för kulturvård. Göteborg, 16 november 2006.

bidra till en förändring samt kritisera hela strukturen med den kvinnliga underordningen. Wera Grahn påpekar att inom vissa områden har man inte ens börjat synliggöra kvinnor. Då behövs i allra högsta grad en komplettering. Att gå direkt till genusperspektivet kan i vissa fall vara för komplicerat, menar hon.²¹⁸ Det är inte alltid det finns utrymme för bebyggelseantikvarien att förklara komplexiteten i en fysisk miljö, att närma sig människorna och gå på djupet med genus. Då kan ett kvinnohistoriskt perspektiv vara lättare att använda.

Vi måste medvetandegöra den manliga norm som samhället, och kulturmiljösektorn, har varit uppbyggd kring och försöka gå mot en mer problematiserande historieförmedling. Med ett genusperspektiv följer också en nyttig källkritik där man försöker utröna vilka normer som har varit (och är) rådande vid historiska urvalsprocesser. Jag anser att målet är att kulturmiljösektorn skall använda sig av ett sådant integrerat genusperspektiv. Så kanske bör man inte ta en omväg via en särskiljande kvinnohistoria? Vi kanske gör oss själva en otjänst genom att fortsätta reproducera den manliga normen med kvinnan som undantag, för att nämna en av de nackdelar som ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv för med sig. I ett fullt integrerat genusperspektiv är det ju självklart att ge både män och kvinnor utrymme.

Fördelen med ett kompletterande arbetssätt är dock (som redan är presenterat i kapitel 6) att det lätt kan användas genom ett representativt värde, vilket bebyggelseantikvarier använder till vardags. Det är inte heller alltid möjligt att få utrymme att förklara komplexiteten i en fysisk miljö, komma nära människorna och med dem genus som en analytisk kategori. Då kan ett representativt objekt för kvinnors historia vara ett bra sätt att konkret råda bot på kvinnans osynlighet i historieskrivningen. I mitt eget arbete med Karlstads arkitekturprogram²¹⁹ har jag funnit svårigheter i att integrera ett genusperspektiv med det djupa jag skulle ha velat. Arkitekturprogrammet är en inventering av Karlstads kommun med syfte att peka ut de byggnader och miljöer som är särskilt värdefulla enligt plan- och bygglagens 3 kapitel 12 §²²⁰. Det har utformats som ett digitalt kulturmiljöprogram och används som kunskapsunderlag i planering och bygglovshandläggning. För varje byggnad eller miljö som pekas ut görs en värdemotivering. Det är i dessa som det finns möjlighet att beskriva de värden som inte direkt kan avläsas på fasaderna. Det finns dock ingen plats för en djupare analys av varje objekts historia eller en målade beskrivning av det liv som

---

²¹⁸ Wera Grahn, seminarium på Institutionen för kulturvård. Göteborg, 16 november 2006.

²¹⁹ Arkitekturprogrammet i Karlstads kommun. Finns delvis på <http://www.karlstad.se/arkitekturprogrammet> samt via Stadsbyggnadsförvaltningen.

²²⁰ PBL 3 kap 12 § ”Byggnader, som är särskilt värdefulla från historiskt, kulturhistoriskt, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.”

utspelat sig där. Men man kan beskriva objekt som manligt kodade på samma sätt som man lyfter fram objekt som exempel på kvinnohistoria. Några exempel på kvinnohistoriska objekt som hittills inventerats i Karlstads arkitekturprogram är tvättstugor, textilindustrier, skolor och sjukhus inom den offentliga sektorn. Där har det kvinnohistoriska värdet fått vara en del av värdemotiveringarna.

Illustration 2. "En av tre bevarade tvättstugor i kvarteret Baggen som med ett tydligt kvinnoperspektiv berättar om levnadsformen här i början av 1900-talet. Tvättandet har genom tiderna ofta varit en tung kvinnoyssla och denna form av tvättning levde kvar till långt in på 1900-talet." Från Karlstads arkitekturprogram.

Illustration 3. "Arbete i textilindustri var ett förvärsarbete som tidigt blev möjligt för kvinnor. Arbetarklassens kvinnor är underrepresenterade i historieskrivningen och det finns därför ett särskilt intresse i att lyfta fram miljöer där de har verkat." Från Karlstads arkitekturprogram.

Rubrikens fråga om vi måste välja arbetssätt eller kan kombinera det kvinnohistoriska perspektivet med det integrerade genusperspektivet kanske handlar om vilken slags uppgift bebyggelseantikvarien har framför sig? Om man inte har möjlighet att komma nära in på människors erfarenheter och liv och de maktstrukturer som präglar dem - utan har ett uppdrag av materiell karaktär - kan man använda sig av ett kompletterande perspektiv istället. Det vill säga, man ser särskilt till att prioritera kvinnligt kodade miljöer. Om man däremot mer ingående arbetar med en miljö eller byggnad genom att

närma sig livet och människorna i miljön, så kan man använda sig av ett integrerat genusperspektiv. Jag tror det krävs att man befinner sig på en sådan nivå där man har möjlighet att fördjupa sig i objektet. Där kan man särskilt tänka på hur och vad man värderar och även hur man språkligt formulerar sig. Det är viktigt att ifrågasätta invanda prioriteringar - vad är till exempel kulturhistoriskt värdefullt i en industri? Är det fasaden eller är det möjligheten att avläsa själva arbetsprocessen och arbetslivets hierarkier i bebyggelsemiljön?

Figuren nedan beskriver några av en bebyggelseantikvaries vanliga arbetsuppgifter och i vilka av dessa som ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv och/eller ett integrerat genusperspektiv är möjligt eller rimligt att applicera. Det tydliggör skillnaden i bebyggelseantikvariens olika möjligheter att tillämpa perspektiven. En fysisk byggnadsdokumentation eller en översiktlig urvalsprocess ger oftast inte möjlighet att närma sig de immateriella och mänskliga faktorerna varför ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv kan vara lättare att använda. När man gör en kulturhistorisk analys, en värdering eller får möjligheten att vägleda betraktaren/brukaren på ett mer direkt sätt så är ett tydligare integrerat genusperspektiv att föredra. Figuren nedan kan ifrågasättas på många sätt, men kan ses som starten på en diskussion.

Illustration 4. Försök till en modell av perspektiv som är möjliga att använda i olika bebyggelseantikvariska verksamheter:

	A. Kompletterande kvinnohistoria	B. Integrerat genusperspektiv
1. Praktisk restaurering	JA/NEJ?	NEJ
2. Byggnadsdokumentation (översiktlig beskrivning av fysiska egenskaper)	JA	NEJ?
3. Urvalsprocess (t.ex. inom ett land, stad, miljö)	JA	NEJ?
4. Kulturhistorisk analys (sätta i sammanhang)	JA	JA
5. Värdering (prioritering inom byggnad/miljö)	JA	JA
6. Förmedling (historieberättande)	JA	JA
	Materiellt	Mänskligt/immateriellt

Figuren går som sagt att diskutera vidare - är till exempel ett integrerat genusperspektiv verkligen omöjligt i 1, 2 och 3 ovan? Om inte, hur skulle det i så fall appliceras? Kan man t.ex. i en urvalsprocess välja ut sådana objekt som tydligt visar på könens roller och då även redovisa objekt som kan visa på manliga roller genom historien? Även om man inte kommer ner på "mänsklig" /immateriell nivå för att göra en kulturhistorisk analys i det skedet. Är riskerna uppenbara att de nackdelar vi har sett med ett kvinnohistoriskt perspektiv (t.ex. att normen lever vidare och att kvinnor i manligt kodade miljöer osynliggörs) automatiskt följer med om vi uteslutande väljer detta perspektiv? En slutsats är i vilket fall att man bör sträva mot ett arbetssätt där man har möjlighet att fördjupa sig i människorna som har verkat i miljön för att kunna ha ett integrerat genusperspektiv. Med detta följer att utgångspunkten måste vara de immateriella värdena, människor och berättelser och inte uteslutande byggnaders arkitektoniska formspråk och byggnadsdelar. Har man sin utgångspunkt i ett materiellt perspektiv är det bättre att använda sig av ett kompletterande perspektiv med målet att vilja utse objekt som representerar kvinnors historia. Det finns, som vi har sett, flera risker med detta som man måste vara medveten om och försöka undvika. Förhoppningsvis kan man i en kombination av de båda perspektiven både synliggöra kvinnors historia och använda ett integrerat genusperspektiv där genus ses som en betydelsefull kategori i den kulturhistoriska analysen.

ATT INTEGRERA ETT GENUSPERSPEKTIV I PRAKTIKEN

I *Kulturarv är mångfald* menar Riksantikvarieämbetet att det krävs förändring för att mångfaldsfrågan, där genusperspektivet ingår, inte skall bli ett särintresse. Det handlar om att förändra attityden till kulturarv och historia samt till dem som använder kulturarvet och att skapa förutsättningar för mångfald inom myndigheter och organisationer.²²¹ Wera Grahn är inne på samma linje och menar att uteslutandet av kvinnor i kulturmiljövårdens urval och förmedling är:

(...) resultat av omedvetna processer som speglar samhället i stort, som vi alla mer eller mindre är delaktiga i på många olika sätt och är mönster som är mycket svåra att upptäcka för den enskilde handläggaren i den egna verksamheten. Det viktiga är att bli uppmärksam på detta. Det är det första steget för att nå förändring. Genom att lyfta fram de strukturella dragen öppnas möjligheter att påbörja ett mer inkluderande förändringsarbete. Men för att nå en långsiktig förändring torde troligen mer omvälvande insatser krävas.²²²

---

²²¹ *Kulturarv är mångfald* (2004) s. 3-4

²²² Grahn (2009) s. 29

Grahn menar att det är viktigt att komma ihåg att integrering av genusperspektiv är ett aktivt medvetet val och en aktiv handling.²²³ Riksantikvarieämbetet frågade i en enkät till läns- och landsantikvarier hur kulturarvsarbetet skulle kunna utvecklas inom mångfaldsområdet.

Många svarade att fördelningen av resurser måste ses över och ske på delvis nya grunder för att arbetet med mångfaldsfrågor ska utvecklas. Några menar att resurser ska riktas och öronmärkas för projekt som lyfter fram frågor om mångfald, medan andra tycker att det är viktigt att satsa mer resurser i bredare basverksamhet för att föra in perspektiven i den ordinarie verksamheten. De senare befarar annars att frågan görs till ett särintresse som behandlas i korta projekt och får kortsiktiga lösningar.²²⁴

Det blir en fråga om projekt eller bred integrering. Väljer man ett projekt som startskott är det oerhört viktigt att det sedan integreras i den dagliga verksamheten. Här kan för säkerhets skull poängteras att kvinnor också lever i en androcentrisk norm. De är lika integrerade i genussystemet. Det finns många kvinnor inom kulturmiljösektorn men att tro att en majoritet av kvinnor på en arbetsplats automatiskt leder till att ett genusperspektiv integreras är ett misstag. Det handlar om att ha kunskap och vilja, vilket både män och kvinnor har samma förutsättningar att ha.

För att öka kompetensen om genus inom en organisation kan man utveckla samarbeten och tillföra kompetens från andra håll, t.ex. från universiteten eller från områden där man har lyckats väl med integrering av genusperspektiv. Man kan också ta stöd av andra experter på jämställdhetsområdet t.ex. länets jämställdhetsdirektör som finns på de flesta av landets länsstyrelser. Då får man en skjuts in i ett genustänkande som man sedan kan arbeta vidare med. Det handlar om att i verksamheten ställa frågor om genus. Man kan börja med att kritiskt granska bebyggelsemiljöer, byggnadsminnen, riksintressen eller vad det kan tänkas vara, som genom tiderna har blivit utpekade som särskilt värdefulla och se hur de representerar samt beskriver kvinnor och män, d.v.s. vilken nivå av genusmedvetenhet som förmedlas i texter, prioriteringar o.s.v. Utifrån det kan man sedan föreslå förändringar. Nya berättelser som man kanske inte tänkt på tidigare kan träda fram när ett genusperspektiv integreras.²²⁵ Andra former av kultur och konst kan inspirera till att förmedla de immateriella värdena. Man skulle t.ex. kunna använda sig av skönlitteratur för att ge exempel från mäns och kvinnors vardag. I *Kulturarv är mångfald* menar Riksantikvarieämbetet att ett öppnare förhållningssätt till olika uttrycksformer skapar förutsättningar för mångas inflytande över historieskrivningen och en mer differentierad historiesyn.²²⁶

---

²²³ Grahn (2006) s. 368

²²⁴ *Kulturarv är mångfald* (2004) s.31

²²⁵ Ibid. s.31-32

²²⁶ Ibid. s. 12

Wera Grahn önskar sig en synliggörande utställning i museivärlden ”... där det underordnade könets relation till det berörda särskilt lyfts fram och får en dominerande ställning, t ex genom att ta utgångspunkt i en sådan erfarenhetsvärld”.²²⁷

Grahn har med inspiration av Vetenskapsrådets rapport för bedömning av genusvetenskaplig forskning delat in nivån av genusmedvetenhet i museers utställningar i sju olika grupper. Hon redovisar indelningen i ett ”Förslag till laborativ tankemodell för identifiering av utställningars genusmedvetenhet”. Tankemodellen är intressant att studera eftersom skulle kunna överföras till bebyggelseantikvarisk verksamhet. I den genusfokuserade utställningen (grupp nr. 7 - se nedan) har genus en så stark ställning att det genomsyrar hela arbetet. Det innebär att den fokuserar på och domineras av en medveten integrering av genusperspektiv och tydligt visar avtryck av att projektgruppen varit väl insatt i genusvetenskaplig teoribildning både på ett övergripande och konkret plan.²²⁸ Nedan redogör jag för Wera Grahns gradering av utställningar, med min kommentar inom parentes.

1. **Det dominerande könet privilegieras** - Oreflekterad underkommunicering av, eller aktivt bortval av, det som handlar om det underordnade könets förhållande till det som behandlas.
2. **Additionens historia** - Det underordnade könet adderas till historien som en liten separat del, som skiljs från den ”stora” historien. (*Kompletterande kvinnohistoria*)
3. **Genusregistrering** - Sortering efter kön. Hälften feminint och hälften maskulint associerade föremål, men utan maktaspekter och genusteoretisk anknytning. (*Kompletterande kvinnohistoria*)
4. **Synliggörande** - Det underordnade könets insatser lyfts särskilt fram och tillåts dominera, men utan maktaspekter och genusteoretisk anknytning. (*Kompletterande kvinnohistoria*)
5. **Genusaspekter** - Genusteoretiskt grundade aspekter inkluderas explicit som en mindre del av en utställning. Genusaspekterna är förankrade i kunskap från en/några specifika genusteoretiska inriktningar. Detta behöver inte nödvändigtvis innebära att kunskap finns om alla andra genusteoretiska inriktningar. Maktförhållanden ifrågasätts explicit. Emancipatorisk potential. (*Genusperspektiv*)
6. **Genusperspektiv** - Genusteoretiskt grundat perspektiv inkluderas explicit som ett av flera jämbördiga perspektiv i en utställning. Val av genusperspektiv bygger på övergripande och djup kunskap om genusteorier. Maktförhållanden ifrågasätts explicit. Emancipatorisk potential. (*Integrerat genusperspektiv*)
7. **Genusfokusering** - Genusteoretisk grundade/grundat perspektiv genom hela utställningen. Utställningen bygger på övergripande och djup kunskap om

---

²²⁷ Grahn (2006) s. 363

²²⁸ Grahn (2006) s. 362

genusteorier. Maktförhållanden ifrågasätts explicit. Emancipatorisk potential.²²⁹,
²³⁰ (*Integrerat genusperspektiv*)

I vissa sammanhang räknas antalet män och kvinnor för att applicera en genusmedvetenhet.

En enkel redovisning och sortering på kön kan inte anses vara detsamma som att anlägga ett genusperspektiv på sitt projekt. Det här innebär däremot inte att en sådan forskning i sig skulle vara betydelselös. Tvärtom kan det vara ett initialt sätt att få syn på skillnader, som kan utgöra grund för fortsatt arbete.²³¹

Det skriver Wera Grahn i *Känn dig själv*. Här kan t.ex. uppdelningen av ”manligt” och ”kvinnligt” kodade bebyggelsemiljöer eller objekt vara en start. Då finns en redovisning att utgå ifrån för att göra en mer genusmedveten handlingsplan.

Några konkreta sätt för att starta en integrering av genusperspektiv kan vara att:²³²

- Medvetet skapa en nyanserad historia. Använda alternativa berättelser och bilder. Berätta på ett medvetet sätt. Finns det möjlighet att visa på ”avvikande” könsroller?
- Närma sig de immateriella värdena genom människorna. Hur levde de och hur var t.ex. arbete organiserat mellan könen? Hur kan man se skillnader och likheter mellan mäns och kvinnors villkor och deras erfarenheter? Hur uttrycks könsroller?
- Reflektera kritiskt över urval och prioriteringar med hjälp av ett genusperspektiv.
- Reflektera över vilka adjektiv som beskriver män och kvinnor. Tänk på att inte föra vidare ogrundade stereotyper, t.ex. kvinnan som svag, passiv eller hysterisk och mannen som aktiv eller beskyddande. Undvik dikotomier och reflektera över ordval. Används till synes neutrala eller allmänna ord för sådant som egentligen endast innefattar män?
- Tänk på hur mäns och kvinnors namn skrivs ut. Används för- och efternamn med titel för männen och förnamn eller anonyma titlar som enbart fru eller dotter för kvinnorna?
- Undvik svåra frågor om konflikter, hierarkier eller kontroversiella ämnen?
- Är både män och kvinnor representerade? Är kvinnans roll i arbetsliv och offentlighet synlig? Tillskrivs både män och kvinnor meningsfulla roller?

---

²²⁹ Grahn (2006) s. 365

²³⁰ Grahn utgår från att det finns flera genusperspektiv eftersom man kan välja mellan olika feministiska teorier.

²³¹ Grahn (2006) s. 363

²³² Bl.a. inspirerat av Wera Grahns seminarium på Institutionen för kulturvård. Göteborg, 16 november 2006 samt Maria Ahlsén, Johanna Berg och Kristina Berg (2005) ”Tjugo frågor till en utställning.” s. 178-185.

FORTSATT FORSKNING

Som jag har nämnt tidigare finns det ett stort tomrum att fylla när det gäller svensk forskning om genusperspektiv inom kulturmiljövård. Bebyggelseantikvarier m.fl. som arbetar med kulturhistoriska bebyggelsemiljöer har i dag ingen vägledning i hur man kan arbeta med ett genusperspektiv. Ändå nämns genus allt oftare som en kategori som skall beaktas i diverse kulturmiljöarbete, oftast tillsammans med etnicitet, klass och generation med flera kategorier.²³³ Bristen på djupare analys och konkret vägledning resulterar i att en integrering av genusperspektiv uteblir. I stället, är min uppfattning, att kravet på genus som en kategori enbart resulterar i att man har målet att utse fler kvinnohistoriska objekt. Kategorin blir då tydligt något som adderas, ”de andras” historia läggs till den vita, borgerliga mannens kulturarv. Menar man allvar med att genus skall ingå som en kategori i kulturmiljöarbete så krävs det mer forskning och en tydligare vägledning om vad detta innebär. Här är några exempel på forskning som jag anser skulle bidra till att skapa en grund för ett integrerat genusperspektiv.

Konkret integrering av genusperspektiv

- Hur ska bebyggelseantikvarier arbeta med genusperspektiv på bästa sätt? Kan man finna en praktisk vägledning/handledning för hur man kan tänka och hur man i praktiken ska arbeta med genus som en kategori i kulturmiljöarbete?

Lägesrapport

- Undersöka hur länsstyrelser och läns museer arbetar med genus i kulturmiljövården. Har man arbetat med/diskuterat genus? Har det genomförts tidsbegränsade projekt eller har man en strategi? Vilka är inställningarna till genus? Samla och redovisa konkreta exempel på genusintegrering.
- Hur väl är kvinnors historia representerad i våra byggnadsminnen?²³⁴
- Hur beskrivs genus (män och kvinnor) i beskrivningar och värdemotiveringar till byggnadsminnen och/eller till riksintressen?

Förutsättningar för genusintegrering

- Hur kan ett integrerat genusperspektiv främjas? Vad är det som krävs för att det skall kunna tillämpas på ett bra sätt?

---

²³³ T.ex. i Kulturfastighetsutredningen från Statens fastighetsverk som kom i februari 2009.

²³⁴ Det finns enligt Hilda Knafve (2003) s. 5 ingen studie som granskar byggnadsminnen med utgångspunkt hur väl de representerar olika befolkningsgrupper som kvinnor, invandrare och olika socialgrupper, förutom Knafves egen uppsats.

- Hur ger vår lagstiftning - främst kulturminneslagens 3:e kapitel om byggnadsminnen - förutsättningar för att arbeta med genus? Behövs förutsättningarna för att något ska utses som byggnadsminne förändras för att genus lättare ska integreras? Vad får det t.ex. för följder att interiörer och lösa föremål inte bevaras på samma sätt som fasader?
- Hur ger plan- och bygglagen (samt ev. miljöbalken) förutsättningar för användandet av ett genusperspektiv i kommunalt kulturmiljöarbete?
- Analysera Unnerbäck/Nordins värderingsmodell. Kan man avläsa genus i värderingsmodellen? Vilka konsekvenser för bevarande av kvinnors kulturarv innebär värderingsmodellens utformning?
- Vilken betydelse för användandet av genusperspektiv har synen på det materiella, kontra det immateriella kulturarvet inom kulturmiljövården?

Genus i kulturmiljöer

- Undersöka hur manliga och kvinnliga roller har skapat och påverkat fysiska rum. Ge exempel på hur man kan avläsa genus i boendemiljöer, industrimiljöer, offentliga sektorn, agrar miljö o.s.v. En sådan undersökning med exempel kan sedan användas för förståelsen av hur man kan avläsa genus i bebyggelsemiljöer och kan vara en vägledning för fortsatt användning av genus i kulturmiljöarbete.

KAPITEL 10

SAMMANFATTNING

Den här magisteruppsatsen diskuterar hur kulturmiljövården, främst bebyggelseantikvarier, skall kunna använda ett genusperspektiv i sin verksamhet. Målsättningen är att bidra till att den manliga normen i kulturmiljövårdens verksamhet uppmärksammas samt till en fungerande genuspraktik. Det finns en mängd intressant litteratur att tillgå, främst inom historisk forskning, men även inom flera andra angränsande ämnen till kulturmiljövården. I uppsatsen konstateras att det finns två olika sätt att förhålla sig till problemet med att kvinnor är underrepresenterade i historieförmedling samt att historia - och då även kulturmiljöer - grundar sig i en manlig norm. Materialet och min egen diskussion har i uppsatsen sorterats in efter de här två perspektiven.

Det ena perspektivet är det *kompletterande kvinnohistoriska perspektivet* som fick sitt uppsving i den socialhistoriska forskningen på 1970-talet. Med detta perspektiv vill man särskilt lyfta fram kvinnor genom att finna specifikt kvinnligt ”kodade” miljöer som t.ex. textilindustrier, tvättstugor, livsmedelsindustri, bostäder och interiörer. Dessa objekt får komplettera de redan existerande kulturhistoriska objekten, som ofta speglar män och deras verksamheter, eftersom de genom historien har haft mer makt och resurser. Det kan dock uppstå negativa effekter av att enbart använda sig av detta perspektiv. Med ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv utesluts män och relationen mellan män och kvinnor. Det förmedlas istället ”kvinnokultur” som står vid sidan om den ”vanliga” historien. Allt det som inte pekas ut som särskilt kvinnohistoriskt blir därmed manlig historia. Det är ett adderande perspektiv där kvinnor utgör ”de andra” och den manliga normen lever vidare. Dessutom är det lätt att glömma bort alla de kvinnor som befunnit sig i de miljöer som anses vara manligt kodade. Det fanns, och finns, även kvinnor i gruvor och på lastkajer, i tyngre industrier som packerskor, städerskor, i matbepisningar och vid rullande band o.s.v. – kvinnor som riskerar att osynliggöras.

Ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv går sällan på djupet med maktrelationen mellan könen, hur arbetsfördelningen såg ut och varför. Det gör däremot det andra perspektivet som uppsatsen behandlar - det *integrerade genusperspektivet*. I detta perspektiv är relationen mellan könen och maktaspekten väsentligt. Även män analyseras som ett kön och ett genusperspektiv kan därför användas i en historisk analys av en utpräglad manlig miljö. Med ett genusperspektiv följer en kritik av redan befintlig historieskrivning och ett försök att blottlägga de normer som de innan oss har befunnit sig i men också de normer som vi själva befinner oss i idag. Genusperspektivet

kan få konsekvensen att vi får skriva om delar av historien, eftersom den ofta uteslutande har utgått från mäns perspektiv. Med ett genusperspektiv ser man att könsroller har förändrats över tid och på olika platser. Vad som har varit manligt i en viss period på en viss plats kanske inte alls är manligt kodat i dag. På så sätt kan vi förstå könsrollernas föränderlighet. Det skapar utrymme för att vidga seendet kring dagens könsroller, bryta stereotyper och bidra till strategier för ett jämställt samhälle i framtiden.

I bebyggelseantikvariens vardagliga verksamhet kan det dock uppstå svårigheter med att applicera ett integrerat genusperspektiv. Inte sällan stannar bebyggelseantikvariens uppgift vid det materiella, som t.ex. en fasad, en kulör eller ett material. En förutsättning för att kunna använda ett genusperspektiv menar jag är att man närmar sig människorna och de icke-materiella aspekterna. Om man befinner sig på en materiell nivå där det t.ex. handlar om en byggnadsdokumentation eller en översiktlig inventering kanske det är lättare att använda sig av ett kvinnohistoriskt perspektiv? Då kan man säkerställa att de miljöer eller delar av en byggnad som i stort är präglade av kvinnor verkligen prioriteras. I uppsatsens slutdiskussion behandlas frågan om de två perspektiven går att förena eller om vi måste välja. Svaret på det tror jag således är beroende av vilken arbetsuppgift som vi har framför oss.

För att få en förståelse för problembeskrivningen med en manlig norm i kulturmiljövården består uppsatsens inledande delar av begreppsdefinitioner av väsentliga ord och begrepp som jämställdhet, könsroll, genus, feminism och androcentrism. Vidare diskuteras varför det är viktigt att tillämpa ett konsekvent genusperspektiv inom kulturarvsområdet, inte minst vad avser kulturmiljöer. En bebyggelseantikvarie utser vilka objekt som bör tillhöra den ”viktiga” historien och vilka som inte bör göra det och en integrering av genusperspektiv är därför väsentlig. Det ges några exempel på hur kulturmiljövården är präglad av en manlig norm t.ex. i urvalet av byggnadsminnen, hur vi titulerar män och kvinnor samt något om kvinnors villkor genom historien.

I kapitel fyra utreds frågan vad Riksantikvarieämbetet ger för råd och riktlinjer till bebyggelseantikvarier. Projekten *Kulturarv är mångfald*²³⁵ och *Agenda Kulturarv*²³⁶ analyseras och det konstateras att det inte är några handfasta råd som bebyggelseantikvarier har att hämta hos Riksantikvarieämbetet, även om ordet genus på senare tid nämns som en kategori bland flera som bör beaktas.

Den svenska kulturmiljövården står i stort sett utan vägledning om hur genus skall integreras i verksamheten. I angränsande ämnen har man kommit längre. I historisk

---

²³⁵ *Kulturarv är mångfald* (2004)

²³⁶ *Agenda Kulturarv* (2002-03)

forskning finns mycket att hämta. Inom samhällsplanering, arkeologi, etnologi, konstvetenskap o.s.v. finns en levande diskussion. Museisektorn genomgick en uppgradering av sin genusmedvetenhet för ett antal år sedan. Regeringen redovisade sin utredning *Genus på museer*²³⁷ och litteratur och forskning i ämnet tillkom. I uppsatsen jämför jag museernas utställningsverksamhet med bebyggelseantikvariars uppgifter och ser om det finns något att lära i fråga om integrering av genusperspektivet. Här har jag haft stor användning av Wera Grahn's forskning och hennes avhandling *Känn dig själv*²³⁸. I januari 2009 kom Wera Grahn även med en rapport från norska NIKU²³⁹ som behandlade ämnet genusperspektiv på den norska kulturmiljövården. Tillsammans med Riksantikvarieämbetets *Kön och kulturarv*²⁴⁰ från 1994 (som snarare behandlar ett kompletterande kvinnohistoriskt perspektiv) är Wera Grahn's rapport det närmaste jag kommit nordisk forskning inom området genus och kulturmiljövård. Forskningsbehovet är således stort.

---

²³⁷ Arbetsgruppen Genus på museer (2003)

²³⁸ Grahn (2006)

²³⁹ Grahn (2009) *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning*

²⁴⁰ Magnus och Morger (1994)

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Informanter

Arvastson, Karin, utredare Riksantikvarieämbetet. Telefonsamtal, den 15 mars 2006.

Elfström, Birgitta, enhetschef programenheten Riksantikvarieämbetet.
Mailkorrespondens, den 9 februari 2007.

Gårdstedt, Hanna, bebyggelseantikvarie, Stockholms stadsmuseum. Samtal vid ett flertal tillfällen 2004-2009. Hanna har skrivit magisteruppsatsen *Ingen "riktig" industri: En genusanalys av livsmedelsindustrin i industriminnesvården* (2005) på Avdelningen för Kulturvård.

Schedin, Pernilla, biträdande museichef vid Värmlands museum. Samtal, Karlstad den 5 maj 2006.

Öbrink, Kajsa, jämställdhetsdirektör, Länsstyrelsen i Skåne län. Samtal, Malmö den 20 november 2003.

Örn, Tomas, antikvarie, programenheten Riksantikvarieämbetet. Mailkorrespondens, januari/februari 2009.

Seminarier och föreläsningar

Diskussion och rundvandring i Värmlands museums historiska permanentutställning *Jag Herulen* med doktorander i genusvetenskap på Karlstads universitet samt personal på Värmlands museum, Karlstad den 23 maj 2006.

Genus och historia inom museiverksamhet. Seminarium på Värmlands museum, Karlstad den 12 september 2005.

Grahn, Wera, genusforskare. Föreläsning, seminarium samt samtal, på Institutionen för kulturvård. Göteborg den 16 november 2006.

Martinsson, Lena, etnolog. Föreläsning på "Genusdagen" på Institutionen för kulturvård. Göteborg den 23 februari 2004.

Tjeder, David, genusforskare och historiker. *Att göra män av pojkar: vår tids manlighetsideal och problemen med dem*. Värmlands museums hörsal, Karlstad den 28 september 2005.

Internetkällor

Arkitekturprogrammet i Karlstads kommun. Finns delvis på <http://www.karlstad.se/arkitekturprogrammet> samt via Stadsbyggnadsförvaltningen, Karlstads kommun. Länk hämtad den 23 februari 2009.

Det moderna samhällets kulturarv på Riksantikvarieämbetets hemsida: http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/modernt_kulturarv/det_moderna_samhallets_kulturarv.html Hämtat den 27 februari 2009. Hela programmet finns även som pdf på hemsidan. *Det moderna samhällets kulturarv* (2006) Stockholm: Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen.

Kulturfastighetsutredningen (2009) Statens fastighetsverk. Tillgänglig på Internet: http://156.51.176.32/sfv/Kulturfastighetsutredningen_Del_1.pdf Hämtad den 24 februari 2009.

Nationalencyklopedin på nätet *Jämställdhet* <http://www.ne.se/artikel/1065249> Hämtat den 5 februari 2009.

Nationalencyklopedin på nätet *Genus* <http://www.ne.se/artikel/181336> Hämtat den 5 februari 2009.

Nationalencyklopedin på nätet *Könsroll* <http://www.ne.se/artikel/235811> Hämtat den 5 februari 2009.

Tryckta källor och litteratur

Arbetsgruppen Genus på museer (2003). *Genus på museer: slutrapport från Arbetsgruppen Genus på museer*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Kulturdepartementet Regeringskansliet (Ds 2003:61) Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/07/21/ad681a92.pdf> (Hämtad den 15 januari 2009)

Ahlsén, Maria & Berg, Johanna & Berg, Kristina (2005) Hela historien? Tjugo frågor till en utställning. Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) (2005). *Det bekömda museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Uppsala: Institutionen för ABM vid Uppsala universitet. S. 173-192

Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) (2005). *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Uppsala: Institutionen för ABM vid Uppsala universitet

Aronsson, Peter (2003). Att förnya kulturarvet. I: *Agenda Kulturarv: delrapport*. Fas 2. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. S. 68-83

Aronsson, Peter (2004). De samtida historiebrukens mål och värde I: *Tankar och texter: om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*. Trenter, Cecilia (red.) Härnösand: ISKA - Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv. S. 74-81

Arwill-Nordbladh, Elisabeth (2001). *Genusforskning inom arkeologin*. Stockholm: Högskoleverket

Ashworth, Gregory (2001). Thoughts on the political uses of the past. I: *Industrial heritage as force in the democratic society: conference May 2001*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. S. 24-33

Beauvoir, Simone de (1973). *Det andra könet*. Stockholm: Geber

Anne Marie, Berggren (1993). Förord I: *Kvinnornas historia: den osynliga historien*. Sjöstedt, Lise (red.) Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN) Rapport 93:2. S. 3-6

Berglund-Lake, Håkan (2003). Att skapa berättelser ur spåren efter mänskligt liv. I: *Tankar och texter: om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*. Cecilia Trenter (red.). Härnösand: ISKA - Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv. S. 11-16

Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.) (2004). *Genushistoria: en historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur

Clayhills, Harriet (1992). *Kvinnohistorisk uppslagsbok*. 2. uppl. Stockholm: Rabén och Sjögren

Dahlgren, Stellan & Florén, Anders (1996). *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*. Lund: Studentlitteratur

Ek-Nilsson, Katarina (2005) Titanen och sagodrottningen: kulturella representationer av August Strindberg och Selma Lagerlöf. I: *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) Uppsala: Institutionen för ABM vid Uppsala universitet. S. 53-91

Ericsson, Christina (red.) (1993). *Genus i Historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur

Fiebranz, Rosemarie (2003). Arbetets platser – om könade förståelser av industrialiseringens rum: Per-Albintorpen, skogsarbetarbyarna och förändringen av skogsbygdens genusarbetsdelning. I: *Tankar och texter om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*. Cecilia Trenter (red.). Härnösand: ISKA - Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv. S. 57-63

Florén, Anders & Ågren, Henrik (1998). *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Lund: Studentlitteratur

Frangeur, Renée (2003). Samhällsomvandling och genus vid sekelskiftet 1900 med fokus på kvinnligheten. I: *Tankar och texter om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*. Cecilia Trenter (red.). Härnösand: ISKA - Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv. S. 64-73

Gemzöe, Lena (2002). *Feminism*. Stockholm: Bilda

Grahn, Wera (2005). Från vardagsartefakter till museala fakta. I: *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.). Uppsala: Institutionen för ABM vid Uppsala universitet. S. 95-122

Grahn, Wera (2006). "Känn dig själv": *Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2006

Grahn, Wera (2009). *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning*. Oslo: Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU, rapport 27. Tillgänglig på Internet:

http://www.niku.no/archive/niku/publikasjoner/NIKU%20Rapport%20pdf/Rapport%2027_Intersektionella%20konstruktioner.pdf (Hämtad den 24 februari 2009)

Hederberg, Hans (red.) (1961). *Unga liberaler: nio inlägg i idédebatten*. Stockholm: Bonnier

Hedenborg, Susanna & Wikander, Ulla (2003). *Makt och försörjning*. Lund: Studentlitteratur

Janson, Sverker (1974). *Kulturvård och samhällsbildning*. Stockholm: Nordiska museet

Jämställdhet i översiktsplanering. Rev. (2003). Helsingborg: Stadsbyggnadskontoret, Helsingborgs stad. Tillgänglig på Internet:
<http://www.helsingborg.se/upload/Bygga%20och%20bo/Oversiktsplaner/OP/Processen/Jamstallldhet.pdf> (Hämtad den 24 februari 2009)

Knafve, Hilda (2003). *Värderingar i vår yttre miljö: Om skånska byggnadsminnen; socialgrupp, genus och etnicitet*. C-uppsats v.t. 2003 vid Lunds universitet, Avdelningen för Idé- och lärdomshistoria, Institutionen för kulturvetenskaper

Kulturarv är mångfald: fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2004. (2004). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Kulturmiljövård: information (1990). Nr. 1990:3. Tema: ett annat perspektiv. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Lee Dubrow, Gail & B. Goodman, Jennifer (Ed.) (2003). *Restoring Women's History through Historic Preservation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press

Lindvall, Karin (2002). Historieanvändning och politik: Mot en ny kulturarvsidéologi. I: *Agenda Kulturarv: delrapport*. Fas 1. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. S. 4-19

Listerborn, Carina (2002). *Trygg stad: diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola, 2002

Magnus, Bente & Morger, Kersti (1994). *Kön och kulturarv*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Moberg, Eva (1962). *Kvinnor och människor*. Stockholm: Bonnier

Perlestam, Magnus (red.) (2001). *Genusperspektiv i historia: metodövningar*. Lund: Studentlitteratur

På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet. 2008. (2008). Stockholm: Statistiska centralbyrån. Tillgänglig på internet:
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0202_2008A01_BR_X10BR0801.pdf (Hämtad 17 mars 2009)

Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik. (1996). Stockholm: Kulturdepartementet. Tillgänglig på Internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/17/87/32aadd60.pdf> (Hämtad den 16 januari 2009)

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige: förteckning: underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6 §. (1990). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Scott, Joan Wallach (2004). Genus – en användbar kategori i historisk analys. I: *Genushistoria: en historiografisk exposé.* Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.) Lund: Studentlitteratur. S. 81-112

Sjöberg, Maria (2001). Från kvinnohistoria till genushistoria I: *Genusperspektiv i historia: metodövningar.* Perlestam, Magnus (red.) Lund: Studentlitteratur S. 7-26

Sjöstedt, Lise (red.) (1993). *Kvinnornas historia: den osynliga historien.* Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN) Rapport 93:2

Stanford, Michael (1995). *Handbok i historiska studier.* Lund: Studentlitteratur

Trenter, Cecilia (red.) (2004). *Tankar och texter: om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland.* Härnösand: ISKA - Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv

Utredningen om en statlig satsning på det industrihistoriska kulturarvet (1999). *Frågor till det industriella samhället: slutbetänkande.* (SOU 1999:18) Stockholm: Fakta info direkt

Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män (1998). *Ty makten är din -: myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige.* (SOU 1998:6) Stockholm: Fritze

Werner, Helena (2006). *Kvinnliga arkitekter: om byggpionjärer och debatterna kring kvinnlig yrkesutövning i Sverige.* Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2006

ILLUSTRATIONER

Illustration 1.

Foto på interiör från Enskede Mejeri 1944. Med tillstånd från Arla Foods bildarkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Fotograf okänd. Hämtad från Internet den 20 januari 2009: Historien om Arla, presenterad av Centrum för Näringslivshistoria.
<http://www.naringslivshistoria.se/templates/Arla/Article.aspx?id=1997&ArticleID=1958&CategoryID=319&epslanguage=SV>

Illustration 2.

Tvättthus på fastighet Baggen 2 i Karlstad. Fotograf: Terese Myrin.

Illustration 3.

F.d. textilindustribyggnad på fastighet Blålockan 14 i Karlstad. Fotograf: Terese Myrin

Illustration 4.

Schematisk illustration. Försök till en modell av perspektiv som är möjliga att använda i olika bebyggelseantikvariska verksamheter. Terese Myrin.

Kontakt:

Terese Myrin

Lignellsgatan 9A

654 63 Karlstad

terese.myrin@gmail.com